

Հ. ԱՃԱՌՅԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԻ
ՈՒՍՈՒՑԻՉ

ԵՐԵՎԱՆ

1954

ՀՐ. ԱՃԱՌՅԱՆ

**ԳՐԱԲԱՐԻ
ՈՒՍՈՒՑԻՉ**

Պատասխանաճու խմբագիր՝
պրոֆ. է. ԱՂԱՅԱՆ

Рачия Акопович
АЧАРЯН
УЧЕБНИК ГРАБАРА
(древнеармянского языка)
(На армянском языке)

Издательство Ереванского университета
Ереван—1954

ԴԱՍ 1

1. Էտիկան բայի սահմանական ներկան խոնարհվում է հեռակալ ձևով:

եմ, ես, է
եմք, էք, են:

2. Հոգնակի կազմելու համար բառի վերջում ավելացնում ենք, ինչպես՝ հացք, ջուրք, քաղաքք, երգք և այլն:

3. Ստացական ածականներն են՝ իմ, քո, մեր, ձեր, իւր:

Սրանք կարող են գոյականից թեև առաջ գրվել, և թեև հետո, անոթական է հետագա ձևը. օրինակ՝

իմ տուն կամ տուն իմ
քո քոյր կամ քոյր քո:

Երբ ստացականը գոյական ունի, գոյականի վրա հոգ չի դրվում (հակառակ աշխարհաբարի). օրինակ՝ տուն իմ, տուն քո, միասնակ տեսլու՝ տունն իմ, տունն քո:

Հրահանգ 1

Մեծ և գեղեցիկ է ծով: Մեռւ եմ ես և գեղեցիկ: Բաց ինձ, քոյր իմ, մերձաւոր իմ, աղաւնի իմ, կատարեալ իմ: Եղբորդդ իմն իմ աղիտակ է և կարմիր: Այն է եղբորդդ իմ և այն է մերձաւոր իմ: Վաթսուն են թագուհիք և ութսուն հարճք: մի է աղաւնի իմ, կատարեալ իմ: Պարտնոց քո՝ իրրև աշտարակ փոսկրեայ: Դու, աէր, քաղցր ես և բարեբար: Ո՞վ ես դու, ես եմ որդի քո: Որդի իմ անուշահոտ և լուսաւոր է, և դու խաւարին և ժանտանոտ ես:

Հրահանգ 2

Մեր տունը գեղեցիկ է: Դու բարձր ես: Մեր փողոցները լայն են: Ձեր հայրը ծեր է: Ես ուրախ եմ: Մեր գյուղերը և ավանները փոքր են: Ձեր աղվինները դալար են: Բո մայրը բարձր է: Մեր գայրոցները ընդարձակ են: Յուր աղջիկը գեղատի է: Իմ ձին սրընթաց և արագավազ է: Բո եղբայրը չար է և անհանգիստ:

ԴԱՍ 2

4. Գրաբարի մէջ չորս լծորդութիւն կա. -ել, -իլ, -ալ, -ուլ: Առաջին լծորդութեան սահմանական ներկայի պատկերն է.

սիրեմ	սիրեմք
սիրես	սիրէք
սիրէ	սիրեն

(սիրում եմ, սիրում ես և այլն):

5. Որոշալ հայցականը կաղմելու համար բառի ուղղականութիւնը գնում են զ նախգիրը, իսկ հոգնակիի համար սրա վրա ավելացնում են նաև ս վերջավորութիւնը. օրինակ՝ զատու, զատուն (տունը, տները):

Հրահանգ 3

Սիրեմ զհայր իմ և զմայր իմ: Ես ննջեմ և սիրտ իմ արթուն կայ: Ճանաչեն զձայն նորա: Գիտեմք, զի սա է որդի մեր: Ասեն ամանք: Ո՞չ բարւոք ատեմք մեք եթէ Սամարացի ես գու: Ես եմ որ վկայեմ: Դուք ոչ կարէք գալ: Գինի ոչ ունին: Վաճառեն զարջառս և զոչխարս և զաղաւնիս: Դու գիտես զի սուտ վկայն: Հարցանեմք միմեանց զպատճառսն:

Հրահանգ 4

Հարգում և մեծարում եմ ծերերին: Ինչո՞ւ չես սիրում քո եղբորը: Ձեր հայրը երկրագործ է և հող է մշակում: Թռչունները պտուղներ և հատիկներ են ուտում: Պտուղները գեղեցիկ են: Դու բերում ես միս: Դարբինները կտում են երկաթը և շինում են խոփեր, արորներ, մանգաղներ, գերանդիներ և ուրիշ գործիքներ:

Ինչո՞ւ—բնդէր

հող մշակել—գործել զերկիր

ուրիշ—այլ

գործիքներ—գործիս

ԴԱՍ 3

6. Վերլուծել նախադասութիւնը նշանակում է նախադասութեան մեջ գործածված բառերի պաշտոնը որոշել:

7. Նախադասութեան մեջ ամենահիմնական բառը դիմավոր բայն է, առանց որի նախադասութիւն չի լինի:

Գիմավոր է կոչվում բայի այն ձևը, որ ունի թիվ և դեմք. օրինակ՝ կերա դիմավոր է, որովհետեւ եզակի թվի առաջին դեմքն է, իսկ ունել, կերած դիմավոր չեն, որովհետեւ ոչ թիվ ունեն, ոչ էլ դեմք:

8. Բայը լինում է չորս տեսակ. էական, չեզոք, ներգործավան և կրավորական:

Էական բայն է՝ եմ, ես, է և այլն:

Չեզոք բայը ցույց է տալիս վիճակ կամ դրութիւն. օրինակ՝ քնում է, ընկած, մեռել է և այլն:

Ներգործական բայը ցույց է տալիս մի գործողութիւն. օրինակ՝ ծնծեց, կերավ, երգում է, զրելու է և այլն:

Չեզոք և ներգործական բայերի տարբերութիւնն այն է, որ առաջին դեպքում կա միայն մի անձ կամ մի իր, որ գտնվում է այդ վիճակի մեջ, իսկ երկրորդ դեպքում կա մի անձ կամ իր, որ կատարում է գործողութիւնը, և միևնույն ժամանակ մի ուրիշ անձ կամ իր, որ կրում է այդ գործողութիւնը:

Այն անձը կամ իրը, որ գտնվում է այն վիճակի մեջ և կամ այն անձը կամ իրը, որ կատարում է այդ գործողութիւնը, կոչվում է ենթակա, իսկ այն անձը կամ իրը, որ կրում է այդ գործողութիւնը, կոչվում է սեռի խնդիր:

Այս երկուսը որոշելու համար կարելի է հարց տալ՝ ...ողը և ...ածը. առաջին հարցման պատասխանը լինում է ենթակա, երկրորդը՝ սեռի խնդիր. օրինակ՝ Արամը սիրում է Տիգրանին. —երկրորդը. —Արամը. —ենթակա. —սիրածը. —Տիգրանը. —սեռի խնդիր:

9. Կրավորական բայը ցույց է տալիս, որ մի անձ կամ իր մի ուրիշից կրում է որևէ գործողութիւն. օրինակ՝ Տիգրանը սիրում է Արամից. —սիրվողը. —Տիգրանը. —ենթակա:

կրավորականը ներգործականի հակադիրն է:

10. Գրաբարի մեջ ենթական զբաղում է ուղղական հոլովով, իսկ սեռի խնդիրը՝ հայցական:

Հայցականը լինում է որոշյալ կամ անորոշ: Որոշյալ հայցականը կազմվում է եզակիում ուղղականի վրա գնելով զ նախդիրը, իսկ հոգնակիում բառի վերջում ավելացնելով նաև անորոշը չի ունենում զ նախդիրը (§ 5): Օրինակ՝

	եզակի	Հոգնակի
Ուղ.	տուն	տունք
Հայց. (որոշյալ)	զտուն	զտունս
Հայց. (անորոշ)	տուն	տունս

11. Էական, չեզոք և կրավորական բայերը ի բնե չեն ունենում հայցական սեռի խնդիր, այլ միայն՝ ենթակա:

12. Երբ ենթական բաղկացած է լինում մի քանի բառերից, կոչվում է բաղադրյալ ենթակա. օրինակ՝ Սիրանուշը և Զարուհին սիրում են ծաղիկներ. այստեղ (Սիրանուշը և Զարուհին) ենթական բաղադրյալ է:

Եթե ենթակա չէ զբաղում և իմաստից միայն հասկանալի է, կոչվում է զորությամբ ենթակա. օրինակ՝ զնում ենք. — ենթական է մենք (զորությամբ):

Հրահանգ 5

Վերլուծել հետևյալ նախադասությունները.

Գարբինք կոեն զերկաթ և շինեն խոփս, արօրս, մանգաղս և այլ գործիս:

Գիւղք և աւանք մեր փոքր են:

ԴԱՍ 4

13. Գրաբարի մեջ հոլովումը կազմվում է 3 ձևով. հետամասնիկով, միջամասնիկով և անկանոն. օրինակ՝ սեռ. հացի, կայսեր, հօր:

14. Բառի հոլովման տեսակը և ձևը որոշելու համար բաղական է իմանալ եզակի և հոգնակի սեռական հոլովները, որոնց հետ նույն է լինում նաև տրականը:

15. Հետամասնիկովը հոլովումը լինում է հետևյալ ձևով.

1. եզ.	Սեռ.	Տր.	հացի	հոգնակի՝ հացից
2. »	»	»	քաղաքի	քաղաքաց
3. »	»	»	գետոյ	գետոց
4. »	»	»	ծովու	ծովուց
5. »	»	»	տիտանայ	տիտանաց

Ինչպես տեսնում ենք, այս ձևերը կազմված են -ի, -ից, -իս, -աց, -ոյ, -ոց, -ու, -ուց, -այ, -աց վերջավորություններով. այս պատճառով էլ կոչում ենք ի հոլովում, ի—ա հոլովում, ո հոլովում, ու հոլովում, ա հոլովում. քնդամենը 5 հետամասնիկովը հոլովում:

16. Ո՛չ մի միջոց չկա իմանալու համար, թե որեւէ բառն ուր հոլովմամբ պետք է հոլովել. Բառարաններում ամեն մի բառի մոտ նշանակված է լինում նրա հոլովման ձևը, և ամեն մի բառի հոլովումը պետք է առանձին-առանձին սովորել. Այս է գրաբարի ամենադժվար կողմը:

17. Թեև սեռականը և տրականը ձևով նույնն են, բայց նրանք տարբեր հոլովներ են. Սեռականը ցույց է տալիս պատկանելություն, իսկ տրականը՝ գիմում. օրինակ՝ Արամի գիրքը. — կանելություն, իսկ տրականը՝ գիմում. օրինակ՝ Արամի գիրքը. — այստեղ Արամի սեռական է, որովհետև ցույց է տալիս, թե ում է պատկանում գիրքը, իսկ Արամին աացի. — այստեղ Արամին տրական է, որովհետև ցույց է տալիս, թե խոսքը ուղղվել է նրան:

18. Աշխարհաբարում հաճախ հեշտ է զանազանել սեռականը տրականից, որովհետև սեռականը չի ունենում որոշյալ հոգ, իսկ տրականը ունենում է. այսպես՝ վերեի օրինակներում Արամի (գիրքը), Արամին (աացի), Բայց գրաբարում չկա այսպիսի տարբերություն:

Սեռականը տրականից զանազանելու ամենահեշտ միջոցը հետևյալն է. եթե բառը կապվում է գոյականի հետ, սեռական է. իսկ եթե բայի հետ՝ տրական է: Օրինակ՝ Արամի գիրքը. — այստեղ Արամի սեռական է, որովհետև կապվում է գիրք գոյականի հետ. Արամին աացի. — այստեղ Արամին տրական է, որովհետև կապվում է աացի բայի հետ:

19. Նախադասության մեջ վերլուծման ժամանակ սեռականը կոչվում է հաակացուցիչ և նրան վերաբերող գոյականը՝ հատ-

կացյալ, իսկ տրականը կոչվում է լրացուցիչ. այսպես Արամի գիրքը.—Արամի սեռական հատկացուցիչ է, իսկ գիրքը՝ հատկացյալ. Արամին ասացի.—Արամին տրական հոլովով լրացուցիչ է:

ԳԱՍ 5

Սղում և ամփոփում

20. Ինչպես աշխարհաբարում, այնպես էլ գրաբարում որոշ ձայնավորներ հոլովման և անանցման ժամանակ, երբ մի վանկ ավելանում է բառի վրա, զանազան փոփոխություններ են կրում. ի, ու ձայնավորները ջնջվում են կամ դառնում են բ. օրինակ՝ գիծ—գծի, բուն—բնոյ, դգում—դդմոյ.

է ձայնավորը դառնում է ի. օրինակ՝ հանդէս—հանդիսի, էշ—իշոյ, իշոց, գէնք—գինուց.

նա դառնում է ե. օրինակ՝ սեճեակ—սեճեկի, սեճեկաց, մատնան—մատնեճի, մատնեճից:

նայ դառնում է է. օրինակ՝ հրեայ—հրէի—հրէից, փախստեայ—փախստէի, փախստէից:

Իւ դառնում է ու. օրինակ՝ բիւ—բուոյ, բուոց, հովիւ—հովուի, հովուաց:

Ոյ դառնում է ու. օրինակ՝ թոյն—թունի, բունաց, ողջոյն—ողջունի, ողջունից:

21. Ինչպես նկատելի է, ա, ե, (ը), ո, օ, ձայնավորները չեն փոխվում: Բացառությամբ են միայն աստուած և դև բառերը. աստջինը լինում է աստուծոյ (ա կորչում է), երկբորդը՝ դիւի—դիւաց (ե դառնում է ի):

Այս օրենքի միջոցով կարելի է որոշել՝ բառը ե-ով պետք է գրել, թե՛ է-ով. օրինակ՝ սէր (սիրել) գրվում է է-ով, որովհետև սեռականում լինում է սիրոյ. իսկ սեր (կաթի) գրվում է ե-ով, որովհետև սեռականը լինում է սերոյ:

22. Ի և ու ձայնավորների այս փոփոխությունը կոչվում է սղում, մյուսները՝ ամփոփում:

Մանրություն.—Աշխարհաբարում երբեմն սղման և ամփոփման կանոնը չի գործադրվում, բայց գրաբարում անկարելի է այդ. օրինակ՝ մուտք, աշխ. մուտքի, գրք. մախից:

Հրահանգ 6

Հոլովել հետևյալ բառերը.

Ի հոլովում.—սիրտ, բան, տաշտ, սրահ, արուեստ, նուրբ, շահ, շանթ, շերտ, հարճ, հարց, գանձ.

Ի—ա հոլովում.—հազար, առակ, ճանապարհ, մարգարիտ, ազգ, շէն, կոյր, կօշիկ, աշտանակ, արծաթեղէն, սենեակ.

Ո հոլովում.—հող, հիւթ, արմատ, փուշ, պառզ, ցորեան, խոտ, հունձ, հատ, մարդ, թռչուն, խմոր, մարգարիտ, մեռել, տուփ:

Ու հոլովում.—արև, առիւծ, սպաս, առաւօտ, պահ, ժամ, գանձ, շարաթ:

Ա հոլովում.—Արշակ, Տրդատ, Տիգրան, Վարապգատ:

Հրահանգ 7

Հոտ իւզոց. Օրիորդացն պատմէ հարսն. Բարբառին զանուն փեսային. Պահապան այգեստանի. Ողկոյզ նոճոյ է եղբօրորդին իմ ինձ. Գերանք տանց (աների) նոցա մայրք: Ես ծաղիկ գաշտաց, շուշան հովտաց. Լսէ զձայն փեսային և ասէ: Հարսն նշան տայ օրիորդացն. Չայն տատրակի լսելի եղև. Աղբիւր բուրաստանաց և անէն ջրոյ. Ուտեմ զպտուղս ծառոց. Մոռաք նորա բուրեն զանուշահոտութիւն իւզագործաց. Մատուցին զթուղթն թագաւորին:

(Այս հրահանգի մեջ որոշել սեռականն ու տրականը):

ԳԱՍ 6

Հոդ

23. Անորոշ հոգի փոխարեն գրաբար գործ են անում մի, ոմն, որ, իմն, ինչ. բոլորն էլ գոյականից հետագաս.—ոմն, որ գործ են անվում անձ ցույց տվող բաների հետ, իմն, ինչ՝ իր ցույց տվող բաների հետ, իսկ մի՝ երկու զեպքումն էլ. օրինակ՝ այր մի, բոյս մի, այր ոմն, այր որ, բոյս իմն, բոյս ինչ:

24. Որոշյալ հոգն է միշտ ն (ը չկա). Գրաբարում բառը որոշյալ հոգ է ստանում միայն այն դեպքում, երբ ցույց է տալիս որոշյալ մի անհատ, իսկ երբ բառը ցույց է տալիս ընդհա-

նուր սեռ կամ տեսակ, հող չի ստանում. օրինակ՝ աշխարհարարում անխտիր ասում ենք՝ շունը հավատարիմ է, առանց զանազանելու, թե խոսքը ընդհանրապես շան ցեղի՞ մասին է, թե՞ մի որոշ շան:

Գրաբարում, եթե խոսքը ընդհանրապես շան մասին է, առանց հողի ասվում է հավատարիմ է շուն, իսկ եթե մի ծանոթ շան մասին է, ասվում է հողով՝ հավատարիմ է շունն:

25. Գրաբարում որոշյալ հող չի գրվում նաև, երբ նշանակված առարկան բնության մեջ մի հատ է. աշխարհարար ասում ենք՝ երկիրը գնդաձև է, լուսինը աղոտ է, երկինքը բարձր է (որոշյալ հողով), բայց գրաբար պետք է ասել՝ գնդաձև է երկիր, աղոտ է լուսին, բարձր են երկինք (առանց հողի), որովհետև երկիրը, լուսինը, երկինքը մի մի հատ են բնության մեջ:

26. Երբ ունենք մի հատկացուցիչ և մի հատկացյալ, աշխարհարարում հող գրվում է հատկացյալի վրա, իսկ գրաբարում հատկացուցիչի վրա. օրինակ՝ թղթի գույնը—գույն թղթոյն:

Եթե հատկացուցիչը հատուկ անուն է, գրաբարի մեջ հողը գրվում է հատկացյալի վրա. օրինակ՝ հույների պատերազմը—պատերազմն Յուլիաց. Սողոմոնի իմաստությունը—իմաստութիւնն Սողոմոնի:

Հող չի գրվում ոչ հատկացուցիչի, և ոչ էլ հատկացյալի վրա, եթե նրանք որևէ պատճառով հող չեն կարող ստանալ. օրինակ՝ դպրոցների աշակերտները—աշակերտք դպրոցաց. լուսնի լույսը—լոյս լուսնի:

Հրանանգ 8

Պարանգի գուռը բաց է: Ծառի պտուղը գեղեցիկ է. Լուսնի լույսը աղոտ է. Գիշերվա ժամերը երկար են: Դեռերի ջրերը քաղցր են: Ծերերի խոսքերը իմաստուն են. Ծովի մեծամեծ ալիքները, Յուդի սրվակը լիքն է. Դավթի պատմությունը զարմանալի է. Հովհաննեսի (Յովհաննու) եղբայրը իմաստուն է: Պետրոսի զորանչը հիվանդ է. Հովսեփի աները ծեր է. Երեանի պարիսպները անառիկ էին: Երասխի ջրերը հորդ են: Քամու (հողմ) զորությունը բուռն է. Լույսի տարրը նուրբ է. Առյուծի մանչյունը սոսկալի է. Ծովի ջուրը աղի է:

27. Առաջինք, որ բայք չորս լծորդություն ունի. -ել, -իլ, -ալ, -ուլ, Տվել ենք նաև առաջին լծորդության սահմանական ներկայի պատկերը. այժմ տալիս ենք մյուս երեքը.

խօսիմ	աղամ	թողում
խօսիս	աղաս	թողուս
խօսի	աղայ	թողու
խօսիմք	աղամք	թողումք
խօսիք	աղայք	թողուք
խօսին	աղան	թողուն

28. Այս չորս լծորդությունները ունեն նաև իրենց երկրորդ տիպարը, որը կազմվում է առաջին երեք լծորդության մեջ ներմուծելով -ան մասնիկը, իսկ չորրորդ լծորդության մեջ՝ -ն մասնիկը. Դնում ենք այստեղ չորս լծորդությունների երկրորդ տիպարի ներկայի պատկերը:

հատանեմ	ուսանիմ
հատանես	ուսանիս
հատանէ	ուսանի
հատանեմք	ուսանիմք
հատանէք	ուսանիք
հատանեն	ուսանին

գողանամ	զգենում
գողանաս	զգենուս
գողանայ	զգենու
գողանամք	զգենումք
գողանայք	զգենուք
գողանան	զգենուն

29. Էական բայի անկատարի պատկերն է.

Էի, էիր, էր, էաք, էիք, էին

30. Սրա համեմատ էլ կազմվում է չորս լծորդությունների երկու տիպարի անկատարը.

սիրէի	հատանէի
սիրէիր	հատանէիր

սիրէր հատանէր
սիրէաք հատանէաք
սիրէիք հատանէիք
սիրէին հատանէին

խօսէի ուսանէի
խօսէիր ուսանէիր
խօսէր ուսանէր
խօսէաք ուսանէաք
խօսէիք ուսանէիք
խօսէին ուսանէին

աղայի գողանայի
աղայիր գողանայիր
աղայր գողանայր
աղայաք գողանայաք
աղայիք գողանայիք
աղային գողանային

թողուի զգենուի
թողուիր զգենուիր
թողոյր զգենույր
թողուաք զգենուաք
թողուիք զգենուիք
թողուին զգենուին

Ինչպես նկատելի է, երկրորդ լծորդութիւնը բոլորովին նույնն է առաջինի հետ, և անկատարի միջոցով լծորդութիւնը որոշել անկարելի է:

Հրահանգ 9

Դատաւորն զգողն և գաւազակն պրկէ և քերէ, և հայր զորդի զմենեայ մահապարտեալ՝ դատաւորաց մատնէ, Չէր պարտ ամենիկն բնաւ առնել պատասխանի, Եւ այսպէս խաղացեալ երթան մեծաւ շքով և բազում պատուով, քարոզքն առաջի աղաղակեն, մի մի զգեղգեղեալ բարբառան նուազեն, որոտան, հնչեն, լնուն տղաղակաւ զհրապարակն: Աստի անտի նուիրակք հալարտա-

ցեալք ամբարհաւաճեալք ստիպեն, ճեպեն, զխառնադանձ ամբարխըն ի բաց պարզեն, Սորհուրդք քո մտայոյզ առնէին զքեզ, Դու, արքայ, տեսանէիր և ահա պատկեր մի, մեծ պատկեր, և երեսք նորա և տեսիլ նորա ահագին յոյժ, և կայր առաջի քո, ահաւոր էր յոյժ պատկերն, Կերակուր նորա էր մարախ և մեղր վայրենի, Յայնժամ ելանէին առ նա ամենայն Երեսողէմացիք և ամենայն Հրէաստան և ամենայն կողմն Յորդանանու, Յովհաննէս արգելու զնա և ասէ, Դու զամենայն գիտես և դու իսկ դամենայն ճանաչես և եթէ սիրեմ զքեզ, Գիտեմք եթէ ճշմարիտ է վկայութիւն նորա: Ո՛չ աա էր որ նստէր և մուրանայր: Կէսքն տսէին, Շնա է», այլքն տսէին, Շնչ, այլ նման է նմա», և ինքն տսէր թէ Շնա եմա:

Հրահանգ 10

Սիրեւմ եմ իմ բարեկամներին, Հայրք խրատում է իր որդուն, Մաղում էինք մեր ցորենը, Դու, անսնում էիր մեր գյուղերը և ավանները, Ծառերի պտուղները քաղում էինք և ուտում, Մի կին գրում էր մի թուղթ, Կինը հարգում է ամուսնու ազգականներին, Մի գեղեցիկ մարգարիտ էինք գտնում, Դուրս են պալիս, Ներս էինք մտնում, Պատառը կուլ էինք տալիս, Գնալ էիք ուզում, Դուրս գալ էինք ուզում, Բայց չէին թողնում, Անասունները ման են գալիս: Լուսնի աղոտ լույսը հանգում էր, Մեր շորերն էինք հագնում, Ուսուցիչների պատվերները լսում էինք: Շտապում էինք ներս մտնել, Ինչու եք զարմանում, Երթալք արգելում էինք, Ոչխարներ և աւաղարներ էինք մորթում, Երեխան զրոսնում էր:

տեսնել—տեսանել

ցորեն—ցորեան

գտնել—գտանել

դուրս—արտաքս

ներս—ի ներքս

հանգել—շիջանիլ

շոր—հանգերծ

հագնել—ազանիլ

լսել—լսել, անսալ

շտապել—աճապարել,

փութալ

դուրս գալ—ելանել

մտնել—մտանել

կուլ տալ—կլանել

ուզել—կամիլ

ման գալ—շրջիլ

արգելել—արգելուլ

ինչու—զի

տալար—արջառ

մորթել—զննուլ

երեխաւ—մանուկ

բայց—այլ

Միջմասնակալոր հոլովում

31. Այս հոլովման են պատկանում այն բառերը, որոնք վերջանում են ն, դ, ր տառերով, որոնց նախորդում է մի ուրիշ բաղաձայն. օրինակ՝ հիմն, գառն, տարր, աստղ, փոքր:

Մանր.—ն հանգող այսպիսի բառերը աշխարհաբարում զրկված են ն-ից կամ դարձել են ք, ինչպես՝ հիմն—հիմ(ք), ձեռն—ձեռ(ք), գառն—գառ, ձուկն—ձուկ, ասան—ասար, եօթն—յոթ(ք):

Գրաբար բառերի այս ն վերջավորությունը պետք չէ շփոթել ն որոշիչ հոդի հետ. այս կարգի բառերը կարող են նաև որոշիչ հոդ ստանալ. օրինակ՝

անորոշ՝ շարժումն—շարժում.

որոշյալ՝ շարժումն—շարժումը.

Իմանալու համար, թե որեւէ բառ գրաբարում ն ունի, թե ոչ, կարելի է դիմել հետևյալ պարզ միջոցին. վերջնել նույն բառից կազմված բարդ կամ ածանց ձևերը. եթե դրանց մեջ ներմուծված է ն տառը, ուրեմն բառը ն ունի, իսկ եթե ոչ, ուրեմն զուրկ է ն-ից. օրինակ՝ ձուկ բառից ունենք ձկնորս, ձկնկուլ, ուստի բառն է ձուկն և ոչ՝ ձուկ, իսկ արծաթ բառից ունենք արծաթագործ, արծաթապատ, արծաթեղեն և այլն, որոնց մեջ չկա ն, ուստի բառն է արծաթ:

32. Միջմասնակալոր հոլովումներն էլ հինգ տեսակ են և որոշվում են սեռականի կազմությունով.

Նգական	Հոգնակի
1. Ս. Տ. հիման	հիմանց
2. » » գառին	գառանց
3. » » տարեր	տարերց, տարերաց
4. » » աստեղ	աստեղց, աստեղաց
5. » » փոքու	փոքուց

Նույն խմբին են պատկանում նաև -իւն և -թիւն վերջացող բառերը, որոնք լինում են Ս. Տ. նգ. -եան, -թեան, հոգն. -եանց, -թեանց. օրինակ՝ սիւն, ձիւն, կորիւն, անկիւն, մեծութիւն, պետութիւն և այլն:

33. Միջմասնակալոր հոլովման մեջ հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներն էլ կազմվում են միջմասնակալով.

1. Հիմն հոգն. ուղ. հիմունք. հայց. զհիմունս
2. Գառն » » գառինք » զգառինս
3. Տարր » » տարերք » զտարերս
4. Աստղ » » աստեղք » զաստեղս
5. Փոքր » » փոքունք » զփոքունս

Միայն -իւն, -թիւն վերջացող բառերը սովորական ձևով մնում են -իւնք, -թիւնք, -իւնս, -թիւնս:

34. Կան մի խումբ բառեր էլ, որոնք թեև չունեն այսպիսի վերջավորություն, բայց հոլովվում են հիմն բառի պես.

տուն—տան, տանց
շուն—շան, շանց
մանուկ—մանկան, մանկանց
աղջիկ—աղջկան, աղջկանց
անուն—անուան, անուանց
պաշտօն—պաշտաման, պաշտամանց

Մի քանի բառեր էլ հոլովվում են -իւն, -եան ձևով.

ծնունդ—ծննդեան
խորհուրդ—խորհրդեան
ժողովուրդ—ժողովրդեան
գալուստ—գալստեան
փախուստ—փախստեան

Հրահանգ 11

Դու վասն անձին քո վկայես. Անուանք առանց անձանց են յուշկապարկաց և իշացլուց. Դրունք նորա բարձունք. Շրթունք արդարաց ճանաչեն զբարձունս. Սուգ առին բարձունք երկրի. Գոյնք երեսաց, քայլք ստից յայտ առնեն զմարդ. Այլ փառք արեգական, և այլ փառք լուսնի, և այլ փառք աստեղաց. Որ գնացուն աստեղքն են՝ արեգակն և լուսին և այլ ևս հինգ աստեղք. Լինի զլուս թատերն. Ազգի ազգի տեսիլս թատերց ցուցանեն. Ամենայն հարսանց եղեն արգելանք սոց սրակապանք իւրեանց. Համ նորա իբրեւ զխորիսի մեղու. Առէք ձեզ սերմանս. Սոսովեցան սակերք իմ:

Տեսնում էինք աստղերը: Սիրում ենք փոքրերին, որովհետև փոքրերը անմեղ են: Հավիվները արածացնում էին գառները: Տների սյուների անկյունները փոքր են: Շինում էինք տների հիմքերը: Երեխաները և աղջիկները խաղում էին: Գառները և ոչխարների բուրգը փափուկ է: Աշակերտների անունների ցուցակն էինք պատրաստում: Շները շների վրա են հարձակվում: Փոքրերի ձայնը մեղմ է: Տարրերը տարրերին էին խառնվում: Տարրերի անունները ճանաչում էինք և ճանաչում ենք: Աստղերի լույսը փայլում էր: Ընտրում էինք մանրերը, փոքրերը: Թանձրերը, կարծրները, բարձրները և անոռները:

որովհետև—գի	հարձակվել—յարձակիլ
համար—ժառն	խառնվել—խառնիլ
արածացնել—արածել	անուններ—անուանք

ԴԱՍ 9

Բացառականի կազմությունը

35. Բացառականի հոլովը կազմվում է եզակիում է մասնիկով, որը գրվում է ետմասնիկավոր ի, ի—ա, ու հոլովման մեջ ուղղականի ծայրին, իսկ միջմասնիկավոր հոլովումների մեջ տրականի ծայրին: Մնացյալ բոլոր դեպքերում (ինչպես նաև հոգնակիում) բացառականը նույնն է տրականի հետ:

Մանր. — Բացառականը ընդհանրապես ստանում է ի նախդիրը, որ ձայնավորի մոտ դառնում է յ:

հայ	ի հայե	ի հայից
քաղաք	ի քաղաքե	ի քաղաքաց
գետ	ի գետոյ	ի գետոց
ծով	ի ծովե	ի ծովուց
տիտան	ի տիտանայ	ի տիտանոց
հիմն	ի հիմանե	ի հիմանց
գառն	ի գառանե	ի գառանց
տարր	ի տարրե	ի տարրեց, -աց
աստղ	յաստեղե	յաստեղց, -աց
փոքր	ի փոքու	ի փոքունց

-իւն	ի -ենե	ի -եանց
-թիւն	ի -թենե	ի -թեանց

Հրահանգ 13

Ուստի է խավար, ուստի՞ են չարիք, ուստի՞ են աշխատութիւնք, ուստի՞ են լիկանք՝ մերթ ի ցրտոյ, մերթ ի խորշակէ: Նինոդք ոչ ի քաղաքաց քաղաքս առնեն և ոչ ի տաճարաց տաճարս: Այլ որպէս ի գպրութենէն գպիր կոչի և ի ճարտարութենէ ճարտար, և ի բժշկութենէ բժիշկ և այն ոչ եթէ անձինք ինչ են, այլ յիրաց անտի առնուն զանուանս, նոյնպէս և չարիքն ի գիպացն առնուն զանուանումն: Քանզի զօվացուցիչ է, զտապս ի փորոյն փարատէ: Թիւր են ճանապարհք՝ որ ի ձախմէ են: Որ ելանէ ի բերանոյ՝ ի սրտէ անտի գայ և այն պղծէ զմարդ: Վի ի սրտէ ելանեն խորհուրդք չարք. ոչ է բարւոքս առնուլ զհաց մանկանց և արկանել շանց: Այլք հատանէին ոստս ի ծառոց: Որպիսի ոչ եղև ի սկզբանէ արարածոց աշխարհի մինչև ցայժմ: Ոչինչ է պիտոյ բժիշկ ողջոց, այլ հիւանդաց: Ոչինչ է քեզ փոյթ, զի կորնչիմք աւատիկ:

Հրահանգ 14

Քաղաքից էինք գալիս: Գետից ջուր էինք հանում: Աղը ծովի ջրից են հանում: Լուսնից և աստղերից մեղ լույս է հասնում: Գալիս հասնում էին այլ և այլ քաղաքներից և գյուղերից: Քաղաքները հիմքից կործանվում էին: Փոքրերից մեկը գալիս էր: Արկածյալներին պետությունից օգնություն և նպաստ էր հասնում: Սյուներից մեկը ընկնում էր: Երեխա էինք և ձյուններից արձաններ էինք շինում: Գառների բրդի գույնը սպիտակ էր: Գառների բրդից թել էինք մանում: Թելերից կերպասներ էինք գործում: Կերպասներից շորեր էինք կարում և հագնում:

մեկը—մին	կործանվել—կործանիլ
ընկնել—անկանիլ	շոր—հանդերձ
բուրդ—ասր	հագնել—ազանիլ

Գործիական հոլով

36. Եզակի գործիական կազմելու համար հետամանկավոր հոլովման մեջ բնի ծայրին ավելացնում են վ ձայնը. օրինակ՝ ի, ի—ա, ա հոլովումների մեջ գրվում է ա ձևով, ո հոլովման մեջ՝ վ ձևով, իսկ ու հոլովման մեջ ջնջվում է, Հոգնակիի մեջ սրանց վրա ավելանում է նաև ք. այսպես՝

հաց	հացիւ	հացիւք
քաղաք	քաղաքաւ	քաղաքաւք(օք)
գետ	գետով	գետովք
ծով	ծովու	ծովուք
տիտան	տիտանաւ	տիտանաւք(օք)

Մանոր.—Նկատելի է, որ ու հոլովման մեջ եզակի գործիականը նույնանում է սեռական-տրականի հետ:

37. Միջմասնակավոր հոլովման մեջ եզակի գործիականը կազմվում է եզակի սեռականի վրա ավելացնելով ք, որից առաջ սեռականի և ձայնը դառնում է մ, Հոգնակիում դարձյալ եզակիի վրա ավելանում է ք.

հիմն	հիմամբ	հիմամբք
գառն	գառամբ	գառամբք
տարր	տարերբ	տարերբք, տարերօք
աստղ	աստեղբ	աստեղբք, աստեղօք
փոքր	փոքումբ, փոքու	փոքումբք
-իւն	-եամբ	-եամբք
-թիւն	-թեամբ	-թեամբք

Մանոր.—Նկատելի են գրծ. գառամբ (և ոչ թե՛ գառիմբ) և փոքու, փոքումբ ձևերը:

Հրահանգ 15

Որ բամբասէ զհայր և զմայր՝ մահու վախճանեսցի: Զի խորհիք եթէ հաց ոչ ունիք: Ասացի ձեզ զգոյշ լինել ի խմորոյ: Որդի իմաստուն ուրախ առնէ զհայր, որդի անմիտ՝ տրամուրթյուն է մօր: Տնանկութիւն զայր խոնարհեցուցանէ, ձեռք ժրաց

մեծացուցանեն: Ապրեցաւ ի խորշակէ որդի իմաստուն, խորշակահար լինի ամարայնի որդի անօրեն: Յիշատակ արդարոյ գոյութեամբ: Որ գնայ միամտութեամբ՝ զնայ յուսով: Որ ի շքութանց բղխէ զիմաստութիւն, իբրև գաւազանաւ հարկանէ զայր անմիտ: Ծիծաղելով գործէ անզգամ զհար: Ազոխ ատամանց վնասակար է և ծուխ աչաց: Արդարութիւն փրկէ ի մահվանէ: Արդար՝ յօրսողաց փրծանի. ի մեծութենէ վատք կարօտ լինին, իսկ որ ժիրքն են՝ հասարակն մեծութեամբ: Այր բարկացող՝ ազնի է կերպարանօք: Են որ բանիւք իւրեանց խոցեն որպէս սրով, բայց լեզուք իմաստնոց բժշկեն: Որ յանդուգն է շրթամբք՝ խոտվէ զանձն իւր: Ուր ոչ գոն եզինք՝ մսուրք սուրբ են. և ուր բազում արդիւնք են՝ յայտնի է եզին գօրութիւն:

Հրահանգ 16

Մասը արմատով է ծառ, տունը հիմքով է տուն: Մարդիկ անվում են հացով, ջրով, մսով, բույսերով, նաև աղով և օգով: Արկնքի կամարը զարդարված է լուսնով և աստղերով: Մեծերով և փոքրերով հանդերձ հեռանում էին քաղաքից: Մարդը աշխատությամբ է հայթայթում իր հացը: Երկիրը շրջապատված էր լեռներով, ծովերով և գետերով: Ոչխարները արածում են գառնեթով հանդերձ: Բույսը արևով է աճում:

լեռ—լեռն	սնվել—սնանիլ
ջրով—ջուրը	զարդարված—զարդարեալ

Ի հանգող բառերի հոլովումը

38. Ի հանգող բառերը, որոնք միավանկ են, հոլովվում են ա հոլովումով. ինչպես՝ ձի, ձիոյ, ձիով, ձիոց և այլն:

39. Ի հանգող բազմավանկ բառերը ունեն խառն հոլովում. եզակի սեռականում ստանում են ոյ, եզակի տրականում՝ ոյ կամ ոզ, որոնց մոտ ի ձայնավորը դառնում է ա. ինչպես՝

Որդի—սեռական՝ որդւոյ, տրական՝ որդւոյ, որդւոջ. սրա համեմատ էլ բացառական՝ յորդւոյ, յորդւոյէ:

40. Եզակի գործիականում և հոգնակի բոլոր հոլովներում ի վերջածայնի փոփոխութեամբ ձևանում է եւս կամ տ բունք, որոնց վրա ավելանում են սովորական վերջավորութիւնները՝ օրինակ՝

եզակի գործ.	որգւով	թագուհեաւ
հոգն. սեռ. տր.	որգւոց	թագուհեաց
հոգ. բաց.	յորգւոց	ի թագուհեաց
հոգ. գործ.	որգւովք	թագուհեօք

Մանոր.—տ հոլովումը համարվում է արական բառերին հատուկ, իսկ եւս հոլովումը՝ իգական բառերին:

Հրահանգ 17

Ի ներքոյ խնձորենւոյն զարթուցի գբեզ, Պատմեցէք զայս որգւոց ձերոց և որգւոց որգւոց ձերոց, Աքաղաղ որ շրջի ի մէջ մանեաց սիգալով, Դնեն ի վերայ մաքեաց և այծից, Կողի կովուց և կաթն մաքեաց, Լսեմ զձայն շարժման ծայրից տանձեացն: Լաւ է բնակել առ անկեան ի տաճալոջ, քան ընդ կնոջ կազեցողի ի տան: Սուղ ինչ քացախ զքովանդակ հնձանս գինեաց ապականէ, Սթափեցաւ նա ի գինոյ, Գինեաւ անօրէնութեան արբենան: Գօտեաւ ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս: Ուր են ողկոյզք ի յայգոյ: Երկիր է ցորենոյ և գարւոյ և գինոյ, այգեաց և նոնհնեաց, Ամուրեացն և այրեացն ասեմ, Թեզան յատուեաց կամ ի կտաւեաց կամ յամենայն մաշկեղէն նիւթոյ: Ի մարգիկ գնդէ կղզեաց կղզեաց, Մի ոմն ի քաղաքացոց աշխարհին: Գործէր մեծամեծ կոտորած քաղաքացեացն: Փոխանակ ձիոյ, ոչխարի, արջատոյ և իշոյ, Ելանէաք ձիովք և կաօք: Բեռինք զուգից ջորւոց, Ձիոց և ջորւոց և ուղտուց և իշոց: Մանուկ մի կոխեալ եղև ի ջորեացն: Ձիովք և ջորեօք և ուղտիւք: Ոչ երբեք տեսաք՝ թէ կովք էշո ծնան, և էշք եզինս, և ոչ գալլք մաքիս, և ոչ մաքիք աղուէս, և ոչ առիւծք ձիս, և ոչ ձիք օձս, բայց միայն մի ինչ ծնունդ է՝ զոր մարգիկ հնարեցան աւրաւքոյ կարգաց բնութեան, ծնուցանել ի ձիոց և յիշոց ջորիս:

Համացույց տախտակ հոլովումների

Ի հոլովում

Ու.	հաց	հացք
Հ.	(զ)հաց	(զ)հացս
Ս. Տ.	հացի	հացից
Բ.	ի հացէ	ի հացից
Գ.	հացիւ	հացիւք

Ի—Ա հոլովում

Ու.	քաղաք	քաղաքք
Հ.	(զ)քաղաք	(զ)քաղաքս
Ս. Տ.	քաղաքի	քաղաքաց
Բ.	ի քաղաքէ	ի քաղաքաց
Գ.	քաղաքաւ	քաղաքաւք(օք)

Ո հոլովում

Ու.	գետ	գետք
Հ.	(զ)գետ	(զ)գետս
Ս. Տ.	գետոյ	գետոց
Բ.	ի գետոյ	ի գետոց
Գ.	գետով	գետովք

Ու հոլովում

Ու.	ծով	ծովք
Հ.	(զ)ծով	(զ)ծովս
Ս. Տ.	ծովու	ծովուց
Բ.	ի ծովէ	ի ծովուց
Գ.	ծովու	ծովուք

Ա հոլովում

Ու.	տիտան	տիտանք
Հ.	(զ)տիտան	(զ)տիտանս
Ս. Տ.	տիտանայ	տիտանաց
Բ.	ի տիտանայ	ի տիտանաց
Գ.	տիտանաւ	տիտանաւք(օք)

Միջմասնկալոր հոլովումներ

Ու.	հիմն	հիմունք
Հ.	(զ)հիմն	(զ)հիմունք
Ս. Տ.	հիման	հիմանց
Բ.	ի հիմանէ	ի հիմանց
Գ.	հիմամբ	հիմամբք
Ու.	գառն	գառինք
Հ.	(զ)գառն	(զ)գառինք
Ս. Տ.	գառին	գառանց
Բ.	ի գառանէ	ի գառանց
Գ.	գառամբ	գառամբք
Ու.	տարր	տարերք
Հ.	(զ)տարր	(զ)տարերք
Ս. Տ.	տարեր	տարերց, տարերսոց
Բ.	ի տարերէ	ի տարերց, -աց
Գ.	տարերբ	տարերբք, -բօք
Ու.	աստղ	աստեղք
Հ.	(զ)աստղ	(զ)աստեղք
Ս. Տ.	աստեղ	աստեղց, -ղաց
Բ.	ի աստեղէ	ի աստեղց, -ղաց
Գ.	աստեղբք	աստեղբք, -ղօք
Ու.	փոքր	փոքունք
Հ.	(զ)փոքր	(զ)փոքունք
Ս. Տ.	փոքու	փոքունց
Բ.	ի փոքուէ	ի փոքունց
Գ.	փոքու, -քումբ	փոքումբք
Ու.	արիւն	արիւնք
Հ.	(զ)արիւն	(զ)արիւնք
Ս. Տ.	արեան	արեանց
Բ.	ի արեանէ	ի արեանց
Գ.	արեամբ	արեամբք

Ու.	մեծութիւն	մեծութիւնք
Հ.	(զ)մեծութիւն	(զ)մեծութիւնք
Ս. Տ.	մեծութեան	մեծութեանց
Բ.	ի մեծութեանէ	ի մեծութեանց
Գ.	մեծութեամբ	մեծութեամբք

Ու.	ձի	ձիք
Հ.	(զ)ձի	(զ)ձիք
Ս. Տ.	ձիոյ	ձիոց
Բ.	ի ձիոյ	ի ձիոց
Գ.	ձիով	ձիովք

Ու.	որդի	որդիք
Հ.	(զ)որդի	(զ)որդիք
Ս.	որդւոյ	որդւոց
Տ.	որդւոյ, -ւոջ	որդւոց
Բ.	ի որդւոյ, -ւոջէ	ի որդւոց
Գ.	որդւով	որդւովք

Ու.	թագունի	թագունիք
Հ.	(զ)թագունի	(զ)թագունիք
Ս. Տ.	թագունւոյ	թագունեաց
Բ.	ի թագունւոյ	ի թագունեաց
Գ.	թագունեաւ	թագունեօք

ՊԱՍ 13

Անկանոն հոլովում

41. Անկանոն հոլովման են պատկանում այր, տէր, հայր, մայր, եղբայր, քոյր, կին, օր, զինդ և տիւ բառերը, որոնց հոլովման պատկերը հետևյալն է.

Ու.	այր	արք
Հ.	(զ)այր	(զ)արք
Ս. Տ.	առն	արանց
Բ.	ի առնէ	ի արանց
Գ.	արամբ	արամբք

Ու.	տէր	տեարք
Հ.	(զ)տէր	(զ)տեարս
Ս. Տ.	տեառն	տեարց, տերանց
Բ.	ի տեառնէ	ի տերանց
Գ.	տերամբ	տերամբք

Ու.	հայր	հարք
Հ.	(զ)հայր	(զ)հարս
Ս. Տ.	հօր	հարց, հարանց
Բ.	ի հօրէ	ի հարց, ի հարանց
Գ.	հարբ	հարբք

Նույն ձևով են հոլովվում մայր, եղբայր, մօրեղբայր, հօրեղբայր, սանահայր և այլն:

Ու.	քոյր	քորք
Հ.	(զ)քոյր	(զ)քորս
Ս. Տ.	քեռ	քերց
Բ.	ի քեռէ	ի քերց
Գ.	քերբ	քերբք

Ու.	կին	կանայք
Հ.	(զ)կին	(զ)կանայս
Ս. Տ.	կնոջ	կանանց
Բ.	ի կնոջէ	ի կանանց
Գ.	կնաւ, կանամբ	կանամբք

Սրա նման են հոլովվում տիկին, առնակին:

Ու.	օր	աւուրք
Հ.	(զ)օր	(զ)աւուրս
Ս. Տ.	աւուր	աւուրց
Բ.	յօրէ	յաւուրց
Գ.	աւուրբ	յաւուրբք

Ու.	գիւղ	գիւղք
Հ.	(զ)գիւղ	(զ)գիւղս
Ս. Տ.	գեղջ	գիւղից
Բ.	ի գեղջէ	ի գիւղից
Գ.	գիւղիւ	գիւղիւք

Ու.	տիւ	տիւք
Հ.	(զ)տիւ	(զ)տիւս
Ս. Տ.	տուրնջեան	տուրնջեանց
Բ.	ի տուէ, ի տուրնջենէ	ի տուրնջեանց
Գ.	տուրնջեամբ	տուրնջեամբք

Հրահանգ 18

Էին արք իբրեւ հինգ հազար, թող զկանայս և զմանկտիւ Ո՛հ երկոտասան (12) ժամ է աւուր: Դեռ աւուր շատ կայ, Պարտ է գործել, մինչև աւուր կայ: Մեծ էր բերան այրին: Մեծ են բերանք այրիցն: Ելանէր յայրէն: Ա՛րք, սիրեցէք զկանայս ձեր: Կանայք, սիրեցէք զարս ձեր: Եղբարք, սիրեցէք զքորս ձեր: Վճրք, սիրեցէք զեղբայրս ձեր: Այր կանամբ է այր, կին արամբ է կին: Կին ժրագլուխ պսակ է առն: Որդի հարապատ զնմանու: Թիւն հօր բերէ: Տեարք էին գիւղից: Կամէր խօրել ի գնոց գեղջն: Մտոայ երկնչի ի տեառնէ:

ԴԱՍ 14

Ներգոյական և ճախդրիվ հայցական

42. Գործողութեան տեղի կողմից բայը ցույց է տալիս շարժում կամ դադարում:

Շարժումն այն է, որ գործողութիւնը ուղղվում է դեպի մի տեղ, իսկ դադարումը ցույց է տալիս, թե գործողութիւնը որ տեղումն է կատարվում: Օրինակ՝ աշխարհարար՝ ես առն եմ զնում, դու տանը նստած ես.—առաջինը ցույց է տալիս շարժում, երկրորդը՝ դադարում:

Գրաբարում շարժում ցույց տալու համար գրվում է նախադրիվ հայցական հոլով, իսկ դադարում ցույց տալու համար՝ ներգոյական:

43. Նախգրիվ հայցական հոլովը կազմվում է, ինչպես անունն էլ ցույց է տալիս, անորոշ հայցականի վրա դնելով ի(յ) նախդիրը. օրինակ՝ ի առն «առն, գեպի առն, ДОМОЙ», հգ. ի առն «առն, գեպի տները, в дома». երբամ ի առն «առն եմ գնում», առաքեմ ի դպրոց «ուղարկում եմ դպրոց»,

աշակերաք գնան ի տուն իրեանց «աշակերտները իրենց տներն են գնում»:

44. Ներգոյականը կազմվում է եզակիում տրականի վրա դնելով ի(յ) նախդիրը, իսկ հոգնակիում՝ նույնն է նախդրի վ հայցականի հետ. օրինակ՝ ի տան «տանը, տնում, տան մեջ, дома», ի տուն «տներում, տների մեջ, в домах», նստիմ ի տան «նստում եմ տանը», նստին ի տուն իրեանց «նստում են իրենց տներում»:

45. Երբ եզակի ներգոյականը կազմելիս բացառականին նման դուրս գա, ներգոյական ձևը չի գործածվում և նրա փոխարենը դրվում է նախդրի վ հայցական: Դա պատահում է ո, տ հոլովման ժամանակ. օրինակ՝ գեա, ի գետ, ախտան, ի տխտան: Միևնույն պատճառով է, որ ներգոյականը հոգնակիում նախդրի վ հայցականի ձևով է:

46. Ո հոլովման պատկանող մի քանի բառեր կան, որոնք չեն դրվելով նախորդ կանոնից, ներգոյականը կազմում են ի հոլովման ձևով. օրինակ՝

գիշեր	գիշերոյ	ի գիշերի
բերան	բերանոյ	ի բերանի
գութ	գրոյ	ի գրի
տիգամ	տղմոյ	ի տղմի և այլն:

Տեղանունները չեն գործածվում ներգոյական ձևով, այլ միշտ՝ նախդրի վ հայցական, նույնիսկ եթե դադարում ցույց տան. ինչպես՝ բնակի ի հոռմ, յերևան, ի Վան և այլն:

Ներգոյականը ցույց է տալիս նաև ժամանակ. ինչպես՝ ի նեղութեան, ի տոնի, ի նեղութիւնս, ի տոնս և այլն:

Հրահանգ 19

Ես տեսանէի յերազի և թուէր ինձ թէ երկու (3) խանոն աշնոյ ունէի ի գլուխ իմ: Այս է մեկնութիւն նորա. երեք խանքն երեք աւուրք են: Եդ (դրեց) զմեզ ի բանտի ի տան դահապետին: Մի լինիր իմաստուն յաչա անձին քո: Ոգի որ ի տրամութեան է, թախծեալ շրջի: Յամենայն ժամանակս աչք չարաց սպասեն չարեաց: Տեսանէր թէ զիսորդ ժողովուրդն տր-

կանէր պղինձ ի դանձանակն: Եւթն աստղ միայն է գնալուն, և այլն ամենայն բեւեռեալ են յերկինս. և որ գնալուն աստեղքն են՝ արեգակն և լուսին և այլ ևս հինգ աստեղք, ոչ եթէ յարեւիկից յարեւմտաս գնան, այլ յարեւմտից յարեւելս: Արեգակն իրրև ճրագ մի ի մեծի տան, ի մէջ ձեղուան և յատակի լուցեալ:

Հրահանգ 20

Աշակերտները գնում են դպրոց: Երեխաները խաղում են պարանկում: Ուսուցիչը դասեր է ավանդում ուսումնարանում: Ձկները լողում են ծովի և գետի ջրերի մեջ: Ձկնորսը գնում էր գետ և գետում ձուկ էր որսում: Ետեկալում հրգեհ կար (էր): Մարդում և դաշտում ծաղիկներ են աճում: Բերանում աստամնի կան (են): Կրակը բորբոքվում էր հնոցում: Դիշերը քնում է, ցերեկը աշխատում է:

կա—է	կրակ—հուր
կար—էր	ցերեկ—տիւ
կան—են	բորբոքուիլ—բորբոքիլ

ԴԱՍ 15

Որակական ածական

47. Որակական ածականները աշխարհաբարում դրվում են գոյականից առաջ, իսկ գրաբարում կարող են թե՛ առաջ դրվել, և թե՛ հետո. օրինակ՝ խմաստուն այր կամ այր խմաստուն:

48. Երբ ածականը նախադաս է, մնում է անփոփոխ. իսկ երբ ետադաս է, թվով և հոլովով համաձայնում է գոյականի հետ. օրինակ՝

Եզակի

Ու.	իմաստուն այր	այր իմաստուն
Հ.	զիմաստուն այր	զայր իմաստուն
Ս. Տ.	իմաստուն առն	առն իմաստուն
Բ.	յիմաստուն առնէ	յառնէ իմաստուն
Գ.	իմաստուն արամբ	արամբ իմաստուն

Հոգեակի

Ու.	իմաստուն արք	արք իմաստունք
Հ.	զիմաստուն արս	զարս իմաստունս
Ս. Տ.	իմաստուն արանց	արանց իմաստունց
Բ.	յիմաստուն արանց	յարանց իմաստունց
Գ.	իմաստուն արամբք	արամբք իմաստունովք

49. Միավանկ ածականները նախադաս դրվելով էլ կարող են համաձայնել գոյականի հետ. օրինակ՝ մեծ առն կամ մեծի առն, մեծ արամբ կամ մեծաւ արամբ, ի մեծ առնէ կամ ի մեծէ առնէ:

Հրահանգ 21

Ահաւասիկ ուսուցանեմ քեզ դբանս ճշմարիտս և զգիտութիւն: Մի լինիր բնկեր առն բարկացողի և ընդ բարեկամի զայրացողի մի բնակիր: Ի վերայ որդւոյ իմաստնոյ ուրախ լինի սիրտ հօր: Լնուն շտեմարանք ամենայն մեծութեամբ պատուականաւ և բարեօք: Շրթունք սիրեացեն զպատասխանիր բանից բարեաց: Երկիրք բարձունք և երկիր խորին: Որպէս ջուր ցուրտ անձին ծարսւոյ ախորժելի է, նոյնպէս աւետիք բարեաց յերկրէ հեռաստանէ: Անձն յազեալ զխորիստ և զմեղր արհամարհէ, բայց անձին կարօտելոյ և դառնն իբրև քաղցր թուի, ի վրէժ նորա պատկ ի քարէ պատուականէ: Տեսանեմ զքեզ մեծաւ ուրախութեամբ: Զուարակք բազումք և ցուլք գէրք պաշտօնեցին զիտ:

ԴԱՍ 16

Կատարյալի կազմությունը

50. Ահալասիկ չորս լծորդությունների կրկին աեսակների կատարյալի խոնարհումը.

սիր-եցի	հատ-ի
սիր-եցեր	հատ-եր
սիր-եաց	հատ, և-հատ
սիր-եցաք	հատ-աք
սիր-եցէք	հատ-էք
սիր-եցին	հատ-ին

խօս-եցայ	ուս-այ
խօս-եցար	ուս-ար
խօս-եցաւ	ուս-աւ
խօս-եցաք	ուս-աք
խօս-եցայք	ուս-այք
խօս-եցան	ուս-ան

աղ-ացի	գող-ացայ
աղ-ացեր	գող-ացար
աղ-աց	գող-ացաւ
աղ-ացաք	գող-ացաք
աղ-ացէք	գող-ացայք
աղ-ացին	գող-ացան

թող-ի	զգեց-այ
թող-եր	զգեց-ար
թող, և-թող	զգեց-աւ
թող-աք	զգեց-աք
թող-էք	զգեց-այք
թող-ին	զգեց-ան

Սանոք.— Կատարյալի մեջ ուր որ բառը միավանկ է, սկզբից ավելանում է և (նախահավելված), որ ձայնավորի մոտ գտնուում է է:

Հրահանգ 22

Մատանի էր անակն Վայոց ձոր, շինեցի զսա և եգի (գրի) ակն ի վերայ: Այլ մի էր տանուտէր, որ տնկեաց այգի և ցան-գով պատեաց զնա և փորեաց ի նմա հնձան և շինեաց աշտա-րակ և ետ զնա ցմշակս, և զնաց ի տարաշխարհ: Իբրև մերձե-ցաւ ժամանակ պտղոյ, առաքեաց զծառայս իւր առ մշակսն՝ առնուլ զպտուղս նորա: Զոմն տանջեցին, զոմն սպանին, զոմն քարկոծեցին: Առաքեաց զծառայս իւր կոչել զհրաւրեալսն ի հարսանիս, և ոչ կամեցան գալ: Դարձեալ առաքեաց այլ ծառայս և ասէ, տսացէք հրաւրեւոցն: Ահաւասիկ զճաշ իմ պատրաստե-ցի, զուարակք իմ և պարարակք զենեալ են և ամենայն ինչ պատրաստ է. եկայք ի հարսանիսն: Եւ նոքա յուրացեալ զնա-

ցին, ոմն՝ յազարակ իւր, և ոմն՝ ի վաճառ իւր: Թագաւորն բարկացաւ և առաքեաց զգօրս իւր և սատակեաց զսպանողսն, և զքաղաքն նոցա այրեաց: Այգի եղև սիրեցեւոյն յանկեան, ի տեղւոջ պարարտութեան, ցանգով փակեցի, ձողաբարձ զարգաբեցի, տնկեցի որթ, աշտարակ շինեցի ի միջի նորա և գուր հնձան փորեցի: Ստացայ հովիւս բազումս: Ստացաւ Յովսէփ զամենայն երկիրն եգիպտացոց: Ընդէր մոռացար: Մեք զքեզ ոչ մոռացաք և ոչ ստեցաք: Մօլորեցաք ի ճանապարհէ ճշմարտութեան: Մօլորեցաք յանապատիւ Օտար էի և ոչ ժողովեցէք զիս, մերկ էի և ոչ զգեցուցէք զիս: հիւանդ եմ և ի բանսի և ոչ տեսէք զիս: Այլ իմաստուն շինեաց զտուն իւր ի վերայ վիմի. իջին անձրեք և խաղացին գետք, շնչեցին հողմք և բախեցին զտունն և ոչ կործանեցաւ, քանզի ի վերայ վիմի հաստատեալ էր: Ամենայն ծառ բարի՝ պտուղ բարի առնէ, և ծառ չար՝ պտուղ չար առնէ, ոչ կարէ ծառ բարի՝ պտուղ չար առնել, և ոչ ծառ չար՝ պտուղ բարի առնել:

ԴԱՍ 17

Թվական ածական

51. Թվականները երեք տեսակ են. բացարձակ, դասական և անճնեքական:

Բացարձակ Թվականներն են.

Մի, երկու, երեք, չորք, հինգ, վեց, հօթն, ուր, ինն, տասն, մետասան, երկրտասան, երեքտասան, չորեքտասան, հնգեմասան, վեցտասան, հօթնեմասան, ութնեմասան, իննեմասան, քսան, քսան և մի, քսան և երկու, ... երեսուն, քառասուն, յիսուն, վաթսուն, հօթանասուն, ութսուն, իննսուն, հարիւր, հազար, բիւր:

Սրանք հօլովովում են հետևյալ ձևով.

Ու.	մի	երկու	երեք	չորք
Հ.	զմի	զերկուս	զերիս	զչորս
Ս.	միոյ, միոջ	երկուց	երեց	չորեց
Տ.	միում	»	»	»
Բ.	ի միոջէ	յերկուց	յերեց	ի չորեց
Գ.	միով	երկուք	երիւք	չորիւք

Ինչպես տեսնում ենք, մի ունի միայն եզակի, երկու, երեք, չորք՝ միայն հոգնակի, իսկ ճիւղից սկսած՝ թե՛ եզակի, և թե՛ հոգնակի.

Ու.	հինգ	հինգք	վեց	վեցք
Հ.	զհինգ	զհինգս	զվեց	զվեցս
Ս. Տ.	հնգի	հնգից	վեցի	վեցից
Բ.	ի հնգէ	ի հնգից	ի վեցէ	ի վեցից
Գ.	հնգիւ	հնգիւք	վեցիւ	վեցիւք

Ու.	հօթն	հօթանք	ութ	ութք
Հ.	զհօթն	զհօթանս	զութ	զութս
Ս. Տ.	հօթան	հօթանց	ութի	ութից
Բ.	յհօթանէ	յհօթանց	յութէ	յութից
Գ.	հօթամք	հօթամքք	ութիւ	ութիւք

Ու.	ինն	ինունք	տասն	տասունք
Հ.	զինն	զինունս	զտասն	զտասունս
Ս. Տ.	ըննի	ըննից	տասին	տասնից
Բ.	յըննէ	յըննից	ի տասանէ	ի տասնից
Գ.	ըննիւ	ըննիւք	տասամք	տասամքք

Ու.	մետասան	մետասանք
Հ.	զմետասան	զմետասանս
Ս. Տ.	մետասանի	մետասանից
Բ.	ի մետասանէ	ի մետասանից
Գ.	մետասանիւ	մետասանիւք

Ու.	հօթնեմասան	հօթնեմասունք
Հ.	զհօթնեմասան	զհօթնեմասունս
Ս. Տ.	հօթնեմասանի	հօթնեմասանից
Բ.	յհօթնեմասանէ	յհօթնեմասանից
Գ.	հօթնեմասամք	հօթնեմասամքք

20—90 հետևում են ի հօլովման. հարիւր, երկերիւր, երեք-
նարիւր, չորեքհարիւր... իճնհարիւր հետևում են ո հօլովման.
ձազար հետևում է ի—ա հօլովման.
Սիւր հետևում է ու հօլովման.

52. Գասական թվականները հետեւյալներն են.

Առաջին կամ առաջներորդ, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ, վեցերորդ, եօթներորդ, ութերորդ, իններորդ, տասներորդ, մեասասներորդ, երկտասներորդ, երեքտասներորդ, չորեքտասներորդ, հնգետասներորդ, վեշտասներորդ, եօթնետասներորդ, ութնետասներորդ, իննետասներորդ, քսաներորդ, երեսներորդ, քառասներորդ, յիսներորդ, վաթսներորդ, եօթանասներորդ,* ութսներորդ, ինսներորդ, հարիւրերորդ, երկերիւրերորդ, հազարերորդ, բիւրերորդ:

Սրանք հոլովում են՝

Առաջին և վերջին՝ ո հոլովմամբ, մնացյալը՝ ի—ա հոլովմամբ. միայն թե ունենք՝

- Տ. առաջնոյ կամ առաջում,
- երկրորդի կամ երկրորդում
- Բ. յառաջնոյ կամ յառաջում

53. Անձներական թվականները կազմում են -եքին կամ -եքեան վերջավորությամբ. հոլովում են հետեւյալ ձևով. միայն հոգնակի.

- Ու. երկօքին, երկօքեան
- Հ. զերկօքին, զերկօքեան
- Ս. Տ. երկօցունց, երկօցուն
- Բ. յերկօցունց
- Գ. երկօքումբ

Այսպես նաեւ՝ երեքին, չորեքին, ամենեքին և այլն:

54. Թվականները գոյականից կարող են թե՛ առաջ գրվել, և թե՛ հետո. առաջ գրված դեպքում համաձայնությունը կամափոր է, վերջը գրված դեպքում՝ պարտադիր գոյականն էլ գրվում է հոգնակի:

Հրահանգ 23

Յամին ութնետասներորդի նաքուքողոնսորայ արքայի, արար պատկեր ոսկի, բարձրութիւն նորա վաթսուն կանգուն և լայնութիւն նորա կանգուն վեց: Յամսեանն եօթներորդի որ օր մի իցէ ամսոյն. Այսպէս արասցես զտապանն. յերեք հարիւր

կանգնոյ զերկայնութիւն տապանին և ի յիսուն կանգնոյ զլայնութիւնն և յերեսուն կանգնոյ զբարձրութիւնն. Առն միով էին երկու սրղիք: Աւար ի միովէ արենէ զամենայն ազգս մարդկան: Չորից կենդանեացն էին միոյ միոյ վեց թիւք. Պատմեաց երկուց եղբարցն. Են իմ երկու դստերք: Առ ինձ երկուս ույս: Երկուք և երիք վկայիք մեացի որ մեռանիցին, և մի մեոցի միով վկայիւ. ի բերանոյ երկուց և երից վկայից հաստատեացի ամենայն բան: Ոչ ոք կարէ երկուց տերանց ծոռայել: Ո՛չ ապարէն երկու ճնճղուկք գանգի միով վաճառին: Բերէին անդամալոյծ մի բարձեալ ի չորից: Դու ես ի վերայ հինգ քաղաքաց, ի Դաւթէ մինչև ի գերութիւնն Բաբելացոց՝ ազգք չորեքտասնք: Ապա յետ ամաց չորեքտասնից միսանգամ ելի յերուսաղէմ: Ի չորեքտասներորդում աւուր ամսոյն՝ առաջնոյ. ի սկսանել չորեքտասներորդի աւուր ամսոյն. ի թուին հազարերորդի երեքհարիւրերորդի ինսներորդի երրորդի:

Հրահանգ 24

Իմ երկու ձեռներումն էլ բռնած էի յոթին էլ, երեքը բամակիցի և չորսն էլ զբի (եզի) սեղանի վրա:

Հրօտից ամսի տասնվեցերորդ օրը, հայոց երկուհարյուր տասնհինգ և Քրիստոսի 766 թվին, Իր եղբորը 14 քաղաքի վրա վերականգու գրեց, Գերի սարան տասնութ քաղաքի բնակիչներին. Որտեղից կտա ինձ հազարներից հազարներ և բյուրերից բյուրեր: Ըստ ճորհանացու հայոց թագավորներից առաջինն էր Պարույրը, Հայկազյանց վերջին թագավորի անունն էր Վահե. Ունենք հինգ նկանակ և երկու ձուկ. Իբր հինգ բյուր մարդիկ էին:

ԴԱՍ 18

55. Ստացական ածականները հետեւյալներն են՝ իմ, քո, մեր, ձեր, իւր. սրանք հետևում են ո հոլովման. ինչպես՝

Ու.	իմ	իմք
Հ.	զիմ	զիմս
Ս.	իմոյ	իմոց
Տ.	իմում	իմոց
Բ.	յիմմէ	յիմոց
Գ.	իմով	իմովք

Ստացական ածականը գոյականից թե՛ առաջ կարող է դրվել, և թե՛ հետո և միշտ էլ համաձայնում է. գոյականի վրա որոշիչ հոդ գնելը ավելորդ է. Օրինակ՝

Ու.	տուն իմ	տունք իմ
Հ.	զտուն իմ	զտունս իմ
Ս.	տան իմոյ	տանց իմոց
Տ.	տան իմում	տանց իմոց
Բ.	ի տանէ իմմէ	ի տանց իմոց
Գ.	տամբ իմով	տամբք իմովք

Ու.	իմ տուն	իմ տունք
Հ.	զիմ տուն	զիմ տունս
Ս.	իմոյ տան	իմոց տանց
Տ.	իմում տան	իմոց տանց
Բ.	յիմմէ տանէ	յիմոց տանց
Գ.	իմով տամբ	իմովք տամբք

56. Յուցական ածականներն են՝ այս, այդ, այն, սոյն, դոյն, նոյն. հոլովվում են հետևյալ ձևով.

Ու.	այս	այսք, այսոքիկ
Հ.	զայս	զայս, զայսոսիկ
Ս.	այսը, այսորիկ	այսց, այսոցիկ
Տ.	այսմ, այսմիկ	այսց, այսոցիկ
Բ.	յայսմ, յայսմանէ	յայսց, յայսցանէ
Գ.	այսու, այսուիկ	այսուք, այսոքիւք

Ու.	սոյն	սոքին
Հ.	զսոյն	զսոսին
Ս.	սորին	սոցին, սոցունց
Տ.	սմին	» »
Բ.	ի սմին	ի սոցունց
Գ.	սովին, սովիմբ	սոքիմբք, սոցումբք

57. Յուցական ածականները կարող են գոյականներից թե՛ առաջ դրվել, և թե՛ հետո, առաջ դրվելիս գործ է ածվում կարճ ձևը, հետո դրվելիս գործ է ածվում երկար ձևը, և այս պարա-

գային գոյականի վրա դրվում են համապատասխան գիմորոշ հոդերը (ս, դ, ն). ինչպես՝ այս, այս, այդ, այդ, այն, այն:

Ու.	այս այր	այսս այս
Հ.	զայս այր	զայսս զայս
Ս.	այսը առն	առնս այսորիկ
Տ.	այսմ առն	առնս այսմիկ
Բ.	յայսմ առնէ	յառնէս յայսմանէ
Գ.	այսու արամբ	արամբս այսուիկ

Ու.	այս արք	արքս այսոքիք
Հ.	զայս արս	զարքս զայսոսիկ
Ս.	այսց արանց	արանցս այսոցիկ
Տ.	» »	» »
Բ.	յայսց արանց	յարանցս յայսցանէ
Գ.	այսու արամբք	արամբքս այսոքիւք

Նկատելի է, որ երկար ձևը գործածելիս հայցականի և բացարձակների վրա նախդիրը կրկնվում է. Փսխանակ ցուցական ածականի կարելի է գնել միայն գիմորոշ հոդ. ինչպես՝ այս, այդ, այն (նշանակում է՝ այս մարդը, այդ մարդը, այն մարդը և ոչ թե՛ իմ մարդը, քո մարդը, նրա մարդը, ինչպես է աշխարհաբարում):

58. Անորոշ ածականներն են՝ ամենայն, այլ, միւս, իւրաքանչիւր, ոմն, ոք, իմն, ինչ. հոլովվում են հետևյալ ձևով.

Ու.	ամենայն	այլ	այլք
Հ.	զամենայն	զայլ	զայլս
Ս.	ամենայնի	այլոյ	այլոց
Տ.	»	այլոյ, այլում	»
Բ.	յամենայնէ	յայլմէ	յայլոց
Գ.	ամենայնիւ	այլով	այլովք

Այլ բառի նման են հոլովվում՝ միւս, իւրաքանչիւր — ամենայն չունի հոգնակի.

	եզ.	հոգն.	եզ.
Ու.	ամն ոք	ամանք	իմն, ինչ
Հ.	զոմն զոք	զոմանս	զիմն, զինչ
Ս.	ուրումն ուրուք	ոմանց	իրիք

	եզ.	հոգն.	եզ.
Տ.	ուժեմն	ուժեք	ումանց
Բ.	յուժեմնէ	յուժեքէ	յումանց
Գ.	ումամբ	ումամբ	ումամբք

59. Հարցական ածականներն են.

Ու.	ո՞վ, ո՞	ո՞յք	ո՞ր	ո՞րք	զի՞նչ
Հ.	զո՞վ, զո՞	զո՞յս	զո՞ր	զո՞րս	զի՞նչ
Ս.	ո՞յր	ո՞յց	որո՞յ	որո՞ց	է՞ր
Տ.	ո՞ւմ	ո՞յց	որո՞ւմ	որո՞ց	ի՞մ
Բ.	յուժեմնէ	յո՞ց	յորմէ՛	յորո՞ց	յիժե՛
Գ.	որո՞վ	որո՞վք	որո՞վ	որո՞վք	ի՞ւ

Հաճախ կրկնությամբ ասվում է ո՞ր, ո՞յք ոմանք, զի՞նչ ինչ՞

60. Ամենայն ածականը սովորաբար գոյականից առաջ է դրվում և անփոփոխ է մնում. ինչպես՝

ամենայն մարդ, յամենայն մարդոյ.

Այլ ածականը գոյականից թե՛ առաջ, և թե՛ հետո է դրվում և համաձայնում է. ինչպես՝

Ու.	այլ այլ	արք այլք
Հ.	զայլ այլ	զարս այլս
Ս.	առն այլոյ	արանց այլոց
Տ.	առն այլում	արանց այլոց
Բ.	յառնէ այլմէ	յարանց այլոց
Գ.	արամբ այլով	արամբք այլովք

Կամ՝ այլ այլ, այլոյ առն, այլում առն, յայլմէ առնէ, այլով արամբ, այլ արք, այլոց արանց, յայլոց արանց, այլովք արամբք:

Ո՞ր հարցականը դրվում է միշտ գոյականից առաջ և համաձայնում է.

Ու.	որ տուն	որ տունք
Հ.	զոր տուն	զոր տունս
Ս.	որոյ տան	որոց տանց
Տ.	որում տան	որոց տանց
Բ.	յորմէ տանէ	յորոց տանց
Գ.	որով տամբ	որովք տամբք

Ոմն, որ դրվում են միշտ գոյականից հետո և համաձայնում են.

Ու.	այլ ոմն, այլ ոք	արք ոմանք
Հ.	զայլ ոմն, զայլ ոք	զարս ոմանս
Ս.	առն ուրումն, առն ուրուք	արանց ոմանց
Տ.	առն ուժեմն, առն ուժեք	արանց ոմանց
Բ.	յառնէ ուժեմնէ, յառնէ ուժեքէ	յարանց ոմանց
Գ.	արամբ ոմամբ	արամբք ոմամբք

Իմն, ինչ դրվում են միշտ գոյականից հետո և համաձայնում են.

Ու.	բան իմն, բան ինչ
Հ.	զբան իմն, զբան ինչ
Ս.	բանի իրիք
Տ.	բանի իմիք
Բ.	ի բանէ իմեքէ
Գ.	բանիւ իւիք

Ո՞ր և զի՞նչ ինչ հոլովվում են հետևյալ ձևով.

Ու.	ո՞ք	ո՞յք ոմանք
Հ.	զո՞ք	զո՞յս ոմանս
Ս.	ո՞յր ուրուք	ո՞յց ոմանց
Տ.	ո՞ւմ ուժեք	ո՞յց ոմանց
Բ.	յուժեմնէ ուժեքէ	յո՞ց ոմանց
Գ.	որո՞վ ոմամբ	որո՞վք ոմամբք

Ու. Հ.	զի՞նչ ինչ	հոգնակի չունի
Ս. Տ.	է՞ր իրիք	
Տ.	ի՞մ իմիք	
Բ.	յիժե՛ իմեքէ	
Գ.	ի՞ւ իւիք	

Հրահանգ 25

Ինչ, որդեակ, խրատու հոր՝ քո և մի՛ մերժեր զօրէնս մօր քո: զի պատկ շնորհաց ընկալցի պիտի քո և մանեակ ոսկի ի պարանոցի քում. Ահաւասիկ առաջի առնեմ ձեզ զհոգւոյ իմոյ

զպատգամս: Ապախտ առնէիք զխորհուրդս իմ և յանդիմանութեանց իմոց ոչ անսայիք: Ես ծիծաղեցայ զկորստեամբ ձերով: Բժշկութիւն եղիցի մարմնոյ քում և դարման սակերաց քոց: Երկայն աւուրք և ամբ կենաց յաջմէ իւրմէ և յանկէ իւրմէ: Փառք և մեծութիւն: Հանճարով իւրով զանդուեցաւ պատառեաց և ամպը հոսեցին զանձրև: Առն ուրումն մեծատան ետուն անդք տոհմականս: Քանզի յորում իցէ ոք, այն՝ յորում էն, քան զայն որ ի նմա էն՝ մեծ գտանի: Վասն այդորիկ տսեմ ձեզ: Մի հոգայք վասն ոգւոց ձերոց և մի վասն մարմնոց ձերոց: Ամենայն որ լսէ զբանս իմ զայսոսիկ և առնէ, նման է առն իմաստնոյ, որ շինեաց գտուն իւր ի վերայ վիժի: Ի քարանցս յայտցանէ յաբուցանէ որդիս Աբրահամու: Ասա զի քարինքս այսոքիկ հաց լինիցին: Խօսէր Պետրոս զբանս զայս: Լուեալ Անանիա զբանս զայսոսիկ, անկաւ և եհան զոգի: Զայս բանս խօսեցաւ: Իբրեւ լսէին զբանս զայս: Խիստ է բանդ աջդ: Ով կարէ լսել: Զայդ բանս ասելով և զմեզ թշնամանեա: Եղև յետ այսց բանից՝ իբրեւ աւուրք ութ: Զի նչ է բանս այս: Պատմէին ամենայն բանքս այսօքիկ: Զի որ շարժին և փոփոխի՝ չէ էական, աչ կամ լեռք յումեքէ և յիմեքէ և կամ հաստեալ ի չգոյէ: Բարեօք է ադ: ապա թէ ազն անհամեսցի, ի՞նչ համեմեսցի:

Հրահանգ 26

Իմ տանը շատ գրքեր կան: Մեկը ձեր տնից դուրս էր գալիս: Մեր պարտեզում տանձենիների և նոնենիների շատ առակներ կան: Ես այս պտուղները քաղել եմ մեր խնձորենիներից: Այդ ընկուզենու վրա բարձրացաւ: Ի՞նչ բանի պետք է նա: Որոնցից ստացաք այս իրերը: Որք գրքերն ես կարդում: Ումից ես բերում: Ովքեր են այդ մարդիկ: Ի՞նչ բանի կարոտ ես դու: Ո՞ր տանն ես բնակվում դու: Ո՞ր տնից ես գալիս: Ո՞ր ծառերից քաղեցիր այս պտուղները: Այս բաները մի մարդու տուր: Սրանում կասկած չկա: Այս խոսքերով զիմեց նա ինձ: Սրանցով զսհացիր:

ՊԱՍ 19

61. Անձնական գերանունները, իրենց հոլովմամբ հանդերձ, հետեյալներն են.

Ու.	ես	մեք	դու	դուք
Հ.	զիս	զմեզ	զքեզ	զձեզ
Ս.	իմ	մեր	քո	ձեր
Տ.	ինձ	մեզ	քեզ	ձեզ
Բ.	յինէն	ի մէնջ	ի քէն	ի ձէնջ
Գ.	ինև	մեօք	քև	ձեօք

Ու.	նա	նոքա
Հ.	զնա	զնոսա
Ս.	նորա	նոցա
Տ.	նմա	նոցա
Բ.	ի նմանէ	ի նոցանէ
Գ.	նովաւ	նոքօք

Այսպէս են հոլովվում նաև առ, դա.

Ու.	ինքն	ինքեանք	իւրեանք
Հ.	զինքն	զինքեանս	զիւրեանս
Ս.	ինքեան, իւր, իւրեան	ինքեանց	իւրեանց
Տ.	յինքենէ, յիւրմէ	յինքեանց	յիւրեանց
Գ.	ինքեամբ, իւրև, իւրեամբ, իւրեաւ	ինքեամբք	իւրեամբք

Հրահանգ 27

Հայեցեալ ընդ նոսա փառաւորեմք զկարգիչն նոցա և զյօրինիչ: զի մեզ ի պէտս են և կարգչին իւրեանց ի փառս: Զի ոչ ոք է ստաջին քան զնա և ոչ ոք է յետոյ նման նմա, և ոչ ընկեր հաւասար նորին և ոչ էութիւն հակառակ նմա և ոչ գոյութիւն ընդդիմակաց: Ինքն է պատճառ ամենայնի: Ամենայն ոք ի ձէնջ, որ ոչ հրաժարէ յամենայն ընչից իւրոց, ոչ կարէ իմ աշակերտ լինել: Յորժամ զխիստ ոք իշխան կամի ի քաղցրութիւն, ածել չկարէ յայտ երթալ ասել՝ Թէ դու խիստ ես, այլ քաղցրախառն բանիւք մատուցեալ ողորք թէ դու, տէր, քաղցր ես և բարերար ամենացուն, ամենեքին զոհ են զքէն, բոլորք սո իրաւագէտս ունին, և այնպէս կարէ մեղմով քաղցրացուցանել զխոտութիւն իշխանին: Աղբերք մշտաբուղիք հանապազ

բղխեն և ոչ պակասեն, որոց բղխմունքն զայլոց կարօտութիւնս լնուն և ինքեանք ի նմին յորդութեան կան մշտնջենաւորք:

Հրահանգ 28

Նա ինձ հրավիրեց, քեզ չհրավիրեց: Մենք ձեզանով միասին լինում ենք քսան անձ: Այս բոլորը քեզանից է: Մեզանից աշխատանք և ձեզանից վարձատրություն: Իմն է այս բոլորը: Բայց նա այս բոլորը առնելով ինձանից՝ տալիս է ձեզ: Ի՞նչ քան է մնում ինձ: Դու քո մասին ի՞նչ ես վկայում: Դուք ռմկեք կարծում՝ ձեզ: Մեր և ձեր տները իրարից հեռու են: Ես ինձ լավ գիտեմ: Միայն ինձնով չի լինի, այլ քեզանով ու մեզանով: Այդ պատվերը մեզ ես տալիս, թե քեզ Նրանք նրանց գրքերը նրանից առնելով, տալիս են նրանց, որոնք զուրկ են նրանցից և նրանցով իրոք լրացնում են իրենց կարօտությունները: Ո՞վ առավ նրանից: Ես նրանով եմ ապրում: Նրա հույսը նրանումն էր: Բաժանեց սրանք գրանցից: Իրենք իրենց չեն: Դու այս քեզնից ես ասում: Այս խոսքերը ինձ հաճելի չեն: Եվ իրենք իրենցով երջանիկ են: Ո՞ւմն է այս գիրքը: Նույն մարդը, նույն խոսքը նույնով է հաստատում: Նույն մարդիկ նույն խոսքերը նույն բաներով են հաստատում:

ԿԱՍ 20

62. Ապառնիի եզակի ա գեմքը կազմվում է կատարյալի եզակի ա գեմքի վրա ավելացնելով ց, այնուհետև խոնարհվում է առանձին վերջավորություններով, որոնք մասամբ նման են ներկային: Հոգնակի ա և բ գեմքերը միշտ նույն ձևով են և կազմվում են -ցուք, -ջիք վերջավորություններով:

Ահա չորս լծորդությունների կրկին տիպարները ապառնիի պատկերը.

սիրեցից	հատից
սիրեսցես	հատցես
սիրեսցէ	հատցէ
սիրեսցուք	հատցուք
սիրեսջիք	հատջիք
սիրեսցեն	հատցեն

խօսեցայց	ուսայց
խօսեսցիս	ուսցիս
խօսեսցի	ուսցի
խօսեսցուք	ուսցուք
խօսեսջիք	ուսջիք
խօսեսցին	ուսցին

աղացից	գողացայց
աղացես	գողացիս
աղացէ	գողացի
աղացուք	գողացուք
աղասջիք	գողասջիք
աղացեն	գողացին

թողից	զգեցայց
թողես	զգեցիս
թողցէ	զգեցցի
թողցուք	զգեցցուք
թողջիք	զգեցջիք
թողցեն	զգեցցին

Հրահանգ 29

Ե՛կ, եղբորորդի իմ, ելցուք յազարակս, ազցուք ի շէնս և ի պարտեզս, կանխեսցուք յայգիս, տեսցուք թէ ծաղկեալ իցէ որթ, թէ ծաղկեալ իցէ նոճ, թէ ծաղկեալ իցէ նոննի: Եվ եղիցի յաւուր յայնմիկ բղխեսցեն լերինք գբաղցրութիւն և բլուրք յորդեսցեն զկաթն, և ամենայն աղբերք Յուդայ բղխեսցեն ջուրս, և աղբիւր ի տանէ Տեառն ելցէ և արբուցէ զծառն վիճակաց: Եվ եղիջիք տակեցալք յամենեցունց վասն անուան իմոյ, այլ որ համբերեսցեն ի սպաս՝ նա կեցցէ: Ոչ անցցէ ազգս այս, մինչև այս ամենայն կդիցի, երկինք և երկիր անցցեն և բանք իմ մի անցանիցեն: Անարգեսցէ զչարն և ընտրեսցէ զբարին: Տիրեսցէ յայնկոյս զետոյն: Գերծցէ ամենեաւն զգլուխ և զմազ ոտից, և զմօրուսն սրբեցցէ: Բուծցէ մարդ երինջ մի յարջառոց և մաքիս երկուս: Աղեղնաւորք մտանիցեն անդր: Մի հասցէ անդր եր-

կիւղ: Բղխեսցէ երկիր զբանջար խոտոյ, Հանցեն շուրք զետունս
շնչոց կենդանեաց և թռչունս թեաւորս ի վերայ երկրի: Թողցէ
այր զհայր իւր և զմայր իւր և երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ, Եւից
յերկինս, ի վերոյ քան զաստեղս երկնից արեւից զաթոս իմ:
Եւից ի վեր քան զամս: Արդ անուաղիկ ի գոթոս իջցես: Չար-
մասցին ի վերայ քո և սասացեն: Անկցիս ի վերայ լերանց
իրբն զմեռեալ: Մի մնացէ յաւիտեանս ժամանակաց զսակ
չար: Հանցէ և սատակեցէ զքեզ, այր դու, և հանցէ զպատմու-
ճան քո և զպսակդ փառաց քոց, և բնկեացէ զքեզ յերկիրն մեծ
և յանշափ, և առդ մեռանիցիս:

Հրահանգ 30

Կվարեմ հողը, կցանեմ սերմերը, կոռոզեմ ջրով իւր ժամա-
նակին և հասնելու ժամանակ կքաղեմ ցորենն, կկապեմ խուրձ-
խուրձ, կդիզեմ շեղջ շեղջ կալի մեջ, կկախեմ ցորենն, կմաքրեմ
հալդից և կլցնեմ շտեմարանների մեջ, Կքանդենք մեր շաւ-
մարանները, կընդարձակենք մեր ամբարները, ալելի մեծերը
կշինենք, կմթերենք այնտեղ այն արդյունքը, որ պիտի հաժա-
քենք մեր աղարակներից, մեր արտերից, մեր այգիներից և մեր
պարտեզներից և կդիզենք հարստություն շատ տարիների հա-
մար: Կտեսնես եզրորս, բերանացի (բանիւ բերանոյ) կհայտնես
նրան, ինչ որ ստացի քեզ: Իսկ եթե նրան այնտեղ չգտնես,
կհարցնես թե ուր է և կգրես իրեն մի նամակ և հաժապարիմ
մեկի ձեռքով կուղարկես: Կիջնի անձրևը, կոռոզի մեր գաշտերը,
մեր արտերը և մեր արոտները կգալարեն, կծաղկեն, և երբ
արևը կծագի, կհասնեն և լավ արդյունք կբերեն: Այն ժամանակ
կքաղեք մրգերն ու բերքերը, որչափ պետք է մեզ համար կպա-
հեք, իսկ մնացյալը կվաճառեք քաղաքում:

ԴԱՍ 21

63. Հրամայականը ունի միայն եզակի և հոգնակի երկրորդ
դեմք. առաջին և երրորդ դեմքի համար գործածվում է ապառ-
նի ձևը: Հրամայականի բացասականը կոչվում է արգելական:

64. Հրամայականի եզակի ր դեմքի համար կա նաև մի

ուրիշ ձև, որը կազմվում է -ջիք վերջավորութամբ և համա-
պատասխանում է -ջիք ձևին. օրինակ՝ յիշեսցիք—յիշեսցիր,
սիրեսցիր և այլն:

սիրեա	հմա
մի սիրեր	մի հատաներ
սիրեցէք	հատէք
մի սիրէք	մի հատանէք

խօսեաց	ուսիր
մի խօսիր	մի ուսանիր
խօսեցարո՞ւք	ուսարո՞ւք
մի խօսիք	մի ուսանիք

աղահ	գողացիր
մի աղար	մի գողանար
աղացէք	գողացարո՞ւք
մի աղայք	մի գողանայք

թող	զգեցիր
մի թողուր	մի զգենուր
թողէք	զգեցարո՞ւք
մի թողուք	մի զգենուք

Հրահանգ 31

Մի արացես դու քեզ կուռս և մի պաշտեսցես զնոս: Յի-
շեսցիր զօրն շաբաթու արբել զնա: Զվեց օր գործեսցես և արա-
ցես զամենայն զգործս քո: Եւուրն եօթներորդի մի գործեսցես
ի նմա զամենայն գործ քո: Պատուես զհայր քո և զմայր քո:
Մի ցանկանար կնոջ ընկերի քո և մի ծառայի նորա և մի
աղախոյ նորա և մի եզին նորա և մի իշոյ նորա և մի ամե-
նայն անասնոյ նորա և մի ամենայնի զինչ ընկերի քո իցէ:
Դու խսեաց ընդ մեզ: Մի խսեսցի ընդ մեզ: Մի մերձենար
այսր, յոյժ զկօշիկս քո յոտից քոց: Զգես զձեռն քո և բուռն
հար: Արկ զձեռն քո ի ծոց քո: Արձակես զժողովուրդ իմ:
Արացեն ինձ տօն յանապատի: Մի համարիք եթէ եկի լուծա-
նիկ զօրէնս: Թող զպատարագն քո առաջի սեղանոյն և երթ նախ

հաշտեաց ընդ եղբոր քում: Եթէ տին քո աջ գայթակեցուցանէ զքեզ, խլեա՛ զնա և ընկեա՛ ի քէն: Յդեա՛ արս և կոչեա՛ զնա: Արի՛, Պետրոս, զեն և կեր:

Հրահանգ 32

Մտի՛ր նեղ դռներով: Արձակի՛ր այդ մանուկներին: Խոսի՛ր, ինչո՞ւ ես լռում: Անցի՛ր գետից, Կտրի՛ր կապերը: Պատասխանի՛ր իմ խօսքերին: Լռի՛ր և թող՛ նա խոսի, նայի՛ր և տես: Սովորեցնե՛ք այս խօսքերը: Խօսեցէ՛ք, ինչո՞ւ եք լռում: Կտրեցնե՛ք բոլոր այս կապերը: Հարձակվեցնե՛ք այդ գազաններին վրա, արձակեցնե՛ք ձեր կապարճները և սպանեցնե՛ք նրանց: Ուղարկի՛ր ինձ երկու ծառա: Պահեցե՛ք քաղաքը: Բոլորդ դուրս ելե՛ք: Ելի՛ր այդ տեղից:

ԴԱՍ 22

65. Ստորագրասկան ներկան կազմվում է ներկայի հիմքի վրա աւելացնելով -ից, -ից, -այց, -ուց և խոնարհելով սահմանական ներկայի ձևով:

սիր-ից-եմ	հատ-ան-ից-եմ
սիր-ից-ես	հատանիցէս
սիր-ից-է	հատանիցէ
սիր-ից-եմք	հատանիցեմք
սիր-ից-էք	հատանիցէք
սիր-ից-են	հատանիցեն

խօս-ից-իմ	ուս-ան-ից-իմ
խօս-ից-իս	ուսանիցիս
խօս-ից-ի	ուսանիցի
խօս-ից-իմք	ուսանիցիմք
խօս-ից-իք	ուսանիցիք
խօս-ից-ին	ուսանիցին

աղ-այցեմ	գող-ան-այց-եմ
աղայցես	գողանայցես
աղայցէ	գողանայցէ

աղայցեմք	գողանայցեմք
աղայցէք	գողանայցէք
աղայցեն	գողանայցեն

թող-ուց-ում	զգենուցում
թողուցուս	զգենուցուս
թողուցու	զգենուցու
թողուցումք	զգենուցումք
թողուցուք	զգենուցուք
թողուցուն	զգենուցուն

Հրահանգ 33

Երանի՛ է ձեզ յարժամ՝ նախատիցեն՝ զձեզ և հալածեցեն և սայցեն զամենայն բան չար զձէն՝ սուտ վասն իմ: Դուք էք աղ երկրի, ապա թէ աղն անհամիցի, իւ աղիցի, ոչ իմիք աղ-դիցէ՛ տյնուհետե, բայց եթէ ընկենուլ արտաքս և կոխան լինել ի մարդկանէ: Եթէ ոչ առաւելուցու արգարութիւն ձեր աւելի բան զգալացն և զվարիսեցուց, ոչ մտանիցէ՛ք յարքայութիւն երկնից: Որ սպանանիցէ պարտական լիցի գատաստանի: Որ տարիցէ ցեղբայր իւր «չիմար»՝ պարտաւոր լիցի ատենի, և եր իրաւախօս ընդ ոսոխի քում վաղագոյն, մինչդեռ իցես ընդ նմա ի մանապարհի: Գուցէ մատնիցէ զքեզ ոսոխն դատաւորի, և դատաւորն դահճի և արկանիցիս ի բանտ: Ոչ ելանիցես անտի մինչև հատուցանիցես զյետին հաքարակիտն: Ո՞ իցէ ի ձէն՝ մարդ՝ զոր խնդրիցէ որդի իւր հաց, միթէ քմր տայցէ նմա, և կամ խնդրիցէ ձուկն, միթէ ծծ տայցէ նմա: Ոչ ոք կարէ երկուց տերանց ծառայել. կամ զմին ատիցէ և զմիւսն սիրիցէ կամ զմին մեծարիցէ և զմիւսն արհամարհիցէ: Մի՛ հոգայք վասն սպուց ձերոց՝ զինչ ուտիցէք կամ զինչ ըմպիցէք, և մի՛ վասն մարմնոց ձերոց՝ թէ զինչ ազանիցիք: Մի՛ արկանէք զմարգարիտս ձեր առաջի խոզաց, զի մի առ ոտն կոխիցեն զնոսա և գործեալ երդիծուցանիցեն զձեզ:

ՅՅ. Կախան րայի ստորագրասկանը լինում է՝

իցեմ	իցեմք
իցես	իցէք
իցէ	իցեն

Ուզում եմ, որ առնի դա ինձ մոտ, ես տեսնեմ, և եթե լավ է, ուղարկեմ մորս մոտ: Երբ որ քամիները շնչեն, ամպերը որոտան, և անձրևը տեղա իբրև տեղատարափ, գետերը շարժվեն, ջրերը փերով զեղվեն և ծածկեն արտերը ու անդամատանները: Երբ արևը ծագի, ճառագայթները ցլան և սփռվեն տարածվեն երկրի վրա, հողը տաքանա, խոտերը ծլեն և ծաղիկները ծաղկեն դաշտերում, ծառերը զարդարվեն տերևներով և նրանց մեջ պտուղները գույնզգույն փայլեն: Երբ խավարը իջնի պատի երկիրը և գիշերը թագավորի համատարած:

ԳԱՍ 23

67. Դերբայը լինում է երեք տեսակ՝ անորոշ դերբայ, անցյալ դերբայ և ապառնի դերբայ. ինչպես՝

սիրել, սիրեալ, սիրելոց
հատանել, հատեալ, հատանելոց
խօսել, խօսեալ, խօսելոց
ուսանել, ուսեալ, ուսանելոց
աղալ, աղացեալ, աղալոց
գողանալ, գողացեալ, գողանալոց
թողուլ, թողեալ, թողլոց
զգենուլ, զգեցեալ, զգենլոց

68. Դերբայներից կազմվում են հետևյալ բաղադրյալ ժամանակները.

Հարակատար	Գերակատար
սիրեալ եմ	սիրեալ էի
սիրեալ ես	սիրեալ էիր
սիրեալ է	սիրեալ էր
սիրեալ եմք	սիրեալ էաք
սիրեալ էք	սիրեալ էիք
սիրեալ են	սիրեալ էին

Ստորագասական անցյալ

սիրեալ իցեմ	սիրեալ իցեմք
սիրեալ իցես	սիրեալ իցեք
սիրեալ իցէ	սիրեալ իցեն

Ներկա ապառնի

սիրելոց եմ	սիրելոց եմք
սիրելոց ես	սիրելոց էք
սիրելոց է	սիրելոց են

Անկատար ապառնի

սիրելոց էի	սիրելոց էաք
սիրելոց էիր	սիրելոց էիք
սիրելոց էր	սիրելոց էին

Ստորագասական ապառնի

սիրելոց իցեմ	սիրելոց իցեմք
սիրելոց իցես	սիրելոց իցեք
սիրելոց իցէ	սիրելոց իցեն

69. Կարելի է դիմավոր բայի տեղ գործածել անցյալ կամ անորոշ դերբայ. այն ժամանակ ենթական փոխանակ ուղղակիանի՝ դրվում է անցյալ դերբայի հետ՝ սեռական, իսկ անորոշ դերբայի հետ՝ տրական. ինչպես,

Լուսա եւ զայս և մեկնեցաւ=
Լուեալ նորա զայս՝ մեկնեցաւ:
Տեսեալ եմ ես զնա=տեսեալ է իմ զնա:
Տեսեալ ես զու զնա=տեսեալ է քո զնա:
Տեսեալ է եղբայր իմ զնա=
Տեսեալ է եղբօր իմոյ զնա:
Տեսեալ (եմ) եղբարք մեր զնա=
Տեսեալ (է) եղբարց մերոց զնա:
Ոչ կամիմք զի թագաւորեցէ նա ի վերայ մեր=
Ոչ կամիմք թագաւորել նմա ի վերայ մեր:
Չտամ թոյլ զի անցանիցէք դուք աստի=
Չտամ թոյլ անցանել ձեզ աստի:

Հրահանգ 35

Անգղերաբանները խաբէին դէք թէ կենդանի կայցէ, որոց ըստ Թորքատական հնարողութեանն կապեալ արկեալ կախարդանօք զգէ ի շիշ, կարծեցուցանէին թէ Անգղերաբաններու կենդանի իցէ և

մահ խնդրեցէ: Նոյնպէս և մոլորութիւնն դիւաց խաբեաց
զդիւցապաշտս հայոց, եթէ զոմն Արտաւազդ անուն արգելեալ
իցէ դիւաց, որ ցալժմ կենդանի կայ, և նա ելանելոց է և ունե-
լոց զաշխարհս, և ի սնոտի յոյս կապեալ կան անհաւատք որպէս
և Հրեայք ի զուր ակնակալութիւն կապեալ կան, եթէ Դաւիթ
գալոց է շինել զԵրուսաղէմ և ժողովել զՀրեայս և անդ թաղա-
ւորել նմա նոցա:

Հատուած գնացեալ Վարդգէս մանուկն
ի Տուհաց գաւառէն զՔասաղ գետով,
եկեալ նստեալ զՇրէշ բլրով,
ԶԱրտիմէդ քաղաքաւ, զՔասաղ գետով,
Կռել կռիւն զգուռնն Երուանդայ արքայի:
Ճաշ գործեալ Արգաւանայ ի պատիւ Արտաշիսի
Խարգաւանակ լեալ նմին ի տաճարին վիշապաց:
Արտաւազգայ ոչ գտեալ, քաջի որդւոյն Արտաշիսի,
Տեղի ապարանից՝ ի հիմնանալն Արտաշատու,
Նա անց գնաց և շինեաց ի մէջ Մարաց զՄարակերտ:

Հրահանգ 36

Նա տեսնելով այս բոլորը, ասում է նրան. Հեմ ուզում, որ
նա գաւ Բերկելով նա այս բաները, հանձնեց նրանք իր եղբայր-
ներին. Կանչելով իր քույրերին, պատվիրեց նրանց ինչ որ լսել
էր իր մորից: Եթե ես գործել եմ մի բան, որ հակառակ է օրեն-
քի, պատժեցեք ինձ: Տեսել էք դուք այն բոլորը, ինչ որ
մենք բերել էինք մեր տնից. Կլինեն թերեւ մարդիկ, որ կհա-
վատան այդպիսի տխմար խռոքերի: Չեք կարդացել դուք այն
նամակը, որ հայրս գրել է և մի հաժախարհի մարգու ձեռով
ուղարկել մեզ: Նա ներս մտնելով՝ հարցրեց: Նա, հարցնելով
ուղարկել մեզ: Նա ներս մտնելով՝ հարցրեց: Նա, հարցնելով
այս բաները և տեղեկանալով ինչ որ եղել է, շատ զարմացավ
և ասաց. Չեմ թույլ տա, որ նա նրան բերի մեր տունը: Նա
ընտրելով մի վայր՝ այն տեղում կացել-մնացել է:

ԴԱՍ 24

70. Ա լծորդության առաջին տիպարի բայերից ամեմ, բե-
քեմ, հանեմ խոնարհվում են երկրորդ տիպարի նման.

կառ. ամի, բերի, հանի
ապառ. ամից, բերից, հանից
հրամ. ամ, բե՛ր, հա՛ն.

Ա լծորդության երկրորդ տիպարի երևույթ ունեցող բայե-
րից նրանք, որոնց մեջ ան արմատական է և հչ թե մասնիկ,
խոնարհվում են առաջին տիպարի ձևով. ինչպես՝ սերմանել,
դարմանել, ժամանել և այլն:

Հարկանել բայը կորցնում է կ ձայնը և լինում է՝ կառ.
հարի, ապառ. հարից, հրամ. հա՛ր, անց. դերք. հարեալ:

71. Բ լծորդության բայերից նստիմ խոնարհվում է երկ-
րորդ տիպարի պես. նստայ, նստայց, նիսա և այլն:

Բ լծորդության բայերից մի քանիսը անցյալ զերբայը կազ-
մում են նաև -եցեալ ձևով. ինչպես՝ խօսեցեալ, կոչեցեալ:

72. Գ լծորդության բայերից բանամ, քանամ լինում են
կատարյալում՝ բացի, բացի, ապառ. բացից, բացից, հրամ. բա՛ց,
բա՛ց:

Հոգամ, յուսամ, որսամ, ջանամ, ցնծամ լինում են կատար-
յալում՝ հոգացայ, յուսացայ, որսացայ, ջանացայ, ցնծացայ,
ապառ. հոգացայց, յուսացայց, որսացայց, ջանացայց, ցնծացայց,
բայց հրամայականում՝ հոգա՛, յուսա՛, որսա՛, ջանա՛, ցնծա՛:

Լուանամ, իմանամ, մոռանամ բայերը հրամայականում լի-
նում են լուա, իմա, մոռա:

Բառնամ, դառնամ բայերը խոնարհվում են՝ կառ. բարծի,
դարձայ, ապառ. բարձից, դարձայց, հրամ. բա՛րձ, դա՛րձ, անցյալ
դերբայ՝ բարձեալ, դարձեալ:

73. Դ լծորդության -նում վերջացող բայերի մեծ մասը և
ձայնը դարձնում է ց. ինչպես՝

լնում, լցի, լցից, լից, լցեալ

խնում, խցի, խցից, խից, խցեալ

ընկենում, ընկեցի, ընկեցից, ընկեմ, ընկեցեալ

զգենում, զգեցայ, զգեցայց, զգեցիր, զգեցեալ

յենում, յեցայ, յեցայց, յեցիր, յեցեալ

ընթեռնում, ընթերցայ, ընթերցայց, ընթերցիր, ընթերցեալ

Առնում, զբոսնում, հեղձնում բայերը կորցնում են և ձայնը.

առի, առից, առ, առեալ

զբոսայ, զբոսայց, զբոսիր, զբոսեալ

հեղձայ, հեղձայց, հեղձիր, հեղձեալ

Ահա ես ամից ջրհեղեղ ջրոյ ի վերայ երկրի, ապականել զամենայն մարմին յորում է շունչ կենդանի, և ամից ես անձրև ի վերայ երկրի զքառասուն տիւ և զքառասուն գիշեր: Զի արդար ես յամենայնի զոր ամեր ի վերայ մեր: Ածէք զնա առ իս և ամին զնա առ նա: Եւ եդեալ ի վերայ զբառառու իւրոյ, ամ զնա ի պանդոկի մի: Արն ինձ խորակս, որպէս և ես սիրեմ, և բեր մասն ինձ զի կերայց: Եւ տարաւ ի ներքս այլն զօրեարն ի տուն Յովսեփայ, և բերին ջուր լուանալ զոտս նոցա: Էր նորա գիւղ, վաճառեաց և եբեր զգինսն: Եւ եհան զնա արտաքս և ասէ ցնա: Հայեաց ընդ երկինս և թուեան զաստեղս, եթէ կարացես թուել զնոսա: Եւ նստաւ տապանն յեօթներորդում ամսեանն ի քսան և յեօթն ամսոյն ի լերինս Աբարատայ: Նիստ ընդ աջմէ յամէ: Եւ կոչեցեալ Պաւղոսի առ իւր զմի ի հարիւրապետացն, ասէ: Զպատանիս զայս տար առ հազարապետն, զի ունի ինչ պատմել նմա: Եհար կարկուտն յամենայն երկրին եղիպտացոց զամենայն որ ինչ էր ի դաշտի, ի մարդոյ մինչև ցանասուն, և զամենայն բանջար որ ի դաշտի էր՝ ևհար կարկուտն: Բացի զբերան իմ և խօսեցայ և ասեմ ցայրն որ կայր յանդիման ինձ: Բացից առաիօք զբերան իմ, բիւցից զծածկեալսն ի սկզբանէ աշխարհի: Թէ յարիցէ ի վերայ իմ ճակատամարտ, սակայն և յայսմիկ ի քեզ յուսացայ: Լնւր, դուստր, և տես: Խոնարհեցն զունկն քո, մոռն զտուն հոր քո: Իսկ այն ձվ էր որ որսացաւ ինձ օրս և եբեր մատոյց: և կերայ յամենայնէ մինչև քո եկեալ եր:

Հրահանգ 38

Նրանց քո առաջը բերի: Հանիր կողովիցդ ինչ որ բերիր: Թնչ բերի, որ հանեմ: Զմամանեցի դարմանելու նրանց: Սերմանեցիր, դարմանեցիր, բայց արդյունքը չհանեցիր: Կզարնեմ մածունը և հարած մածունից կարագ կհանեմ: Ես նստեցի, դու էլ արի մոտս նստիւ: Կանչելով նրան և խոսելով նրա հետ՝ վեր հանեց բոլոր գաղտնիքները: Կթրջեմ կոկորդոս ցուրտ ջրով, բաց կանեմ բերանս և կերգեմ նրա գովեստը: Դո բոլոր պետքերը հոգացի, հույս ունեցաւ, որ քեզ լավ կլինի և ջանացի, որ հա-

նես քո իղձերին: Որի վրա հուսամ: Երկու նապաստակ և երեք ճագար որսացի: Նա ցնծաց իմ գալու վրա: Իմացիւր, թե այստեղ ես և կմնա միշտ այստեղ և մոռացիւր քո տունը: Կբառնամ այն բեռները, և հետ կդառնամ: Բարձիր և դարձիր: Լցրեցի սրվակը և փակեցի: Գետին զցեցի: Կհենվեմ նրա վրա: Կարգաւ և տես: Դու էլ կկարգանս, ինչ որ ես կարգացի: Խեղճվեցի տօթից, վեր կենամ և զբոսնեմ մի քիչ: Մի քիչ զբոսնելով դարձաւ տուն:

ԴԱՍ 25

74. Ասա, անդ «այստեղ, այնտեղ» (գաղաղում),
Այս, այդ, անդ «գեպի այստեղ, գեպի այդտեղ, գեպի այնտեղ» (շարժում):
Աստի, այտի, անտի «այստեղից, այդտեղից, այնտեղից»:
Այս բառերը գործածվում են հաճախ «այս, այդ, այն» ցույցականների փոխարեն:

Ներգոյականի հետ՝ ասա, անդ.

Նախդրիվ հայցականի հետ՝ այս, այդ, անդ.

Բացառականի հետ՝ աստի, այտի, անտի. օրինակ՝

Ի քաղաքի աստ=ի քաղաքիս յայսմիկ.

Ի քաղաք անդր=ի քաղաքն յայն.

Ի քաղաք այսը=ի քաղաքս յայս.

Ի քաղաք այդը=ի քաղաքդ յայդ.

Ի քաղաքէ աստի=ի քաղաքէս յայսմանէ.

Ի քաղաքէ անտի=ի քաղաքէն յայնմանէ.

Ի քաղաքէ այտի=ի քաղաքէդ յայդմանէ.

75. Ի նախդիրը անորոշ հայցականով հաճախ ունի գործիւականի իմաստ, երբեմն էլ նշանակում է «համար».

Ողակակաց ի ձայն մեծ.

Լիցի ձեզ ի կերակուր, ի զբօսանս.

Անորոշ դերբայի հետ նշանակում է «համար, ժամանակ».

Ինչպես՝

Եկեալ եմ ի լսել կամ առ ի լսել.

Ի տեսանելն զնա «եբբ» նրան տեսավ».

Ի լուանալ «լվանալու համար կամ լվանալու ժամանակ».

Եւ անա կին մի Քանտանայի ի սահմանայց անտի նոցա
էլեալ՝ աղաղակէր և տաէր: Իսկ արդ մեզ յանապատի աստ ուստի
իցէ ոյնչափ հաց՝ մինչ յաղեցուցանել զայսչափ ժողովուրդ: Եւ
մինչդեռ իջանէին ի լեռնէ անտի: Զի ուր իցեն երկու կամ երեք
ժողովեալ յանուն իմ, անդ եմ ես ի մէջ նոցա: Ել ընդ առա-
ւօտս ի վարձու աշնել զմշտկս յայգի իւր: Ընդէր կայք ասա
գօրս ցերեկ գատարկք: Եւ յեկանելն նոցա յերիքովէ, գնացին
զհետ նորա ժողովուրդ բազումք: Եւ ի մտանելն նորա յերու-
սաղէմ, զղղղեցաւ քաղաքն ամենաչն: Եւ հան արտաքս զամե-
նեաին որ վաճառէինն և գնէին ի տաճարի անդ: Թեքնս ամա-
չեացեն յորդոյ աստի իմմէ: Զիարդ պաշտօնցեմք զարեղակն, որ
մերթ կոչի իբրեւ զծառայ, առ ի սպասն՝ յոր կարգեցաւ՝ հա-
սանելոյ, և ընդ ժամանակս ժամանակս ի խաւար գառնայ՝ առ
ի յանդիմանութիւն և յամօթ իւրոցն պաշտօնէից: Արդ բարիութե
աբեգական և զեղեցիկ բնութեամբ, և մեզ և ամենայն արարաւ-
ծոց՝ որ ի ներքոյ երկինց՝ յօգուտ և ի զարման, իբրեւ ճրագ մի
ի մեծի տան ի մէջ ձեղուան և յատակի լուցեալ՝ առ ի գիտա-
ւարն և զստուերն զերկուց մեծացն անօթոց ի բաց ի միջոյ
փարատելոյ:

Այս քաղաքում չկա մի մարդ, որ անգործ և գատարկ լինի։
Նա հեռանալով այս քաղաքից՝ գնաց այն քաղաքը՝ բնակելու
համար այնտեղ։ Կթափառում այս ու այնտեղ։ Վազեցին նրա
մոտ լսելու համար նրան։ Գալիս էիր այստեղ, գնում էիր այն-
տեղ, մնում էիր այդտեղ։ Հավաքում էինք այստեղից, այնտե-
ղից։ Նրան գեղ էին խմել տալիս՝ փարատելու համար սրտից
ցավերը։ Գրելու ժամանակ երգում էր։ Գոռում էր սարսափելի
գոչյունով։ Տվեց նրան օժանդակելու համար ձեռքերը։

76. Աշխարհաբարի մեջ կրավորական բայերի վերջավորու-
թյունը միշտ լինում է :վել, Գրաբարում՝ զանազան է և ում են
մի լծորդության ունի իր առանձին կրավորական ձևը: Այսպես՝
Առաջին լծորդության առաջին և երկրորդ տիպարի բայերի
ներգրծականը վերածվում է կրավորականի՝ ել վերջավորու-
թյունը զարձնելով իլ և խոնարհելով երկրորդ լծորդության
պես: Օրինակ՝ սիրեմ—սիրիմ, հատանեմ—հատանիմ:

Երկրորդ լծորդության կրավորականը նույնն է ներգործա-
կանի հետ. օրինակ՝ խօսիմ, ուսանիմ նշանակում են թե՛ խոս-
ում եմ, սովորում եմ» (ներգործական), և թե՛ խոսվում եմ,
սովորվում եմ» (կրավորական): Այս պատճառով էլ այս լծոր-
դությունը հաճախ կոչվում է հասարակ:

Երբ որդի ծորդութեան կրավորականը կազմվում է հետևյալ
-ձևով.

1) Առաջին տիպարի մեջ ներկան, անկատարը, և արգելա-
 փանք ճուշնն են ներգործականի հետ, այսպես՝ աղամ, աղայի, մի՛
 աղար, մի՛ աղայք նշանակում են թե չաղում եմ, աղում էի,
 մի՛ աղար, մի՛ աղաք», և թե աղացվում եմ, աղացվում էի, մի՛
 աղացվիր, մի՛ աղացվեք»։ Ապառնին, կատարյալը և հրամայա-
 փանք խոնարհվում են երկրորդ տիպարի պես, այսպես՝

կոր. աղայա՛յ, աղայա՛ր, աղայա՛ւ,
աղայա՛ք, աղայա՛յք, աղայա՛ն.
ապ. աղայա՛յց, աղայաց՛իս, աղայաց՛ի,
աղայացո՛ւք, աղայա՛ջիք, աղայաց՛ին.
հրամ. աղայց՛իր, աղայարո՛ւք:

Իսկ ասորացի ասականի մեջ -եմ վերջավորությունը դարձ-
նում է նախ -իմ, ինչպես՝

աղայցիմ, աղայցիս, աղայցի,
աղայցիմք, աղայցիք, աղայցին:

2) Երկրորդ տիպարի մեջ ամբողջ բայը, թե՛ ներգործության, և թե՛ կրավորական խոնարհվում է նույն ձևով, և միայն

ստորագատականի մեջ է, որ -եմ վերջավորությանը գտնուում է -իմ. այսպես՝ գողանայցիմ, գողանայցիս, գողանայցի, գողանայցիմք, գողանայցիք, գողանայցին:

Չորրորդ լծորդության կրավորականը կազմվում է հետևյալ ձևով:

1) Առաջին տիպարի մեջ ներկան, անկատարը, արգելականը և ստորագատականը նույնն են ներգործականի հետ. այսպես՝ բողում, բողուի, մի՛ բողուր, բողուցում նշանակում են թե՛ «բողնում եմ, թողնում էի, մի՛ թողնիր, թողնեմ», և թե՛ «թողնվում եմ, թողնվում էի, մի՛ թողնվիր, թողնվեմ».— Կատարյալը, ապառնին և հրամայականը խոնարհվում են երկրորդ տիպարի պես. այսպես՝

կար. թողայ, թողար, թողու,
թողաք, թողայք, թողան.
ապ. թողայց, թողցիս, թողցի,
թողցուք, թողչիք, թողցին.
հրամ. թողիք, թողարուք:

2) Երկրորդ տիպարի մեջ ամբողջ բայը, թե՛ ներգործականը և թե՛ կրավորական, խոնարհվում է նույն ձևով. Օրինակ՝ ընթեռնում, ընթեռնուի, ընթերցայ, ընթերցայց նշանակում են թե՛ «կարդում եմ, կարդում էի, կարդացի, կկարդամ», թե՛ «կարդացվում եմ, կարդացվում էի, կարդացվեցի, կկարդացվեմ»:

77. Անցյալ դերբայի կրավորականը միշտ նույնն է ներգործականի հետ և կազմվում է -եալ վերջավորությամբ. օրինակ՝ սիրեալ, հատեալ, բողեալ նշանակում են թե՛ «սիրած, կտրած, թողած», և թե՛ «սիրված, կտրված, թողնված», իսկ ապառնի դերբայի կրավորականը կազմվում է -ելի, -ալի, -լի վերջավորությամբ, մինչ ներգործականը ունի -ելոց, -ալոց, -լոց. օրինակ՝ սիրելի «սիրվելիք», հատանելի «կտրվելիք», աղալի «աղացվելիք», գողանալի «գողացվելիք», բողլի «թողնվելիք», ընթեռնելի «կարդացվելիք»:

78. Երբ ներգործականը և կրավորականը նույն ձևն ունեն, կարելի է դրանք զանազանել խնդրառությամբ. եթե բայի հետ գործածված է հայցական սեռի խնդիր, ուրեմն ներգործական է, իսկ եթե բացառական հոլովով մի խնդիր, ուրեմն կրավորա-

կան է: Օրինակ՝ սիրէի զնոսա «սիրում էի նրանց» (ներգործական), սիրէի ի նոցանէ «սիրվում էի նրանցից» (կրավորական):

Հրահանգ 41

Մի՛ դատիք, զի մի՛ դատիցիք. զի որով դատաստանաւ դատիք՝ դատելոց էք. և որով չափով չափէք՝ չափեսցի ձեզ: Ամենայն որ խնդրէ՝ առնու, և որ հայցէ՝ գտանէ և որ բախէ՝ բացցի նմա: Ամենայն ծառ՝ որ ոչ առնէ պտուղ բոբի՝ հատանի և ի հուր արկանի: Վաղվաղակի սրբեցաւ ի նմանէ բորտութիւնն: Եւ ահա շարժումն մեծ եղև ի ծովուն, մինչ նաւին ծածկել յայլաց անտի: Ոչ արկանեն զինի նոր ի տիկս հինս. ապա թէ ոչ՝ տիկքն պատառին և զինին հեղու: Քաջալերեանց, դուստր: Փրկեցաւ կինն ի ժամէն յայնմանէ: Բացան աչք նոցա: Ոչինչ է ի ծածուկ՝ որ ոչ յայտնեսցի, և գաղտնի՝ որ ոչ ծանիցի: Բազում ժամանակս կեցցես և յաւելցին քեզ ամք կենաց: Զի ոչ անսաց հրամանին, յիրաւի պատճեցաւ: Վարազի՝ որ գազանագոյն է քան զամենայն դազանս, ուտի միսն և ոչ վնասէ: Եթէ գարինն ոք բմայիցէ՝ սատակի: Հանան մարմինք նոցա ի գերեզմանաց: Բժշկեցան վերք նորա: Այր ոմն սղանաւ յաւազակաց:

Հրահանգ 42

Նրա լեզվի կապերը արձակվեցին: Ապարանքի գոները բացվեցին: Ոսկին և արծաթը հանքերից են հանվում: Նա իր այգին ուղարկվեց, Նրանց անուշները հիշատակարանների մեջ գրվեցին, Նրա գլուխը կտրվեց և բերվեց նրա առաջ: Չէր ուզում մխիթարվել: Քաջալերվեցեք ամենքդ: Ժողովուրդը բերդի մեջ տալովինեց: Կանչվեց և վերականգնու կարգվեց երկու քաղաքի վրա: Սիրեց իրեններին և իրեններին սիրվեց: Այս բոլորը ձեզ թողնվեց: Այն նամակները բարձր ձայնով կարդացվեցին: Շատերին կհաղթես, բայց հետո կհաղթվես: Եթե սիրես քո որդիներին և խնամես նրանց, նրանք էլ քեզ կսիրեն և կխնամեն քո ծերության օրը: Հողը զնվեց, հիմքը դրվեց, շենքը շինվեց, չորս կողմը ընդարձակ պարտեզ տնկվեց և չքեղ զարդերով զարդարվեց:

Առ նախդիրը

79. Առ նախդիրը սեռական, երբեմն էլ հայցական կամ բացառական խնդրով նշանակում է «համար, պատճառով», և աշխարհաբարում թարգմանվում է բացառական հոլովով. օրինակ՝

Առ աճի «վախից», առ նախանձու «նախանձից», առ երկիւղի «վախից, երկիւղից», առ ամօթոյ «ամօթից», առ սէր քա «քո սիրո համար», առ չգիտանա «չիմանալուց», առ ատել «ատելուց», առ ի չգոյէ «չգտնվելուց, չլինելուց»:

80. Առ նախդիրը արականով ցույց է տալիս մոտը (գաղաբում), իսկ անորոշ հայցականով՝ դեպի, մոտը (շարժում). օրինակ՝ եկա՞յք առ իս. գնաց առ արքայն. առաքեցի զնա առ եղբայր իւր. առ գրան խորանին. առ հօր իւրում. եկաց առ նմա. առ առն իւրում:

81. Առ նախդիրը գործիական խնդրով նշանակում է՝ 1) ժամանակ, 2) մոտովը, 3) համեմատութեամբ. օրինակ՝ առ Սողոմոնի «Սողոմոնի ժամանակ», առ Տրդատաւ «Տրդատի օրով», առ կենդանութեամբ «կենդանութեան ժամանակ», առ նովաւ «նրա օրով», առ եզերք գետոյն «գետի եզերքով», առ լեռամբ «լեռան մոտով», առ ափամբ «ափի մոտով», առ կաղնեաւն «կաղնու մոտով», առ ցոբենով «ցոբենի հետ համեմատած», առ այնու «նրա հետ համեմատած»:

Հրահանգ 43

Ած զնա առ Ագամ: Առ այլ քո գարծիր: Մտին առ նա: Դարձաւ անդրէն առ նա: Առ զնա անդրէն առ իւր: Մտեան առ նա ամենեքեան: Առ սէր քո արարի: Ո՞ր ձէնջ առ հողալ իւրում յաւելուլ կարիցէ ի հասակ իւր կանգուն մի: Առ չմուծել ծախիցն փախառական եղև: Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի: Մտեալ է առ Սիմոնի ումեմն: Առ նմա ագան զայն օր: Ամբաստան եղեն առ արքայի: Առ առակէ շրջեցուցանէին: Առ կենդանութեամբ առն իւրոյ: Առ Շղիսէիւ մարգարէիւ: Զինչ է յարդ առ ցորենով: Արդարացաւ ապտամբութիւնն Իսրայելի առ ապտամբութեամբն Յուդայ: Ոչ առ տաւել ինչ տեւմ զայս: Ոչ յայտնեաց զանձն առ երկիւղի: Շիկնէր առ ամօթոյ:

82. Յ նախդիրը, որ նշանակում է «մինչև», ունի երկու գործածութեան. ա) գրվում է մինչև բառից հետո՝ հաջորդ գոյականի վրա. ինչպես՝ մինչև ցկամուրջն, մինչև ցնա. բ) գործածվում է ասեմ, հարցանեմ, տամ բայերի հետ՝ արականի փոխարեն. օրինակ՝ ասէ նմա—ասէ ցնա, տային նոցա—տային ցնոսա, հարցի նմա—հարցի ցնա:

83. Զ նախդիրը գրվելով բացառականի վրա՝ կազմում է պատմական հոլով, որ նշանակում է «մասին, վրա, վերաբերմամբ». օրինակ՝ զհացէ «հացի մասին», զքաղաքէ, զգետոյ, զգետաց, զումեքէ, զինէն «իմ մասին», զնմանէ, զաւանէս, զայսմանէ «այս տան մասին»:

84. Ունել «բռնել» և կախել բայերը ստանում են պատմական հոլովով խնդիր. օրինակ՝ ունէր զձեռանէ նորա. կալաւ զփողիցն. կախեալ կայ զծառոյն. կախեաց զփայտէ:

85. Զ նախդիրը գրվելով գործիականի վրայ՝ կազմում է պարտական հոլով, որ նշանակում է. ա) շուրջը, բոլորովը, բ) մոտավորապես այն ժամանակ. ինչպես՝ զքաղաքաւ «քաղաքի բոլորովը», զպարսպօք «պարսպների շուրջը», զինն «շուրջս», զինն ժամու «մոտ ժամը իննին», զմիջօրէի «կեսօրվա ժամանակները»:

86. Արկանել «գցել» և ածել «կապել, պատել» բայերը ստանում են պարտական հոլով. օրինակ՝ Արկցես զհանդերձս քո զձև. Առեր զհանդերձն զեղեցիկ և արկեր զնոքօք. Ած գործովք տանն պատուարս: Ածին փոսն զբանական:

87. Զ նախդիրը բացի հայցական սեռի խնդրից՝ կազմում է նաև հայցական բնութեան խնդիր, որ նշանակում է չափ, ժամանակ, ձև, եղանակ. ինչպես՝ զաւուրս հինգ. զմզոնս երիս. խօսեցաւ զայս օրինաւ:

Հրահանգ 44

Կալաւ զձեռանէ նորա: Տեսեալ զփողովուրդս բազումս զիւրև հրամայեաց երթալ յանկոյս: Եւ մատուցեալ դպիր մի ասէ ցնա. Եւ ասէ ցնոսա. երթայք. Եւ ահա մատուցեալ առ նա անգամալոյծ մի: Ասէ ցանգամալոյծն. Ասեն ցաշակերտս նորա. Եւ կո-

չեցեալ առ ինքն գերկտաասանեօին աշակերտան իւր։ Երթայք առաւել առ ոչխարան կորուսեալս տանն Խաբայիկի։ Ողջոյնն ձեր առ ձեզ դարձցի։ Ոչ է աշակերտ առաւել քան զվարդապետ իւր։ Հատ իցէ աշակերտին եթէ եղիցի իբրեւ զվարդապետ իւր։ Սկսաւ ասել ցժողովուրդոսն գՅովնաննէ։ Յաւուրցն Յովնաննու մինչև ցայժմ։ Երկինք որչափ ի վեր են՝ գոյնչափ ի խոնարհ են, և գոյնչափ յամենայն կողմանց շուրջ գերկրաւ։ Ճառագայթք արեւ-գալիան զանուէն կախեալ կան։ Մինչև ցքարիկս և ցփայտս և ցծառս և ցարմատս խոտոյ անգամ։ Աղարուք աստ դայս գիշեր։ Առ մեզ ազիր, զի ընդ երեկս է։ Եղև անձրև ի վերայ երկրի զքառասուն տիւ և զքառասուն գիշեր։ Չվեց օր զործեացես և արասցես զամենայն զգործս քո։ Եւ զինն ժաման զոչեաց ի ձայնն մեծ և ասէ։

74.0 29

Ընդ և ըստ հախոյիքները

88. Ընդ նախդիրը սեռական խնդրով նշանակում է «փոխա-
րեն, մեկի աեզ»։ օրինակ՝ ընդ նորա «նրա փոխաբեն», ընդ եղ-
բոր իրոյ «իր եղբոր փոխաբեն», ընդ մեր և ընդ ձեր «մեր և
ձեր փոխաբեն»։

Ընդ նախդիրը եղակի տրական և հոգնակի անորոշ հայցական խնդրով նշանակում է «հեռք»։ օրինակ՝ բնդ նմա Վերա հեռ», բնդ նոսա Վերանց հեռ», բնդ եղրօր իմում «եղբորս հեռ», բնդ եղբարս իմ «իմ եղբայրների հեռ», բայց՝ բնդ իս «ինձ հեռ»։

Ընդ նախդիրը հայցական խնդրով նշանակում է «միջոցով, վրա, տարածությունք», օրինակ՝

Նմուտ քարն ընդ սաղաւարտն ի ճակատուն: Անցաք մեք ընդ
հուր և ընդ ջուր: Կապեաց զջորին ընդ մացառն: Համբաւ քաջու-
թեանն ընդ ամենայն կողմանս ընթանայր: Եւանիցէ ընդ ոնգունս
ձեր: Արի շրջեաց ընդ երկիրդ:

Ընդ նախընթաց հայցական խնդրով կրկնվելով նշանակում է «մեջադեմ». օրինակ՝ մի լիցի կոխ ընդ իս և ընդ քեզ, կախալ էլ ընդ երկինս և ընդ երկիր:

Ընդ նախդիրը գործիական խնդրով՝ նշանակում է «տակը», ինչպես՝ նստէր բնդ ծառովն, ունիմ բնդ ինն գինւորս, հնա-

զանդ լեր ընդ ձեռամբ նորա. բնդ իշխանութեամբ. ընդ հո-
վանեաւ. բնդ յարկաւ խմով:

89. Ըստ նախդիրքը տրական խնդրով նշանակում է «նամե-
մատ», օրինակ՝ ըստ նմա, ըստ բանի քում:

Ըստ նախդիրը հայցական խնդրով նշանակում է «մի տեղից
այն կողմ»։ օրինակ՝ անցին ըստ պետին. ելին ըստ քաղաքն։

Հրահանգ 45

Պօսեցաւ ընդ նոյնի և ընդ որդիս նորա՝ որ ընդ նմա էին և ասէ։ Եւ անաւասիկ ես հաստատեմ գութս իմ ընդ ձեզ և ընդ գաւաղի ձերում և ընդ ամենայն շնչոյ կենդանւոյ՝ որ ընդ ձեզ նւն։ Այս է նշան ուխտին զոր ես ասաց ընդ իս և ընդ ձեզ, և ի մէջ ամենայն շնչոյ կենդանւոյ որ է ընդ ձեզ։ Եղիցի ի նշանակ յաւիտենական ուխտին ընդ իս և ընդ ամենայն երկիր։ Եւ յիշկիցի գութս իմ որ ընդ իս և ընդ ձեզ և ի մէջ ամենայն շնչոյ կենդանւոյ։ Երեք սոքա էին որդիք նորա և ի սոցանէ սփոսեցան ընդ ամենայն երկիր։ Դէպ եղև քահանայի միով իշտարար։ Արասցես ըստ իմաստութեան քում։ Ննջեաց Դաւիթ ընդ արար։ Արասցես ըստ իմաստութեան քում։ Թաղեցաւ ի քաղաքի։ Թաղաւորեաց որդի նորա հարս իւր և Թաղեցաւ ի քաղաքի։ Որ շատ խօսի, սաղաքէն ըստ նմին և լսիցէ։ Ըստ բնութեան գութս և ըստ ծնողաց խնամս անցանէ մարդասիրութիւն նորա։ Անցանէ ըստ բռնութեան և ըստ արձանս ըստ այս։ Զարմանային ընդ վարդապետութիւն նորա։ Զփասջիք ընդ ծառովս։

750 30

Հարաբերական դերանուն

90. Ժնչպէս աշխարհաբարում, նույնպէս և դրաբարում որ
հարաբերական դերանունը կազմում է հարաբերական նախա-
դասութիւններ:

Սելիարձաբարում շատ սովորական է ող և -ած վերջավոր-
բությամբ դերբայների գործածությունը: Գրաբարում սրանք

վերածվում են հարաբերականի. օրինակ՝ տեսող մարդը—այդն
որ ետես. իմ տեսած մարդը—այդն զոր տեսի:

Այն բառը, որի համար գրված է հարաբերականը, կոչվում
է հարաբերյալ. օրինակ վերի խոսքերի մեջ այդն հարաբերյալ է:

91. Հարաբերյալը սովորաբար գրվում է հարաբերականից
ստաց, սակայն երբեմն կարող է նաև հետո գրվել. օրինակ՝
արքն որ տեսին զնոսա—որ տեսին զնոսա արքն:

92. Երբեմն հարաբերյալը գորությամբ է իմացվում, և այն
ժամանակ որ հարաբերականին անմիջապես հաջորդող բառի
վրա գրվում են ս, զ, և գիմորոշները, հետևյալ ձևով.

Ս գրվում է ես, սա, այս բառերի և նրանց հոգնակիներին
տեղ:

Գ գրվում է դու, դա, այդ բառերի և նրանց հոգնակիներ-
նի տեղ:

Ն գրվում է նա, այն բառերի և նրանց հոգնակիներին տեղ.
օրինակ՝

Ես որ խօսիմ քնդ քեզ=որ խօսիմս քնդ քեզ

Այո զոր տեսմ=զոր տեսմա:

Սա որ տաս է=որ տասս է:

Սոքա որ խօսին=որ խօսինս:

Դու որ տեսեր=որ տեսերդ:

Այդ զոր գու առնես=զոր գուդ տոնես:

Նա որ շարժի և փոփոխի=որ շարժին և փոփոխի:

Այն որ սիրէ=որ սիրէն:

Նոքա որ սիրեն=որ սիրենն:

93. Հարաբերականը կարելի է կապել հարաբերյալի հետ
երեք ձևով. ա) նախադասելով հարաբերյալը՝ որին հետևում է
հարաբերականը. բ) հարաբերյալը դնելով առաջ, որից հետո հա-
րաբերյալը. գ) հարաբերյալը իմանալով գորությամբ և նրա հո-
լովը առկա հարաբերականին. Օրինակ՝

ա) Տուր նմա, որ խնդրէ ի քէն.

բ) Որ խնդրէ ի քէն՝ տուր նմա.

գ) Որում խնդրէ ի քէն՝ տուր.

կամ՝

ա) Հնչեացեն երկոքին ականջք նոցա, որ լսիցեն զայս.

բ) Որ լսիցեն զայս՝ հնչեացեն երկոքին ականջք նոցա.

գ) Որոց լսիցեն զայս՝ հնչեացեն երկոքին ականջք:

Ըստ այսմ՝ հարաբերականը կարող է հալովել բոլոր հոլով-
ներով. ինչպես՝ ուղղ. որ խնդրէ, սեռ. որոյ խնդրէ, տր. որում
խնդրէ, հայց. զոր խնդրէ, բաց. յորմէ խնդրէ, գործ. որով խնդրէ,
հոգ. որք խնդրեն, զորս խնդրեն, որոց խնդրեն, յորոց խնդրեն,
որովք խնդրեն, այն է՝ աշխարհաբար «ուզողը, ուզողի, ուզողին,
ուզողից...»

Հրահանգ 46

Որ պարզես ի տեսունէ կամ ձիւր ի բարեկամէ անուցու, ո-
րնչ չարութիւն գործէ, իսկ որ բռնաբար յանաւագէն հանիցէ,
չարութիւն գործէ: Քանզի որում իցէ ոք, այն յորում էն, քան
զայն որի նմա էն, մեծ գտանի, զի բաւական եղև տանել բո-
լոր զնա: Որ ածն ի չգոյէ ի գոյ զչգոյսն: Որ ոչ լուիցէ ուն-
կամբ՝ լուիցէ թիկամբ: Ո՛հ որոց թողեալ իցէ զճանապարհս
կամբ՝ լուիցէ թիկամբ: Ո՛հ որոց թողեալ իցէ զճանապարհս
ուզիլս գնալ ի ճանապարհս խաւարինս, որոց թիւր իցեն ճա-
նապարհք իւրեանց և կամակոր շաւիղք նոցա: Որ հատուցանէ
չար փոխանակ բարւոյ՝ չար ի տանէ նորա մի պակասեցէ:

ԳԱՍ 31

Ածականի աստիճանները

94. Ածականի բաղդատական աստիճանը կազմելու համար
ուներնք չորս ձև. ա) հավասարության աստիճանը հույց տալու
համար դնում ենք պարզ ածականը, որ միացնում ենք գոյա-
կանի հետ իբրև գ նախադրությամբ. օրինակ՝ խորագետ իբրև
գոծ և միամիտ իբրև զաղաւնի. բ) անավելության համար պարզ
ածականը կապվում է գոյականի հետ քան գ նախադրությամբ.
օրինակ՝ մեծ քան զնա. գ) կարելի է ավելացնել նաև եւս բա-
ռք. օրինակ՝ մեծ ևս է քան զնա. դ) կարելի է նաև ածականի վրա
ավելացնել գոյն մասնիկը. օրինակ՝ իմաստագոյն է քան զնա.

95. Գերադրական աստիճանը կազմելու համար պարզ
ածականի վրա դնում ենք յոյժ, կարի, անհնարին և հման բա-
ռեր. Ամենա- ձևը գերադրական չի համարվում ընտիր գրաբարի
մեջ և ամեն բառի համար սովորական չէ:

Կարի չար առնէ: Եւ էր հեծելագօրն կարի յոյժ: Կարի զօրաւոր են յոյժ: Կարի զօրաւորագոյն քան զմեզ եղեր: Մի կարի արդար լինիւ: Չի՞նչ առաւելագոյն ունէր քան զառաքեալսն: Ոչ է աշակերտ առաւել քան զվարդապետ իւր: Որոց իբրեւ լուիցէ իմաստունն՝ իմաստնագոյն լիցի: Ո՛չ է ծառայ մեծ քան զտէր իւր և ոչ առաքեալ՝ մեծ քան զայն որ առաքեացն զնա: Մեծ ևս ինչ ուրախութիւն քան այս ոչ ունիմ: Յայնժամ երթայ և առնու քնդ իւր եօթն այլ այսս չարագոյնս քան զինքն և մտեալ քնակէ անդ. և լինի յետինն մարդոյն այնորիկ չար քան զառաջինն: Մեծ ևս քան զայս սէր ոչ ոք ունիցի: Մեծամեծս ևս քան զսոյնս ցուցանէ նմա զգործս: Յուցանեմք թէ ևս քաջ պատեւրագմող է ձի քան զնա և վարագ ևս զօրագոյն և նապաստակ առաւել ևս արագագոյն և սիրամարգ կարի ևս գեղագոյն և փոր քնու իսկ քաջաձայն և փիլի յոյժ յաղթանդամ և արծուի քաջատես և ամենայն իսկ թռչունք ևս առաւել մեծատունք են քան զնա:

ԴԱՍ 32

96. Ածականները ստանում են զանազան հոլովով խնդիրներ. օրինակ՝ հաւասար նորին, հակառակ նմա, հիւթաբեր ի պէտս նորա, կարօտ իւրիք, կարօտ յիմաստութենէ, կարօտ խրատու, մերկ ի հանդերձից, լի շնորհօք, պատրաստ ի կռիւ, ազատ ի կարեաց և այլն:

97. Թվական ածականները և քանակություն ցույց տվող մի խումբ բառերի հոգնակիները, ինչպես նաև անորոշ ածականները (ոմն, ոմանք, այլք, ո՞վ) ստանում են բացառական հոլովով խնդիր. օրինակ՝ մին ի նոցանէ, հինգն ի նոցանէ, բազումք յաշակերտաց նորա, ոմանք ի մէնջ, այլք ի բարեկամաց նորա, կէսք ի նոցանէ, շատք յանասնոց և այլն:

98. Նախադրությունները ստանում են զանազան հոլովներով խնդիրներ. ինչպես՝

առաջի նորա	յանգիման նորա
զհետ՝ զկնի իմ	հանդէպ մեր
ի վերայ սեղանոյ	ընդդեմ նորա

յետոյ դրանն	հակառակ նմա
ի մէջ նոցա	մինչև ի դուն
արտաքոյ սրահին	շուրջ զնովաւ
ի ներքոյ դրանն	ի ձեռն նորա
առընթեր նմա	հանդերձ ընտանեօք
հետի ի նմանէ	
մերձ ի քաղաքն	
դէպ յարեւելս	

99. Եւ հակառակ բայը երբեմն դառնում է չեզոք և նշանակում է «կա». օրինակ՝ են աստ արք երկու. էր ի տեղւոյն յայնմիկ պարտէզ. եւ էր հեռագոյն ի նոցանէ երամակ մի խոզից. անդ էին թակոյկք կճեայք վեց:

100. Հակառակ բայը սեռական խնդրով նշանակում է ունենալ. օրինակ՝ Առն միւջ էին երկու որդիք. Են իմ երկու դստերք. Եղեն նորա ուստերք և դստերք:

101. Կոչականից հետո հաճախ դրվում է դու, եթե կոչականից առաջ ածական կա՝ ստանում է դ, իսկ եթե կոչականը ունի հատկացուցիչ, կոչականն է ստանում դ դիմորոշը. օրինակ՝

Կին դու, չև է հասեալ ժամանակ իմ.

Ե՛կ, արքայդ Պարսից.

Լնւր, սուրբդ Գրիգոր:

102. Հատուկ անունների վրա դրված ածականները, որոնք ըստ օրինի կարող են թե՛ առաջ, և թե՛ հետո դրվել, երկու դեպքումն էլ համաձայնում են հոլովով. առաջ դրված դեպքում ստանում են ն հոգը, իսկ հետո դրված դեպքում հոգ չեն ստանում. ինչպես.

Քաջն Վարդան, Վարդան քաջ.

Մեծն Տիգրան, Տիգրան մեծ.

Սուրբն Մեսրոպ, Մեսրոպ սուրբ.

Երանելին Տրդատ, Տրդատ երանելի.

Մեծին Սահակայ, Սահակայ մեծի.

Քաջին Վարդանայ, Վարդանայ քաջի.

Մեծան Սահակաւ, Սահակաւ մեծաւ.

Քաջիւն Վարդանաւ, Վարդանաւ քաջիւ:

103. Երբ որևէ բառ ունի բացահայտիչ, այդ բացահայտիչը թվով և հորովով համաձայնում է բացահայտյալի հետ. ինչպես՝ առ ընդ իւր զՊետրոս և զորդիսն Որոտման. զՅակոբոս և զՅովհաննէս:

104. Ենթակայի ստորոգելին սովորաբար լինում է ուղղական. օրինակ՝ դու մեծ ես: Բայց հաճախ, երբ ստորոգելին գոյական է, գրվում է նախդրիվ հայցական. օրինակ՝ եղէց ձեզ ի հայր և դուք եղիջիք ինձ յորդիս:

Առնել, անուանել, ղենել, կարգել, կոչել, ուսուցանել բայերն հետ եթե կա մի սեռի խնդիր, որ ունի ստորոգելի, այդ ստորոգելին գրվում է անորոշ հայցական հորովով. օրինակ՝ Կռչեցի զձեզ բարեկամս: Զմեզ եղիր պատճառս աւերածոյ:

ԳԱՍ 33

Պակասավոր բայեր

105. Պակասավոր են կոչվում այն բայերը, որոնց միայն մի քանի ժամանակներն են պործածական. զբանք հետեյալներն են.

ա) Գոմ, գոս, գոյ, գոմք, գոյք, գոն.

գոյի, գոյիւր, գոյր, գոյաք, գոյիք, գոյին.

գուցէ (միայն ստոր. ևզ. գ զեմք).

գոլ:

բ) Գոգեմ «ասում եմ» (անպործածական).

հրամ, գոգ, գոգջիր, գոգէք.

ապ. գոգցես, գոգցուք, գոգջիք, գոգցեն:

գ) Բամ «ասում եմ».

ներկ. բամ, բաս, բայ, բամք, բան

հրամ. բան.

(Այս բայը անկախ չի պործածվում, այլ միշտ առնել բայի հետ. օրինակ՝ ասացի բամ, ասացեր բաս, բայ ասէ, ասեն բան, ասեմք բամք, ասեն բան):

Անցողական բայեր

106. Կազմում ենք կատարյալի առաջին դեմքի վերջին ձայնավորը հանելով և տեղը դնելով -ուցանեմ. օրինակ՝

ննջեմ

ննջեցի

ննջեցուցանեմ

անցանեմ

անցի

անցուցանեմ

աշխատիմ

աշխատեցայ

աշխատեցուցանեմ

խաղամ

խաղացի

խաղացուցանեմ

լնում

լցի

լցուցանեմ

զգենում

զգեցայ

զգեցուցանեմ

հատանեմ

հատի

հատուցանեմ

Անկանոն կազմություն ունեն՝

կորչնիմ—կորուսանեմ

փլանիմ—փլուզանեմ

107. Անցողական բայը խոնարհվում է հետեյալ ձևով.

ներկ. հատուցանեմ, հատուցանես...

անկ. հատուցանէի, հատուցանէիր...

կտր. հատուցի, հատուցեր, հատուցցի,

հատուցաք, հատուցէք, հատուցին.

ապ. հատուցից, հատուցես, հատուցէ,

հատուցուք, հատուցիք, հատուցին.

հրամ. հատն, մի հատուցաներ,

հատուցէք, մի հատուցանէք.

ստոր. հատուցանիցեմ, հատուցանիցես...

գերբ. հատուցանել, հատուցեալ, հատուցանելոց:

108. Նույնի կրավորական ձևը.

ներկ. հատուցանիմ, հատուցանիս...

անկ. հատուցանէի, հատուցանէիր...

կտր. հատուցայ, հատուցար, հատուցաւ,

հատուցաք, հատուցայք, հատուցան.

ապ. հատուցայց, հատուցիս, հատուցի,

հատուցուք, հատուցիք, հատուցին.

հրամ. հատուցիր, մի հատուցանիր,

հատուցարնք, մի հատուցանիք.

ստոր. հատուցանիցիմ, հատուցանիցիս...

գերբ. հատուցանիլ, հատուցեալ, հատուցանելի.

109. Անցողական կարելի է կազմել նաև առմ բայի հարադրությամբ. օրինակ՝ Ետ նմա ըմպելի Տաց քեզ ճաշակել, Տնւր ընթեռնուլ զգիրդ.

ԱՆԿԱՆՈՆ ԲԱՅԵՐ

110. Հնդհանրապես անկանոն բայերի կատարյալը, ապառ-
նին, հրամայականը և անցյալ դերբայն է՝ որ զարտուգում են
սովորական կանոնից:

Այստեղ տալիս ենք բոլոր անկանոն բայերի խոնարհումը
(այբուբենական կարգով):

1) Առնեմ «անում եմ».

ներկ. առնեմ, առնես... անկ. առնէի...

կտր. արարի, արարեր, արար,

արարաք, արարէք, արարին.

ապ. արարից, արասցես, արասցէ,

արասցուք, արասջիք, արասցին.

հրամ. արա, մի առներ, արարէք, մի առնէք.

ստոր. առնիցեմ, առնիցես...

դերբ. առնել, արարեալ, առնելոց:

Կրավորական

ներկ. առնիմ... անկ. առնէի...

կտր. արարայ, արարար, արարաւ, արարաք, արարայք,
արարան.

ապ. արարայց, արասցիս, արասցի,

արասցուք, արասջիք, արասցին.

հրամ. արասջիր. մի առնիր, արասջիք, մի առնիք.

ստոր. առնիցիմ, առնիցիս...

դերբ. առնիլ, արարեալ, առնելի:

2) Ասեմ.

ներկ. ասեմ... անկ. ասէի, կտր. ասացի, ապ. ասացից,

հրամ. ասա, դերբ. ասացեալ.— կրավ. ասիմ, ասէի, ասացայ,
ասացայց...

3) Գամ.

ներկ. գամ, գաս, գայ, գամք, գայք, գան.

անկ. գայի, գայիր, գայր...

կտր. եկի, եկիր, եկն, եկաք, եկայք, եկին.

ապ. եկից, եկեսցես, եկեսցէ, եկեսցուք, եկեսջիք, եկեսցին.

հրամ. եկ, մի գար, եկայք, մի գայք.

ստոր. գայցեմ, գայցես...

դերբ. գալ, եկեալ, գալոց:

4) Գիտեմ.

անկ. գիտէի, կտր. գիտացի, ապ. գիտացից, հրամ. գիտա,
դերբ. գիտել, գիտացեալ, գիտելոց:

5) Դնեմ.

ներկ. դնեմ... անկ. դնէի...

կտր. եդի, եդիր, եդ, եդաք, եդիք, եդին.

ապ. եդից, դիցես, դիցէ, դիցուք, դիջիք, դիցին.

հրամ. դիր, մի դներ, դիք, մի դնէք.

ստոր. դնիցեմ, դնիցես...

դերբ. դնել, եդեալ, դնելոց:

Կրավորական

ներկ. դնիմ... անկ. դնէի...

կտր. եդայ, եդար, եդաւ, եդաք...

ապ. եդայց, դիցիս, դիցի, դիցուք, դիջիք, դիցին.

հրամ. դիջիր, մի դնիր, եդարոք, մի դնիք.

ստոր. դնիցիմ, դնիցիս...

դերբ. դնիլ, եդեալ, դնելի:

6) Եղանիմ «լինում եմ».

ներկ. եղանիմ... անկատ. եղանէի...

կտր. եղէ, եղեր, եղև, եղաք, եղէք, եղեն.

ապ. եղէց, եղիցիս, եղիցի, եղիցուք, եղիջիք, եղիցին.

հրամ. եղիջիր, մի եղանիր, եղերոք, մի եղանիք.

ստոր. եղանիցիմ, եղանիցիս...

դերբ. եղանիլ, եղեալ, եղանելոց:

7) Երթամ.

ներկ. երթամ... անկ. երթայի...

կտր. չողայ, չողար, չողաւ, չողաք...

ապ. երթայց, երթիցես, երթիցէ...

հրամ. երթ, մի երթար, երթայք, մի երթայք.

ստոր. երթայցեմ...

զերբ. երթալ, երթեալ, երթալոց.

8) Երկնչիմ «վախենում եմ».

Ներկ. երկնչիմ... անկատ. երկնչի...
կտր. երկեայ, երկեար, երկեաւ,

երկեաք, երկեայք, երկեան.

ապ. երկեայց, երկիցես, երկիցէ,

երկիցուք, երկիջիք, երկիցեն.

հրամ. երկիր, մի երկնչիւր, երկերո՞ւք, մի երկնչիւր.

ստոր. երկնչիցիմ...

զերբ. երկնչիւ, երկուցեալ, երկնչիւոց.

Այս ձևով են խոնարհվում թագչիմ, բուչիմ, համգչիմ, մատ-

չիմ, մարանչիմ, փախչիմ, մարաչիմ, կորնչիմ, հարբչիմ (վախից

վեր ցատկեմ) և այլն, որոնք ընդուն ունեն ոչ արմատական չ:

9) Զարթնում «զարթնում եմ».

Ներկ. զարթնում... անկ. զարթնուի...

կտր. զարթեայ, զարթեար, զարթեաւ,

զարթեաք, զարթեայք, զարթեան.

ապ. զարթեայց, զարթիցես, զարթիցէ,

զարթիցուք, զարթիջիք, զարթիցեն.

հրամ. զարթիր, մի զարթնուր, զարթիք, մի զարթնուր.

ստոր. զարթնուցիմ...

զերբ. զարթնուի, զարթուցեալ, զարթնուց.

Այս ձևով են խոնարհվում այսանուլ «ուռչել», երզնուլ, ոսա-

նուլ «ցատկել», ցասնուլ «բարկանալ», բաղցնուլ «քողցածանալ»,

փախնուլ «փախչել»:

10) Ըմպեմ «խամում եմ».

Ներկ. ըմպեմ... անկ. ըմպէի...

կտր. արբի, արբեր, արբեամ էարբ,

արբաք, արբէք, արբին.

ապ. արբից, արբցես, արբցէ,

արբցուք, արբջիք, արբցեն.

հրամ. արբ, մի ըմպեր, արբէք, մի ըմպէք.

ստոր. ըմպիցիմ...

զերբ. ըմպել, արբեալ, ըմպելոց.

Կրավորական

Ներկ. ըմպիմ... անկ. ըմպէի...

կտր. արբայ, արբար, արբաւ, արբաք, արբայք, արբան.

ապ. արբայց, արբցիս, արբցի,

արբցուք, արբջիք, արբցին.

հրամ. արբիր, մի ըմպիր, արբերո՞ւք, մի ըմպիր.

ստոր. ըմպիցիմ...

զերբ. ըմպել, արբեալ, ըմպելի.

11) Լինիմ «լինում եմ».

Ներկ. լինիմ... անկ. լինէի...

կտր. եղէ, եղեր, եղեւ, եղաք, եղէք, եղեն.

ապ. լիցիմ, լիցիս, լիցի, լիցուք...

հրամ. լիւր, լիջիւր, մի լինիր, լերո՞ւք, լիջիք, մի լինիք.

ստոր. լինիցիմ...

զերբ. լինել, լեալ, լինելոց.

12) Լսեմ «լսում եմ».

Ներկ. լսեմ... անկ. լսէի...

կտր. լուայ, լուար, լուաւ, լուաք, լուայք, լուան.

ապ. լուայց, լուիցես, լուիցէ,

լուիցուք, լուիջիք, լուիցեն.

հրամ. լուր, մի լսեր, լուարո՞ւք, մի լսէք.

ստոր. լսիցեմ...

զերբ. լսել, լուեալ, լսելոց.

Կրավորական

Ներկ. լսիմ... անկ. լսէի...

կտր. լսելի եղէ, լսելի եղեր...

ապ. լսելի եղէց, լսելի եղիցիս...

հրամ. լսելի լիւր, մի լինիւր լսելի,

լսելի լերո՞ւք, մի լինիւր լսելի.

ստոր. լսիցիմ, կամ լսելի լինիցիմ...

զերբ. լսելի լինել, լսելի լեալ, լսելի.

13) Կամ «կանգնում եմ, մնում եմ».

Ներկ. կամ, կաս, կայ, կամք, կայք, կան.

անկ. կայի, կայիր, կայր, կայաք...

կտր. կացի, կացեր, կաց, եկաց,
կացաք, կացէք, կացին.
ապ. կացից, կացցես, կացցէ,
կացցուք, կացջիք, կացցեն.

հրամ. կաց, մի կար, կացէք, մի կայք.
ստոր. կայցեմ, կայցես, կայցէ...
դերբ. կալ, կացեալ, կալոց.

14) Կարեմ «կարող եմ, կարողանում եմ».

ներկ. կարեմ... անկ. կարէի...

կտր. կարացի, կարացեր...

ապ. կարացից, կարացես...

հրամ. հունի.

ստոր. կարիցեմ, կարիցես, կարիցէ...

դերբ. կարել, կարացեալ:

15) Կեամ «ապրում եմ».

ներկ. կեամ, կեսա, կեսայ, կետմք, կեսայք, կեան.

անկ. կէի, կէիր, կեսայր, կեսաք, կէիք, կէին,

կտր. կեցի, կեցեր, կեսաց (եկեսաց), կեցաք, կեցէք, կեցին.

ապ. կեցից, կեցցես, կեցցէ, կեցցուք, կեցջիք, կեցցեն.

հրամ. կեսաց, մի կեսար, կեցէք, մի կեսայք.

ստոր. կեցցեմ, կեցցես...

դերբ. կեսալ, կեցեալ, կելոց.

16) Ճանաչեմ «ճանաչում եմ».

ներկ. ճանաչեմ... անկ. ճանաչէի...

կտր. ծանեայ, ծանեար, ծանեաւ,

ծանեաք, ծանեայք, ծանեան.

ապ. ծանեայց, ծանիցես, ծանիցէ...

հրամ. ծանիր, մի ճանաչէր, ծաներո՞ւք, մի ճանաչէք.

ստոր. ճանաչիցեմ...

դերբ. ճանաչել, ծանուցեալ, ճանաչելոց.

Կրավորական

ներկ. ճանաչիմ... անկ. ճանաչէի...

կտր. ծանօթ եղէ, ծանօթ եղեր...

ապ. ծանօթ եղէց, ցանօթ եղիցիս...

հրամ. ծանօթ լեր, մի լինիր ծանօթ,

ծանօթ լերո՞ւք, մի լինիք ծանօթ.

ստոր. ճանաչիցիմ կամ ծանօթ լինիցիմ...

դերբ. ծանօթ լինել, ծանօթ (լեալ), ճանաչելիս.

17) Մեղանշեմ «մեղք եմ գործում».

ներկ. մեղանշեմ... անկ. մեղանշէի...

կտր. մեղայ, մեղար, մեղաւ, մեղաք...

ապ. մեղայց, մեղիցես, մեղիցէ,

մեղիցուք, մեղիջիք, մեղիցեն.

հրամ. մեղիր, մի մեղանշեր,

մեղարո՞ւք, մի մեղանշէք.

ստոր. մեղանշիցեմ...

դերբ. մեղանշել, մեղուցեալ, մեղանշելոց.

18) Յանցանեմ «յանցանք եմ գործում».

ներկ. յանցանեմ... անկ. յանցանէի...

կտր. յանցեայ, յանցեար, յանցեաւ...

ապ. յանցեայց, յանցիցես, յանցիցէ,

յանցիցուք, յանցիջիք, յանցիցեն.

հրամ. յանցիր, մի յանցաներ,

յանցերո՞ւք, մի յանցանէք.

ստոր. յանցանիցեմ...

դերբ. յանցանել, յանցուցեալ, յանցանելոց.

19) Յառնեմ «վեր եմ կենում».

ներկ. յառնեմ... անկ. յառնէի...

կտր. յարեայ, յարեար, յարեաւ...

ապ. յարեայց, յարիցես, յարիցէ...

հրամ. արի, մի յառներ, արիք, մի յառնէք.

ստոր. յառնիցեմ...

դերբ. յառնել, յարուցեալ, յառնելոց.

20) Ունիմ «բռնում եմ».

ներկ. ունիմ... անկ. ունէի...

կտր. կալայ, կալար, կալաւ, կալաք...

ապ. կալայց, կալցիս, կալցի, կալցուք...

հրամ. կալ, մի ունիր (նաե՛կ կա՛),

կալայք, կալարո՞ւք, մի ունիք.

ստոր. ունիցիմ...
դերբ. ունին, կալեալ, ունելոց.

Կրավորական

ներկ. կալեալ լինիմ (կամ ըմբռնիմ)...
անկ. կալեալ լինէի...
կտր. կալեալ եղէ...
սպ. կալեալ եղէց.
հրամ. կալեալ լին...
ստոր. կալեալ լինիցիմ
դերբ. կալեալ լինել, կալեալ, ունելի.

21) Ուտեմ «ուտում եմ».

ներկ. ուտեմ... անկ. ուտէի...
կտր. կերայ (կերի), կերար (կերեր), կերաւ (կեր),
կերաք, կերայք, կերան.
սպ. կերայց (կերից), կերիցես, կերիցէ,
կերիցուք, կերիջիք, կերիցեն.
հրամ. կեր, մի ուտեր, կերայք (կերէք), մի ուտէք.
ստոր. ուտիցիմ...
դերբ. ուտել, կերեալ, ուտելոց.

Կրավորական

ներկ. ուտիմ... անկ. ուտէի...
կտր. կեր եղէ, կեր եղեր... (կուր եղէ)...
սպ. կեր (կուր) եղէց, կերիցիս, կերիցի, կեր (կուր) լիցուք,
լիջիք, լիցին (կերիցին).
հրամ. կեր լեր, մի ուտիք, լերուք կեր, մի ուտիք.
ստոր. ուտիցիմ...
դերբ. կեր լինել, կերեալ, ուտելի.

22) Տամ «տալիս եմ».

ներկ. տամ, տաս, տայ, տամք, տայք, տան.
անկ. տայի, տայիր, տայր, տայութ...
կտր. ետու, ետուր, ետ,
տուաք, ետուք, ետուն.
սպ. տաց, տացես, տացէ,
տացուք, տաջիք, տացեն.

հրամ. տուր, մի տար, տուք, մի տայք.
ստոր. տայցիմ, տայցես...
դերբ. տալ, տուեալ, տայոց:

Կրավորական

ներկ. տուեալ լինիմ... անկ. տուեալ լինէի...
կտր. տուայ, տուար, տուաւ...
տուաք, տուայք, տուան.
սպ. տուայք, տացիս, տացի,
տացուք, տաջիք, տացին.
հրամ. տաջիք, մի տուեալ լինիր,
տաջիք, տուարուք, մի լինիք տուեալ.
ստոր. տայցիմ, տայցիս...
դերբ. տուեալ լինել, տուեալ, տալի.

23) Տանիմ «տանում եմ».

ներկ. տանիմ... անկ. տանէի...
կտր. տարայ, տարար, տարաւ,
տարաք, տարայք, տարան.
սպ. տարայց, տարցիս, տարցի,
տարցուք, տարջիք, տարցին.
հրամ. տար, մի տանիր, տարայք, մի տանիք.
ստոր. տանիցիմ
դերբ. տանիլ, տարեալ, տանելոց:

Կրավորական

ներկ. տարեալ լինիմ...
անկ. տարեալ լինէի...
կտր. տարեալ եղէ...
սպ. տարեալ եղէց...
հրամ. տարեալ լեր...
ստոր. տանիցիմ, տարեալ լինիցիմ...
դերբ. տարեալ լինել, տարեալ, տանելի:

ԳՐԱԲԱՐԻ
ԾԱՂԿԱՔԱՂ

ՎԻՊԱՍԱՆԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ

1.

ԵՐԳ ՎԱՀԱԳՆԻ

Երկներ երկին և երկեր,
Երկներ և ծովն ծիրանի.
Երկն ի ծովուն ունէր և զկարմրիկն եղեգնիկ.
Ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր.
Ընդ եղեգան փող բոց ելանէր.
Եւ ի բոցոյն վազէր խարտեաշ պատանեկիկ.
Նա հուր հեր ունէր,
Բոց ունէր մօրուս,
Եւ աշկունքն էին արեգակունք:

Խոր. Ա. յա.

2.

ԵՐԳ ՎԱՐԴԳԷՍԻ

Հատումս գնացեալ Վարդգէս մանուկն
Ի Տուհաց դաւառէն, զՔասախ գետով,
Եկեալ նստեալ զՇրէշ բլրով,
ԶԱրտիմէդ քաղաքաւ, զՔասախ գետով,
Կռել կոփել զդուռնն Երուանդայ արքայի:

Խոր. Բ. կե.

3.

Բեզ ասեմ, այր քաջ Արտաշէս,
Որ յաղթեցեր քաջ ազգին Ալանաց,
Ե՛կ հաւանեաց բանից

Աչագեղոյ դատերս Ալանաց՝
 Տալ զպատանիդ:
 Զի վասն միոյ քինու ոչ է օրէն գիւցազանց՝
 Զայլոց գիւցազանց զարմից
 Բառնալ զկենդանութիւն,
 Կամ ծառայեցուցանել
 Եւ ի ստրկաց կարգի պահել:
 Եւ թշնամութիւն յաւիտենական
 Ի մէջ երկոցունց ազգաց քաջաց հաստատել:
 Խոր. Բ. ծ.

4.

Եւ ուստի տացէ քաջն Արտաշէս
 Հազարս ի հազարաց և բիւրս ի բիւրուց,
 Ընդ քաջագետն իոյս օրիորդիս Ալանաց:
 Խոր. Բ. ծ.

5.

Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի Սեաւն գեղեցիկ,
 Եւ հանեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն,
 Եւ անցեալ որպէս զարծուի սրաթեւ ընդ գետն,
 Եւ ձգեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն,
 Ընկէց ի մէջք օրիորդին Ալանաց:
 Եւ շատ ցաւեցոյց զմէջք փափուկ օրիորդին,
 Արագ հասուցանելով ի բանակն իւր:
 Խոր. Բ. ծ.

6.

Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեանն Արտաշիսի:
 Տեղայր մարգարիտ ի հարսնութեան Սաթիւկանն:
 Խոր. Բ. ծ.

7.

Վիշապազունք գողացան զմանուկն Արտաւազդ,
 Եւ դե փոխանակ եղին:
 Խոր. Բ. կա.

8.

Տենչայ Սաթենիկ տիկին տենչանս՝
 Զարտախուր խաւարտ և զտից խաւարծի՝
 Ի բարձիցն Արդաւանայ:
 Խոր. Ա. 1.

9.

Ճաշ գործեալ Արգաւանայ ի պատիւ Արտաշիսի,
 Խաբդաւանակ լեալ նմին ի տաճարին վիշապաց:
 Խոր. Ա. 1.

10.

Արտաւազդայ ոչ գտեալ,
 Քաջի որդւոյն Արտաշիսի,
 Տեղի ապարանից՝
 Ի հիմնանալն Արտաշատու,
 Նա անց գնաց և շինեաց
 Ի մէջ Մարաց զՄարակերտ:
 Խոր. Ա. 1.

11.

Մինչ դու գնացեր,
 Եւ գերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարար,
 Եւ աւերակացս որպէս թագաւորեմ:
 Խոր. Բ. կա.

12.

Դու յորս հեծցիս յազատն ի վեր ի Մասիս,
 Զքեզ կալցին քաջք,
 Տարցին յազատն ի վեր ի Մասիս,
 Անդ կացցես և զլոյս մի տեսցես:
 Խոր. Բ. կա.

Ո՛ տայր ինձ գծուխ ծխանի
 Եւ զառաւօտն նաւասարգի,
 Զվազելն եղանց և զվազելն եղջերուաց,
 Մեք փող հարուաք և թմբկի հարկանէաք:

Մագ. 19.

Իբրեւ զսէգն Տրդատ, որ սիգալովն
 Աւերեաց զթումբս զետոց և ցամաքեցոյց,
 Իսկ ի սիգալն իւրում գյործանս ծովուց:

Ագաթ. § 123

Թէ քո Շաւաշի որկորն է,
 Մեր Շիրակայ ամբարքն չեն:

Խոր. Ա. Ժ.

ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՇԻՋԱՆ

1.

ԱՌԱԿԲ ՍՈՂՈՄՈՆԻ ՈՐԴԻՈՅ ԴԱԻԹԻ՝
 ԹԱԳԱՒՈՐԻ ԻՍՐԱՅԵԼԻ

Հանաչել զիմաստութիւն և զխրատ, իմանալ զբանս հանձա-
 րոյ, ընդունել զդարձուածս բանից, ի միտ առնուլ զարդարութիւն
 հշմարիտ և ուղղել զիրաւունս: Զի տացէ անմեղաց զխորագիտու-
 թիւն, մանկանց տղայոց զմիտս և զհանձար: Որոց իբրեւ լուսիցէ
 իմաստունն՝ իմաստնագոյն լիցի. իսկ որ հանձարեղն իցէ՝ զա-
 ռաջնորդութիւն ստասցի, ի միտ առցէ զառակս և զբանս խորինս,
 զճառս իմաստնոց և զառակս նոցա: Սկիզբն իմաստութեան երկիւղ
 Տեառն, հանձար քաբի ամենեցուն որ առնեն զնա. պաշտօն բարի
 առ Աստուած՝ սկիզբն զգօնութեան. զիմաստութիւն և զխրատ ամ-
 րարիշտք անգոսնեն: Լուր, որդեակ, խրատու հօր քո և մի՛ մերժեք
 զօրէնս մօր քո, զի պսակ շնորհաց ընկալցի զլուխ քո և մանեակ
 սակի ի պարանոցի քում:

Առաիկ Ա. 1—9

2.

ՈՐՄԻՋԿ ԵՒ ԱՐՇԱՆ

Մինչ չե բնաւ էր ինչ, ասեն, ոչ երկինք և ոչ երկիր և ոչ ալ
 ինչ արարածք՝ որ յերկինս վամ յերկրի, Զրուան ոմն անուն էր, որ
 թարգմանի բախտ կամ փառք: Զհազար ամ յաշտ արար, զի թերևս
 որդի մի լինիցի նմա, որոմ անուն Որմիզդ, որ զերկինս և զերկիր
 և զամենայն որ ի նոսա՝ առնիցէ. և յետ հազար ամի յաշտ առնե-

լոյ՝ սկսաւ ածել զմտաւ. ասէ. Օրո՛ւտ ինչ իցէ յաշտս զոր առնեմ, և լինիցի՝ ինձ որդի Որմիզդ, եթէ ի զուր ինչ ջանայցեալս եւ մինչ դեռ նա զայս խորհէր, Որմիզդ և Արհմն յղեցան յարգանդի մօր իւրեանց. Որմիզդն ի յաշտն առնելոյ, և Արհմն ի յերկուանալոյ անտի: Ապա իմացեալ Զրուանայ, ասէ. երկու որդիք են յորո՛ւ վախի անդ. որ որ ի նոցանէ վաղ առ իս հասցէ՝ զնա թագաւոր արարից: Եւ ծանուցեալ Որմիզդի զխորհուրդս հօրն՝ յայտնեաց Արհմնին. ասէ. Զրուան հայր մեր խորհեցաւ՝ թէ որ ի մէնչ վաղ առ նա երթիցէ, զնա թագաւորեցուցէ: Եւ զայն լուեալ Արհմնին՝ ծակեաց զորովայնն, և ել եկաց առաջի հօրն: Եւ տեսեալ զնա Զրուանայ, ոչ գիտաց եթէ ո՛ր որ իցէ. և հարցանէր՝ եթէ ո՛վ էս դու: Եւ նա ասէ. Ես եմ որդին քո: Ասէ ցնա Զրուան. իմ որդին անուշահոտ և լուսաւոր է, և դու խաւարին և ժանդահոտ ես: Եւ մինչդեռ նոքա զայս ընդ միմեանս խօսէին, ծնեալ Որմիզդի ի ժամու իւրում նոքա զայս ընդ միմեանս խօսէին, ծնեալ Որմիզդի ի ժամու իւրում լուսաւոր և անուշահոտ, եկն եկաց առաջի Զրուանայ: Եւ տեսեալ զնա Զրուանայ, գիտաց՝ եթէ Որմիզդ որդի նորա է՝ վասն որոյ զյաշտն առնէր. և տեսալ զբարամոճանն՝ զոր ի ձեռն իւրում ունէր, որովք զյաշտն առնէր, ետ ցՈրմիզդ, ասէ. Յայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի, յայժմհետ դու վասն իմ առնիցես: Եւ ի տալ Զրուանայ զբարամոճանն ցՈրմիզդ և օրհնել զնա, մատուցեալ Արհմնի առաջի Զրուանայ՝ ասէ ցնա. Ո՛չ ալսպէս ուխտեցեր՝ թէ ո՛ր որ յերկուց որդուցն իմոց յառնաջ առ իս հասցէ, զնա թագաւոր արարից: Եւ Զրուանն առ ի չըրելոյ զուխտն՝ ասէ ցԱրհմնն. Ա՛յ առաւ և չարագործ, տուեալ լիցի քեզ թագաւորութիւնն ինն հազար ամի, և զՈրմիզդ ի վերայ քո արքայ կացուցեալ. և յետ ինն հազար ամի Որմիզդ թագաւորեացէ, և զինչ կամիցի առնել՝ արասցէ:

Յայնժամ սկսան Որմիզդ և Արհմնն առնել արարածս. և ամենայն ինչ՝ զոր Որմիզդն առնէր, բարի էր և ուղիղ. և զոր ինչ Արհմնն գործէր, չար էր և թիւր:

Եզնիկ Բ. ա.

3.

ՅԱՂԱԳՍ ՅՈՀԱՆՆՈՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՒ ՎԱՐՈՒՅ ՆՈՐԱ

Այլ Յոհան եպիսկոպոս, որդի Փառինայ հայրապետի, հինաւորց, թէ արժան իցէ զնա կոչել եպիսկոպոս: Եւ էր սա այր կեղ-

ծաւոր, և երեցուցանէր ինքն զանձն իւր մարտկան պահող և խորհահանդերձ. մինչ զի մոլոքս անպամ ոչ ապանէր. այլ զամառն հետկով պատէր և զձմեռն կեմով: Եւ յազահուլթեան տուանց չափոյ էր հեղեալ, և ոչ կարէր տալ զազահուլթիւն իւր ընդ երկիւղին Աստուծոյ. այնչափ ինչ, զի զիրս անարժանս և չհաւատարիս գործէր:

Զի էր երեմն դիպեալ ի ճանապարհի ուրեմն, զի նստէր նա ի դրաստու վերայ և քայր. եկ[ն] դիպեցաւ սմա օտար պատանի մի աշխարհական հեծեալ ի ձի, սուսեր ընդ մէջ, թուր զգօտույ, աղեղնակապարձ զմիջողն, լուացեալ զհերս իւր, օծեալ, մերձեալ, վարսակալ եղեալ ի գլուխ իւր, և [1] օգիկ արկեալ զուսովք իւր. և քայր զճանապարհս իւր, թերեւ յառազակութիւնէ: Իսկ ձին՝ յորում հեծեալ՝ մեծ հատակաւ, և էր գունատ, զնացող, մինչ զի ի բացէ տեսանէր եպիսկոպոսն Յոհան զձին, մեծապէս զարմացեալ՝ ամենկատայ լինէր: Ապա իբրեւ Փէն մերձեցաւ հեծեալն մօտ ի նա անդր, ապա սպասեալ Յոհաննու՝ բուռն հարկանէր զերասանակաց ձիոյն և ասէր. Է՛ջ դու վաղվաղակի ի ձիոյ այտի, զի բանք են ինձ ընդ քեզ:—Ասէ այրն. Զի ոչ դու զիս գիտես և ոչ ես զքեզ, զի՞նչ այն բանք իցեն, զոր դու ընդ իս իցես խօսելոյ: Մանաւանդ զի այրն արեալ ևս դիպեցաւ, և շատ յամառեաց այրն իշանել ի ձիոյն: Ապա բռնադատեաց զնա Յոհան, իջոյց ի ձիոյ անտի և առ տարս զնա մեկուսի ի ճանապարհէն: Եւ առնն խոնարհել հրամայէր և ասէր. Զերիցութեան ձեռն դնեմ ի վերայ քո: Իսկ նա տայր պատասխանի զանձնէն, եթէ այր աւազակ սպանող. չարագործ և խառնազնաց լեալ ի մանկութենէ իմմէ, ես ոչ ինչ եմ արժանի այդպիսի իրաց. և այժմ դեռ ի նմին գործ կամ: Եւ շատ ի վէզ եկեալ յամառէր այրն, և նա և՛ս շար քան զնա: Ապա բռնաբար զգետնեալ զայրն, դնէր Յոհան զձեռն իւր՝ առնել զնա երէց. և յարուցեալ հրամայէր լուծանել զհանգոյցս մեկնոցին և արկանել նմա ազարոդուն: Եւ ասէր. Ե՛րթ ի գեղ քո և լիջիր դու անդ երէց գեղջն՝ ոստի ես: Եւ անգամ ոչ գիտէր զայրն թէ յորմէ գեղջէ իցէ: Ինքն Յոհան մատուցեալ բուռն հարկանէր զձիոյն և ասէր. Այս ինձ կօշիկք լիցին, փոխանակ զի երէց արարի զքեզ: Իսկ այրն յամառեալ ի վերայ ձիոյն, շառնոյր յանձն տալ: Ապա բռնաբար լինքն հանեալ զձին, և զայրն արձակեաց: Եւ այս ամենայն իրքս վասն ձիոյն եղեն:

Ապա այրն թէ ոչ կամօք՝ աղեղնոյն արկեալ, զնայր ի տուն

իւր. և երթեալ մտանէր ի մէջ ընտանեաց իւրոց. ասէ ցկին իւր և ցընտանիս. Արի՛ք յաղօթն կամք: Եւ նորա ասեն, Մոլի՛ս դու. զե՛ ուրեմն հարաւ ի քեզ: Իսկ նա ասէ. Արի՛ք կամք յաղօթն, վասն զի երէց եմ: Իսկ նորա զարմացեալ, մերթ շիկնէին, մերթ ծիծաղէին, մինչև բազում անգամ յամառեալք, ապա ուրեմն հաւանեցան կալ յաղօթն ընդ նմա: Ապա ասէ կինն ցայրն իւր. Ո՛չ դու երախայ էիր և չէիր մկրտեալ:— Ասէ ալրն ցկինն իւր. Ապշեցոյց, չետ յիշել. և ոչ ես յիշեցի զայդ ասել ցնա. զիս երէց արար, և զձին սանձաւ թամբաւ առ և անց: Եւ ասեն ցայրն ընտանիքն իւր. Յարիցես անդրէն գնացես առ եպիսկոպոսն և ասացես. Մկրտեալ չէի. զի՛ արարեր զիս երէց: Իսկ նորա յարուցեալ գնացեալ առ եպիսկոպոսն, ասէ ցնա. Ես մկրտեալ չէի. զի՛ արարեր զիս երէց: Եւ ասէ Յոհան. Սափորով միով ջուր բերէք: Եւ առեալ զջուրն՝ էարկ զգլխով նորա և ասէ. Ե՛րթ մկրտեցի զքեզ: Եւ արձակէր զայրն վաղվաղակի յիւրմէ:

Բուգ. Զ. Բ.

4.

ՅԱՂԱԳՍ ՆՈՐԻՆ ՅՈՀԱՆՆՈՒ

Երբեմն սոյն Յոհան անցանէր առ այգեօք ուրումն. և էր ժամանակն զայգիսն յատելոյ: Աղաղակէր առ նա ալր մի յայգոյն և ասէ. Օրհնեա, տէ՛ր եպիսկոպոս, զմեզ և զայգիսս: Ասէ Յոհան. Փուշ և տատասկ բուսցի: Ասէ ալրն. Ի մարմինդ քո բուսցի փուշ և տատասկ, փոխանակ զի տարապարտուց անիծանեա զմեզ: Եւ եղեն նշանք յԱստուծոյ. զի իբրև չոգաւ եպիսկոպոսն ի վանս իւր, հասին հարուածք ի վերայ նորա, տկաւ ընդ ամենայն անդամս մարմնոյ նորա որպէս զփուշ հարկանել: Եւ մեծապէս շտապեալ անկեալ ի տանջանս շարաշարս հարուածոց, և ի մեծ տագնապի կայր աւուրս բազում: Ապա յղեաց կոշեաց առ ինքն զայգորդն, աղաչեաց զնա առնել ի վերայ նորա աղօթն, զի փրկեացի նա ի ցաւոցն: Արդորդն ասէր. Իսկ ես ո՛վ եմ, զի կարեմ զոք օրհնել կամ անիծանել. թող թէ՛ զայր եպիսկոպոս: Իսկ նա բռնադատէր զնա յայնժամ, մինչև յառնէր այգորդն, կայր յաղօթն և ասէր. Տէ՛ր Աստուած, դու գիտես՝ զի ես ալր մեղաւոր եմ և անարժան. ոչ գիտեմ զաղմուկս՝ յորում ըմբռնեցայս. դո՛ւ փրկեա զիս յայս ի լա-

թէս. զի ասեն թէ՛ զայր եպիսկոպոս դու անիծեր, և ասեն՝ քո բանիւ եղև: Զի լաւ էր ինձ մահ. քանզի չգիտեմ զայս՝ զոր ինչ զինէն ասեն: Եւ զայս ասացեալ՝ անդէն բժշկեցաւ եպիսկոպոսն, և տկաւ յամենայն մարմնոցն փուշն ի բաց թափել. և էր իբրև զփուշ խոտոց. վաղվաղակի յարուցեալ ողջացաւ յախտէն:

Բուգ. Զ. Բ.

5.

ՅԱՂԱԳՍ ՆՈՐԻՆ ՅՈՀԱՆՆՈՒ

Սոյն Յոհան եպիսկոպոս, որդի Փառնայ, յորժամ երթայր առ թագաւորն Հայոց, խաղակատակ լինէր նոցա. որպէս խաղալովն զանձն իւր կրթէր յագահութեան, որում ծառաւեալ պատքեալ փափագէր. սակայն միահաճէ (միհաճէս?) այն էին նորա: Ի չորք անկեալ յոտս և ի ձեռս՝ սողէր առաջի թագաւորացն, և զուգուս զձայն ածէր կառաչելով, զօրէն ուղտու աջուպէս փարելով: Ընդ կառաչելն ապա մի մի բան խառնելով առնէր ի ձայն կառաչելոյն, ասելով թէ՛ Ուղտ եմ, ուղտ եմ, և զարքայի զմեղս բառնամ. զի՛ք ի վերայ իմ զմեղս արքայի, թող բառնամ:

Իսկ թագաւորն զմուրհակս գիւղաց՝ կամ զազարակաց գրեալ և կնքեալ՝ դնէին ի վերայ ողինն Յոհաննու՝ փոխանակ ընդ մեղաց իւրեանց. և ի թագաւորացն Հայոց ստացաւ իւր գեղս և ազարակս և գանձս յուղտն լինելոյ և զմեղսն բառնալոյ ըստ բանիցն:

Այսպիսի էր ալրս: Յոհան կապեալ յուշտութեան և յագահութեան զամենայն աւուրս կենաց իւրոց. զայսպիսի գործս գործէր վասն ազահութեան, որ չէր արժան:

Բուգ. Զ. Ժ.

6.

ՀԱՅԿ ԵՒ ՅԱԶՈՐԴԻ ՆՈՐԱ

Այս է Հայկն՝ որ ծնաւ զԱրամանեակ զորդի իւր ի Բաբելոն: Եւ ծնաւ Արամանեակ ուստերս և դատերս բազումս, յորոց անդրանիկն Արամայիս: Եւ ծնաւ Արամայիս ուստերս և դատերս բազումս, յորոց անդրանիկն Ամասիա: Եւ ծնաւ Ամասիա ուստերս և դատերս բազումս, յորոց անդրանիկն Գեղամ: Եւ ծնաւ Գեղամ ուստերս և

դատերս բազումս, յորոց անդրանիկն Հարմա: Եւ ծնաւ Հարմա ուս-
տերս և դատերս բազումս, յորոց անդրանիկն Արամ: Եւ ծնաւ
Արամ ուստերս և դատերս բազումս, յորոց անդրանիկն Արայն գե-
ղեցիկ:

Չուեաց խաղաց զնաց Հայկն ի Բաբելոնէ կնամ և որդւոյն և
ամենայն աղխին հանդերձ: Եւ չոգաւ բնակեցաւ յերկիրն Արարա-
դայ, ի տանն որ ի լեռնոտինն, զոր զառաջինն շինեալ էր Զրուա-
նայ հօրն՝ եղբարքն հանդերձ: Եւ ապա ետ զնա Հայկն կաշուած
ժառանգութեան Կաղմեայ թոռին իւրում՝ որդւոյն Արամանեկայ: Եւ
ինքն չուեաց զնաց անտի ևս ի հիւսիսակողմն և չոգաւ բնակեցաւ
ի բարձրաւանդ դաշտավայրի միոջ. և կոչեցաւ անուն դաշտին աշ-
նորիկ Հարք, յանուն հարցն: Իսկ երկիրն ըստ նմին պատշաճի
կոչեցաւ անուն Հայք, որ են հայազամբք հանդերձ:

Եւ արդ՝ այս Հայկ հօր զօրութեամբ և բազի անձամբ և կո-
րովի ազեղամբ և մարտիկ յոյժ:

Յայնմ ժամանակի թագաւորեաց ի Բաբելոն որսորդ հսկայ
Բէլն Տիտանեան, ճոխն շատուածացեալ, առջ հօր զօրութեամբ
և սաստիկ յոյժ գեղ պարանոցի իւրոյ: Եւ էր իշխան ամենայն ազ-
գաց, որ սփռեցան ի վերայ երեսաց ամենայն երկրի: Որոյ արա-
րեալ առ աշօք կախարդութեամբ հնարս և հրամանս թագաւորա-
կանս ամենայն ազգաց. և հպարտութեամբ ամբարտաւանութեան
իւրոյ կանգնեաց զպատկերն իւր, և ետ երկիրպագանել իբրեւ առ-
տուծոյ և զոհս մատուցանել:

Եւ վաղվաղակի կատարէին ամենայն աղղրն զհրամանս նորա:

Բայց մի ոմն Հայկ անուն, նահապետ աղղացն, ոչ հնազան-
դեցաւ ի ժառաղութիւն նորա, և ոչ կանգնէր ի տան իւրում զպատ-
կեր նորա, և ոչ մեծարէր զնա աստուածօրէն շքով:

Եւ էր անուն նորա Հայկ, ընդ որում ծնաւ արքային Բելայ
ոխութիւն մեծ: Եւ զօրաժողով լինի Բէլ արքայ ի Բաբելոն և զիմէ
զնայ ի վերայ Հայկայ՝ սպանանել զնա:

Գայ հասանէ յերկիրն Արարադայ, ի տանն, որ էր նոցա հայ-
րենի, որ շինեալն էր ի լեռնոտին. և Կաղմոս փախստական զնաց
ի Հարք, առ հայր իւր, ազգ առնել նմա, և ասէ, Դիմեալ գայ Բէլ
արքայ ի վերայ քո, և եկն եհաս մինչև ի տուն անդր, և ես կնաւ
իմով և որդւովք ահաւստիկ կամ փախստական:

Անոն Հայկն զԱրամենակ և զԿաղմոս զորդի իւր, և զորդիս

նոցա և զորդիս եւթանեցունց դատերաց իւրոց, արս հսկայս և
նուագունս թուով: Եւ ի դիմի հարկանի Բելայ արքայի, և ոչ կարաց
զղէմ ունել թաղմութեան արանց հսկայից սպառազինաց: Եւ կա-
մեցաւ ըմբռնել զնա Բէլ ի բռնն իւր: Խոյս ետ Հայկն յերեսաց նո-
րա և գնայր նա փախստական, և Բէլ զհետ նորա երթայր պնդա-
գոյնս հանդերձ զինակրամ իւրով:

Հետեղի կալաւ Հայկն և ասէ ցնաւ Զի՝ պնդեալ գոս գհետ իմ.
դարձի՛ր անդրէն ի տեղի քո, զի մի՛ մեռանիցիս այսօր ի ձեռաց
իմոց, քանդի ո՛չ վրիպի նետ իմ իւր:

Պատասխանի ետ Բէլ և ասէ. — Վասն այնորիկ զի մի՛ անկցիս
ի ձեռս մանկաւոյ իմոյ և մեռանիցիս, այլ ե՛կ ի ձեռս իմ և կեա՛ց
ի տան իմում խաղազութեամբ, ունելով ի գործս զմանկունս ի տան
իմոյ զորսականս:

Պատասխանի ետ նմա Հայկն և ասէ. Շո՛ւն ևս դու և յերա-
մակէ շանց, դո՛ւ և ժողովուրդ քո: Եւ վասն այնորիկ թափեցի՛ց իսկ
այսօր ի քեզ զկապարճս իմ:

Եւ արքայն Տիտանեան սպառազինեալ և վստահացեալ ի կուտ
սպառազինութիւն տնձին իւրոյ:

Եւ Հայկն Աբեթայն մերձենայր և ժնէր ի ձեռին իւրում զա-
ղեղն, որպէս հեծան հօր մայրափայտեալ: Եւ Հայկին զտեղի կա-
լեալ՝ պատրաստի բնդրէմ նորա աղեղամբ: Եւ կանգնէ զկապար-
ճան ի գեանոյ ընդ ինքեան՝ յաղեղն սկայօրէն կամարին, և ընդ
զիրկս մտեալ զօրութեամբ հարկանէ նետիս զտախտակս երկաթիս,
և ընդ աղնձի վահանն ի թափ անցուցանէ ընդ մահղէն արձանն, եր-
կիր խարսխեալ վտարեալ զնետն. և վաղվաղակի յերկիր կործա-
նեալ աստուածակարծեալ հսկայն, և զօրք նորա փախստական լի-
նէին: Եւ նորա գհետ մտեալ թափեցին ի նոցանէ երամակս ձիոց և
ջորեաց և ուղտոց:

Եւ Հայկ դարձաւ ի տեղի իւր. և չոգաւ կալաւ Հայկն զերկիրն
Արարադայ, և բնակեցաւ անդէն ազգաւ իւրով մինչև ցայժմ:

Եւ ի ժամանակի մահուան իւրոյ ետ զնա կաշուած ժառան-
գութեան Կաղմեայ թոռին իւրում, որդւոյ Արամանեկայ, եղբօք
Արամայիսի: Եւ Արամանեկայ հրամայեաց երթալ ի հիւսիսակողմն,
որ ինքն իսկ դադարեաց զառաջինն:

Եւ եղև յետ մահուան Հայկայ, ա՛ռ Արամենակ զորդիս իւր և
զդատերս իւր և զարս նոցա, և զքորս եւթանեսին և զարս նոցա,

զուստերս և զդատերս նոցա և զամենայն աղիս իւր: Եւ չորսու բնակեցաւ անդէն յառաջնոսն գաւառին, զոր կոչեցին յանուն հարց իւրեանց՝ Հարց:

Ապա գնաց անտի ևս Արամանեակ ի հիւսիսակողմն և երթեալ իջանէ յերկիր մի խորին դաշտավայր, որ կայ ի մէջ բարձրաբերձ լեռանց, և հատանէ անցանէ ընդ մէջ նորա գետ յորդահոսան, զորով անցեալ Արամանակ բնակէ անդ, և շինէ զերկիրն կալուած ժառանգութեան իւրոյ՝ զվայրն լեռնակողմն և զառապար:

Զկնի Արամանեակայ՝ որդի նորա Արամայիս շինէ իւր ի վերայ գետեզերն տուն բնակութեան, և անուանէ գանուն նորա՝ ըստ անուան իւրոյ Արամայիւր: Եւ որդիք նորա սկսան բազմանալ և լնուլ զերկիրն: Եւ շինեցին գաւառս:

Մեռաւ և Արամայիս և կալաւ զերկիրն որդի նորա Ամասիս: Եւ ապա յետ նորա Գեղամ: Մեռաւ Գեղամ և տիրեաց որդի նորա Հարմայ, ապա որդի նորա Արամ, ապա որդի նորա Արայն գեղեցիկ, որով անուն իսկ դաշտին այնորիկ կոչեցաւ Այրարադ:

Եւ Շամիրամ կինն Ասորոց արքային Նինոսի, քանզի լուսավաան գեղեցկութեան նորա և կամեցաւ առնել ընդ նմա բարեկամութիւն, որպէս զի կատարեացէ զկամս նորա պոռնկութեամբ. քանզի ըստ լրոյ համբաւոյ յոյժ տոբեալ էր ի վերայ անձին և գեղոյ նորա գեղեցկութեան: Զի ոչ գտանէր յայնմ ժամանակի նման նորա այր որ ամենեկին՝ այր պատկերաճոխ: Յդէ առ նա հրեշտակս պատարագօք և կոչէ զնա առ ինքն ի Նինուէ: Իսկ Արայն ո՛չ զպատարագն նորա ընկալաւ և ոչ յանձն առնու երթալ ի Նինուէ առ Շամիրամ:

Ապա առնու զգօրն իւր Շամիրամ և գնաց ի վերայ նորա ի Հայս: Գայ հասանէ ի դաշտն Արայի և տայ պատերազմ ընդ Արայի, հարկանէ զգօրն և սպանանէ զԱրայ ի պատերազմին:

Եւ հրամայէ Շամիրամ տանել զդի նորա ի վերնատունն ապարանից իւրոց և ասէ. Ես ասացից աստուածոց լիզուլ զվէրս նորա և կենդանասցի:

Իսկ իբրեւ նեխեցաւ զի նորա ի վերնատանն, հրամայեաց զաղտնի ընկենուլ ի վիհ և ծածկել: Եւ զարդարէ զմի գոմն ի հոմանեաց իւրոց այր պատշաճող, և համբաւ հանէ զԱրայէ լիզուլ աստուածոցն և յարուցանել: Ունի ի ծածուկ, և ո՛չ ունեք ի ծանօ-

թից նորա ցուցանէ զնա, և ախպէս հանէ համբաւ Արալեզաց տիկինն Շամիրամ:

Յայնժամ տիրեաց Շամիրամ ի վերայ երկիրն Հայաստանեայց, և յայնմհետէ Ասորեստանեայց թագաւորն տիրեցին մինչև ցմեռանելն Սենեքարիմայ:

ԱՅՈՒՆՈՒՆՆ ԿԱՏԱԻՆ, էջ 2—6.

7.

ԳՆԷԼ ԵՒ ՓԱՌԱՆՁԵՄ

Զայնու ժամանակաւ էր զուտոր մի գեղեցիկ Անգովկայ ուրումըն, մի ի նախարարացն նահապետին Սինեաց, որում անուն Փառանձեմ կոչէր, զորմէ կարի անուանեալ էր գեղեցկութեամբ և պարկեշտութեամբ: Ապա Գնէլ պատանեակն՝ ևղբօրորդին արքային էառ զնա ի կնուքին իւր: Եւ համբաւ գեղեցկութեան աղջկանն ընդ վայրսն տարածեցաւ, և համբաւ գեղոյ նորա յաճախեալ բազմանայր և հնչէր: Ապա առ համբաւ ցանկութեան անուանն արտեալ լինէր միւս ևս հօրեղբօրորդին Գնելոյ, որում անուն Տիրիթ կոչէր: Վասն որոյ անկանէր ի գաղտագողմնս, մինչ զի զնուն իւր տեսանել կարասցէ: Եւ յորժամ կարացն տեսլանն՝ որում ցանկայր, այնուհետեւ հնարս խնդրէր առն կնոջն կորստեան. ո՛ր դիտէ, զկին նորա նմա հնար լիցի յափշտակել:

Ապա Տիրիթն ի հնարս նենգութեան մտանէր, և բազում վարձէր իւր օգնականս և սատարս, որով զիւր չարախօսութիւնն յառաջ վարել կարասցէ: Եւ քսիս ստութեան զԳնելոյն նենգութեամբ առ թագաւորն Արշակ մատուցանէր, թէ Գնէլ թագաւորն կամի և զբեզ տպանանել. և ամենայն մեծամեծք և նախարարք և ազատք սիրեն զԳնէլ և ամենայն աշխարհիս նախարարք կամին զտէրութիւն նորա ի վերայ իրեանց առաւել քան զքո: Արդ, ասեն, գիտեա՛ւ և տես, արքայ, զի՛նչ գործեսցես. որպէս և կամիս, զիարդ մարթասցիս ապրել: Եւ այսպիսի բանիւք գրգռէին զթագաւորն՝ Արշակ, մինչև հաստատէին ի միտս թագաւորին զիրեանց ասացեալսն:

Ապա ոխացեալ թագաւորն ընդ պատանեկին Գնելոյ, և բազում անգամ հալածական առնէր զնա. և նիւթեալ լինէր նենգութիւն բազում ժամանակս: Ապա զնաւասարդաց ժամանակօքն առ-

նէր խորհուրդ թաղաւորն Արշակ, կոչել առ ինքն զպատանեակն Գնել և սղանանել: Ապա առաքէր զՎարդան զեղբայր սպարապետին զնահապետ ազգին Մամիկոնեան առհին, զի մեծաւ երդմամբ և նենդովմամբ կոչել կարասցէ. զի մի՛ խորհուրդն յայտնեցի. զուցէ փախիցէ և ազրիցի. այլ զի պատրանօք և հրապուրանօք ամիցէ մինչև ի տեղին մահմու: Եւ էր բանակ թաղաւորին ի Շահապիւմնի ի բուն բանակի տեղան Արշակունեացն ի ներքոյ սիւսեացն և ի վերայ ասպարիսացն: Եւ առաքեալ զՎարդանն, զմեծ նահապետն յարքայէն Արշակայ, եկն եղիտ զպատանեակն Գնել ի մօտաւոր տեղւոջն, այս ինքն ի դեղն Առախտոց ամուսնեալ: Մեծաւ ուխտիւ և բազում պատրանօք զպատանեակն Գնել հանդերձ իւրով կնան և զրամբն հաւանեցուցանէր երթալ հասանել ի բանակն արքունի. իբրև այն թէ ի մեծաբանս ինչ զնա կոչիցէ թաղաւորն, բազում խնդանօք տարեալ հասուցանէր. եթէ թաղաւորն Արշակ ոչ կամեցեալ զտօնս Նաւասարդաց առանց քո անցաւանել, զի հաճեալ և քաղցրացեալ է ընդ քեզ. վասն զի քստ բանից չաբախօսացն ոչ ինչ գտաւ ի քեզ չարութիւն. և եհա ինքն ի վերայ, զի զուր ցայժմ ասէր զքեզ, որ ի նամակն մեծ սիրոյ ալծանի ես:

Ապա շուեաց ամենայն կազմովքնամբն իւրով Գնել, երթեալ հասանէր ի բանակն արքունի զգիշերն ամենայն բազում փութով տաղնապաւ: Վասն զի վաղիւն հասելոյ առաօտոտն օրն լուսնայր կիրակէն:

Իսկ իբրև առաւօտն ծաղեաց, հասանէր վաշտն Գնելոյ ի բանակն արքունի. և մինչ Գնելն արքունեական բանակին լինէր միջամուխ, ազգ լինէր թաղաւորին եկն նորա: Ապա ելանէր հրաման յարքունուտ, արտաքս ունել և տանել սպանանել: Եւ մինչդեռ զայր նա ընդ բանակամէջն, և էր հեծեալ յերկարին իւրում, իբրև մերձ եղև ի հրապարակն արքունի, և անդ ի յարքունուտ հասանէին բազում սպառաւորք վառեալք սուսերաւորք նիզակաւորք վաղրաւորք սակրաւորք սովաւորք և սպարակիրք հետեակք, որք մատուցեալք բռնոն հարեալք ընկենուին յերկարէ անտի զպատանեակն Գնել. և ձեռն չեստ կապէին զնա, և առեալ զնային ի տեղի կառափելոյն:

Եւ քանզի կին նորա եկեալ էր ընդ նմա ժանուաբաւ, ի նմին ի նորին վաշտու էր ընդ առն իւրում, իսկ իբրև տեսանէր թէ կալան զայր իւր և կապեցին, վաղվաղակի ընթացաւ յեկեղեցատորանն...

հասեալ առ արքեպիսկոպոսապետն (Ներսէս), որո՜ ժ արկանէր նմա զիւրոյ առնն տարապարտ կորուստն, ճշեալ մեծածայն. Վա՛ղ հասիր, ասէ, դեռ զամուսինն իմ զուր առանց վնասու և յանցանաց խղճողեան: Իսկ նորա խափանեալ զպաշտօնն, ընթանայր ի խորանն արքունի, հասեալ ի դռացն ի ներքս, առ թագաւորն անկանէր: Իսկ թագաւորն իբրև տեսանէր զմեծ քահանայապետն, զիտացեալ զբարեխօսութիւն համոզելոյն վասն առնմ մահաւան զի մի՛ մեռցի, յայնժամ թաղաւորն զիւր տամոյթն զգլխովն ամեղ, ի փոյրկնջանն մտեալ, զիւր գէմս երեսացն ծածկէր, քնոյ պատճառ եղեալ, զի զնորա բանն մի՛ լուցիլ:

Իսկ զպատանեակն Գնել առնուին զնային մօտ ի սիւսն արքունի, և անդէն կառափէին ի սարակ լեռնն, որում տեղւոյն Լսին անուանեալ է, մօտ յոյմածս արդելոցացն որոյն երէցն, ընդդէմ մուրաստանին աղբերացն բազմոցացն արքունի, յանդիման բանակետեղ քնին:

Ապա հրաման եղև յարքայէն. Ամենայն մարդիկն որ իցեն ի բանակին, մեծ և փոքր առ հասարակ, մի՛ որ իշխեսցէ չեթալ. այլ ամենայն որ առ հասարակ երթիցեն զիցեն աշխար կոծոց, և լացցեն զԳնել մեծ սեպուհն արշակունի զսպանեալն: Իսկ ինքն թաղաւորն զնացեալ ի լալիսն, նստեալ լայր զեղբօրորդին իւր, զոր ինքն եսպան: Երթեալ նստէր մօտ առ դին, լայր ինքն, և տայր հրաման՝ կոծ մեծ և աշխար դնել շուրջ զսպանելով դիակամբն: Իսկ կինն սպանելոյն Փառանձեմն զհանդերձսն պատառեալ, զգէսս արձակեալ, մերկատիզ ի մէջ աշխարանին կոծէր. ձայն արկանելով ճշէր, յողբս արտաստաց յաղիողորմ գութի առ հասարակ զամենեանն լացուցանէր: Իսկ թաղաւորն Արշակ ի լալիսն տեսանէր զկինն սպանելոյն, տափէր և ահն դնէր՝ առնուլ զնա իւր կնութեան:

Իսկ այն որ զնենդութիւն քսութեանց նիւթեաց, և դատով ի վերայ իւրոյ հարազատին սպանութեանս կատարեաց, վասն նորին կնոջն արար զայն. զի մեծապէս սիրով հարեալ էր ի նմա: ՉՏիրիթն ասեմ, որ յառաջագոյն հարեալ ի կնոջն յայնմիկ, վասն որոյ զնենդութիւնս սպանութեանցն թաղաւորան գործեաց: Իսկ մինչդեռ ի նմին կոծն սատակացեալ էր, Տիրիթն սկսանէր ժոյժ շունելոյ առփանացն: Պատգամ չղէր առ կին մեռելոյն. ասէ՛ զի մի՛ կարի զանձն քո աշխատ առներ այդչափ, զի այր բարի ես եմ քան զնա. ես սիրեցի զքեզ, վասն այսորիկ մատնեցի զնա ի մահ, զի զքեզ

առից ինձ կնութեան: Արդ մինչդեռ կոծ մոլորութեան զգիականքն ջալկին, դայսպիսի պատգամս առաքել Տիրիթն: Բողոք բառնայր՝ թէ լուարուք ամենեքեան, զի մահ առն իմոյ վասն իմ եղև. զի որ ինձ ակն եղ, վասն իմ զայրն իմ ետ սպանանել: Զհերն փետէր, ճէրք քեզ կոծելն:

Ապա իբրև մեծ իրրն համարձակ յայտնեցան ի լսելիս ամենեցուն և ի ձայնարկովն ամենայն, եղև նա մայր ողորոցն, և ձայնարկուքն ամենայն ի ձայն ողորոցն սկսան նուագել զիրսն արիանացն Տիրիթայ, զակն դնելն, զքառութիւնն, զհնարս մահու նիւթել, զսպանութն, ձայնիւքն մրմնջոցն ի վերայ սպանելոյն ի մէջ կոծոյն բարբառէին զեղգեղեալ խանդաղատութեամբ: Ի նուաճել փրեանց ձայնիցն, իրքն յայտնեալ հռչակ հարկանէր: Զոր իբրև լուա թագաւորն Արշակ, և եհաս ի վերայ իրացն, զարմացեալ լինէր արմանայր քնդարմանայր, ստրջացեալ ի միտ առնոյր զիրան: Ապա խօսել սկսանէր թագաւորն, ծափս զծափի հարեալ մեծաւ զղջմամբ քնդ իրան՝ զոր գործեաց, ասէ. վասն զի ի կշռն Գնելոյ անարժան սիրով հարաւ Տիրիթն, առ այնմ զչարիսն նիւթեաց զքառութիւն, զմահուն գոռութիւն զոր և տարապարտ, և զմեզ ևս արդար արեանն շաղախեաց վասն իւրոյ պղծութեանն. զեղբայրն իւր ետ կորուսանել, և զանհնարին չարիսն և զանէծս՝ որ ոչ անցանեն, ետ մեզ ժառանգել:

Ապա իբրև հասանէր թագաւորն յիրացն հաստատութեան ի վերայ, և ճշգրտէր զիրան, խիսելալ անսայր բանին առ ժամանակ մի: Իսկ իբրև զմեռեալն ծածկեցին անդէն ի տեղուցն, յորում՝ սպանան, և աւուրք հարուստ անցին ի վերայ իրացն գործելոց, պատգամ յէր Տիրիթն առ թագաւորն. կամ լիցի, ասէ, քեզ արքայի, զի հրաման տացես՝ զՓառանձեմ կին Գնելոյ թող առից ինձ կնութեան: Զոր իբրև լուալ արքային, ասէ. Արդ հաստատ գիտեմ զոր լուայն թէ ստոյգ է. վասն կնոջն իւրոյ եղև մահն Գնելոյ: Եւ անդէն արքայն մահ խորհէր, սպանանել զՏիրիթ ևս փոխանակ քնդ մահուն Գնելոյ: Զոր իբրև լուա Տիրիթ, զահի հարեալ յարքայէն, զիշերի փոխատական լինէր: Ապա ազդ լինէր թագաւորին Արշակայ փախուստն Տիրիթայ. տայր հրաման թագաւորն Արշակ ազատագործող բանակին գհետ լինել Տիրիթայն. զի իբրև հասցեն նմա, անդէն ի տեղուցն սպանցեն: Բազումք և քաջք զհետ լինէին փոխուցելոյն Տիրիթայ. ապա երթեալ հասանէին ի գաւառին Բասենոյ, ի մէջ

մայրեացն, ի տեղուցն՝ յորում հասանէին, անդէն զՏիրիթ սպանանէին:

Եւ յետ այսորիկ էառ իւր Արշակ զկինն սպանելոյն զՓառանձեմն: Եւ որչափ սիրէր արքայն Արշակ զկինն, նոյնչափ ատեաց կինն զարքայն Արշակ, ասելով թէ թաւ է մարմնով և թուս է գունով: Ապա իբրև կինն ի նա ոչ յանգոյց զմիտս իւր, առաքեաց արքայն Արշակ յերկիրն Յունաց և խնդրեաց էաժ անտի կին ի կայսերական տոհմէն ազգաւ, զի անուն էր նորա Ողոմպի: Եւ ուժգին սիրով սիրեաց զնա, և նախանձովս արկանէր նովա առաջին կնոջն. և կինն Փառանձեմ ոխացաւ քնդ Ողոմպին և խնդրէր սպանանել զնա զեղովք: Իբրև ոչինչ հնարս մեքենայից չկարէր գտանել, վասնզի անձինն իւրում կարի զգոյշ կայր, մանաւանդ ի կերակրոց և յրմարեաց, քայց զիրոց նաժշտացն կերակուրս արարեալ և կամ զնոցին պարզեալ զգինի ճաշակէր. և եթէ ոչ ինչ գտանէին հնարք զեղել զնա մահոտան զեղօքն. ապա դրան երէց ոմն արքունի՝ որ էր ի ժամանակին յայն, որում անուն Մրջինիկ, յԱրշամունեաց տեղեացն, ի նահանգէն Տարօն գաւառէն, զնա ի բանս արկանէր Փառանձեմն անօրէնն: Ընդ տէրունական քնդ սուրբ քնդ աստուածական մարմինն քնդ հացն օրինաց խառնէին զդեղն սատակման. երէցն Մրջինիկ անուն, տալով յեկեղեցուցն Ողոմպիայ տիկնոջն ընձեռել զմահուն գործ և սպանանէր: Ըստ շարեացն կատարելոց զՓառանձեմայն ամենայն շարեօք լցեալ զկամս կատարէր և յանօրէնն Փառանձեմայն պարգև առեալ չերիցուն զգեւղն՝ ուստի ինքն էր, ի նահանգէն Տարօն գաւառէն, որում անուն Գոմկունք կոչին:

Բուգ. Գ. Ժն.

8.

Վ Ա Ր Ք Մ Ա Շ Թ Ո Յ Ի

Առն՝ զոր ի նախակարգ բանիս նշանակեմք, վասն որոյ և փոյթ արարեալ մեր պատմելոյ, էր Մաշթոց անուն, ի Տարօնական գաւառէն, ի Հացեկաց գեղջէ, որդի առն երանելոյ՝ Վարդան կոչեցելոյ: Ի մանկութեան տիսն վարժեալ հելլենական դպրութեամբն, եկեալ հասեալ ի գաւառն Արշակունեաց թագաւորաց Հայոց Մեծաց, կացեալ յարքունական դիւանին, լինել սպասաւոր արքայատուր հրամանին, առ հազարապետութեամբն աշխարհիս Հայոց՝

Առաջանայ ուրումն: Տեղեկացեալ և հմուտ եղեալ աշխարհական կարգաց, ցանկալի եղեալ զինուորական արուեստին՝ իւրոց զօրականացն, և անդէն ուշ եղեալ փութով ընթերցութեանց աստուածեղէն գրոց, որով առ ժամայն լուսաւորեալ և թեանովս միջամտիս յաստուածատուր հրամանացն հանգամանս, և ամենայն պատրաստութեամբ զանձն զարդարեալ, հարկանէր զիշխանացն սպասաւորութիւնս:

Եւ յետ այնորիկ քստ աւետարանական չափուցն՝ ի ծառայութիւն Աստուծոյ մարդասիրին դարձեալ, մերկանայր այնուհետեւ զիշխանակիր ցանկութիւնսն և անդէն վաղվազակի ի միայնակեցական կարգ մտանէր: Եւ դտեալ ևս զոմանս՝ յինքն յարեցուցանէր, աշակերտեալ նմին սովորական անասարանութեան:

Առեալ այնուհետեւ երաներոյն զհասարակեալս իւր, զիմեալ իջանէր յանկարգ և յանդարման տեղիս Գողթան: Վաղվազակի զաւետարանական արուեստն ի մէջ առեալ, ձեռն արկանէր զգաւորովն, հանդերձ միամիտ սատարութեամբ իշխանին. զերեալ զամենեւեան ի հայրենեաց աւանդելոց, և ի սատանայական դիւսպաշտ սպասաւորութիւնէն՝ ի հնազանդութիւն Քրիստոսի մատուցանէր:

Եւ յորժամ ի նոսա զբանն կենաց սերմանեալ, նոյնպէս առաւել հոգ ի մտի արկանէր և ասէր հոգալով. «Տրամուլթիւն է ինձ և անպակաս ցար սրտի իմոյ, վասն եղբարց իմոց և ազգականաց»:

Եւ այնպէս տրամական հոգովք պաշարեալ և թակարդապատեալ և անկեալ ի ծովս խորհրդոց, եթէ որպիսի՝ արդեօք եյս իրացն գտանիցէ: Եւ իբրեւ աւուրս բազումս անդէն ի նմին զեգերէր, յարուցեալ այնուհետեւ հասանէր առ սուրբ կաթողիկոսն Հայոց Մեծաց, որոյ անունն ճանաչէր Սահակ, զոր պատրաստական զտանէր նմին փութոյ հասանեալ: Եւ միանգամայն յօժարութեամբ դումարեալ հանդերձ ազօթիւք մեծովք առ Աստուած կանխէին, վասն ամենայն ոգւոց քրիստոսարեւր փրկութեանն հասանելոյ. և զայն անէին աւուրս բազումս: Ապա ելանէր նոցա պարգեական յամենաբարին Աստուծոյ ժողովել զաշխարհահոգ խորհուրդն երանելի միաբանելոցն, և զիրս նշանագրոյ Հայաստան ազգին հասանել. բազում հարց փորձի և քննութեան զանձինս պարասպեցուցեալ, և բազում աշխատութեանց համբերեալ, ազգ առնէին ապա և զկան-

խաղոյն խնդրելին իւրեանց թագաւորին Հայոց, որոյ անուն կոչէր Վռամշապուհ:

Յախժամ պատմէր նոցա արքայն վասն առն ուրումն ասորոյ եպիսկոպոսի ազնուականի՝ Դանիէլ անուն կոչեցելոյ, որոյ յանկարծ ուրեմն նշանագիրս ազգաբնուաց հայերէն լեզուի [...]: Եւ իբրեւ պատմեցաւ նոցա յարքայէ վասն գրելոյն ի Դանիէլէ, յօժարեցին զարքայ՝ փոյթ առնել վասն պիտոյիցն այնոցիկ: Եւ նա առաքէր զոմն Վահրիճ անուն հրովարտակօք առայր մի երէց, որոյ անուն Հաբէլ կոչէին, որ էր մերձաւոր Դանիէլի ասորոյ եպիսկոպոսի:

Իսկ Հաբէլին զայն լուեալ, փութանակի հասանէր առ Դանիէլն, և նախ ինքն տեղեկանայր ի Դանիէլէ նշանագրոյն, և ապա առեալ ի նմանէ առաքել ուր արքայն յերկիրն Հայոց, ի հինգերորդի ամի թագաւորութեան նորա՝ ի նա հասուցանէր: Իսկ արքային հանդերձ միաբան սրբովն Սահակաւ և Մաշթոցի՝ ընկալեալ զնշանագիրսն ի Հաբէլէն, ուրախ լինէին:

Ապա առեալ երանելի հոգաբարձուացն պանկարծագիտն, խնդրելին հայցէին ևս յարքայէ մանկունս մատուցս, որով զնշանագիրսն մարթացնին: Եւ յորժամ բազումք ի նոցանէ տեղեկանային, ապա հրաման տայր ամենայն ուրեք նովին կրթել. որով և յատիճան իսկ վարդապետութեան գեղեցիկ երանելին հասանէր, և իբրեւ ամս երկու կարգեալ զվարդապետութիւն իւր. և նովին նշանագրովք տանէր:

Իսկ իբրեւ ի վերայ հասեալ թէ շէն բաւական նշանագիրքն՝ ողջ ածել զախորհայս և զկապս հայերէն լեզույն, մանաւանդ զի և նշանագիրքն իսկ յայլոց դպրութեանց քաղեալք և յարուցեալք դիպեցան:

Յետ այնորիկ դարձեալ կրկին անգամ ի նոյն հոգս դառնային, և նմին եւս խնդրելին ժամանակս ինչ: Վասն որոյ առեալ երանելոյն Մաշթոցի դաս մի մանկուտոյ՝ հրամանաւ արքայի, և միաբանութեամբ սրբոյն Սահակայ, և հրաժարեալք ի միմեանց համբուրի սրբութեանն՝ խաղայր զնայր ի հինգերորդ ամի Վռամշապուհոյ արքային Հայոց. և երթեալ հասանէր ի կողմանս Արամի՝ և բազմա երկուս Ասորոց, որոց առաջինն Երեսիս կոչի, և երկրորդն Ամիդ անուն:—Ընդդէմ լինէր սուրբ եպիսկոպոսացն, որոց առաջնոքն Բարդիսան անուն և երկրորդին Ակակիոս, հանդերձ կղերականօքն և

իշխանօքն քաղաքին պատահեալ, և բազում մեծարանա ցուցեալ հասելոցն, ընդունէին հոգաբարձութեամբ, ըստ Քրիստոսի անուանելոցն կարգի:

Իսկ աշակերտասէրն վարդապետին զտարեալսն ընդ իւր յերկուս բաժանեալ, զոմանս յասորի դպրութիւնն կարգէր, և զոմանս յունական դպրութիւնն, անախ ի Սամուսատական քաղաքն գտնաւ լէր. և նորա իւրովը հասասարօք զսովորականն առաջի եղեալ զազօթս և զտքնութիւնս և զպաղատանս արտաստալից, զխտամբերութիւնս, զհոգս զաշխարհահեծս, յիշելով զասացեալսն մարդարէին, եթէ «Յորժամ հեծեծեսցես, յայնժամ կեցցես»:

Եւ այնպէս բազում աշխատութեանց համբերեալ վասն փառոյ ազգին բարեաց ինչ օձան գտանելոյ: Որով պարգեւէր իսկ միեմակ յամենաշնորհողէն Աստուծոյ, հայրական շափոն ծնեալ ծնունդս նորոգ և սքանչելի ստղբ աջովն իւրով, նշանադիրս հայերէն լեզուին: Եւ անդ վաղվաղակի նշանակեալ անուանեալ և կարգեալ յօրինէր սիղբայիւր և կապօք:

Եւ ապա հրաժարեալ յեպիսկոպոսացն սրբոց, հանդերձ օգնականօք իւրովը իջանէր ի քաղաքն Սամուսացոց, յորում մեծապատիւ իսկ յեպիսկոպոսէն և յեկեղեցւոյն մեծարեալ լինէր: Եւ անդէն ի նմին քաղաքի գրիչ ոմն հեղինական դպրութեան Հռութանոս անուն գտեալ, որով զամենայն ընտրութիւնս նշանադրոյն՝ գիրքադրոյնսն, զկարճն և զերկայնն, զառանձինն և զկրկնաւորն, միանգամայն յօրինեալ և յանկուցեալ, ի թարգմանութիւն դառնային հանդերձ արամբք երկուք, աշակերտօքն իւրովը, որոյ առաջնոյն Յովհան անուն կոչէին, յեկեղեցաց գաւառէն, և երկրորդին Յովսէփ անուն՝ ի Պաղատական տանէն: Եւ եղեալ սկիզբն նախ յԱռակացն Սողոմոնի, որ ի սկզբանն իսկ ծանոթս իմաստութեանն ընծայեցուցանէ լինել, ասելով եթէ «Ճանաչել զիմաստութիւն և զխրատ, իմանալ զբանս հանձարոյ»: Որ և գրեցաւ ձեռամբն այնորիկ գրչի, հանդերձ ուսուցանելով մանկունս գրիչս նմին դպրութեան:

Ապա յետ այնորիկ առնոյր թուղթս յեպիսկոպոսէ քաղաքին, և հրաժարեալ ի նոցանէ հանդերձ ամենայն իւրովն, բերէր առ եպիսկոպոսն Ասորոց: Որ յորոց նախընկալն եղև, առաջի արկեալ նոցա քնշանագիրն աստուածատուր, վասն որոյ բազում իսկ գովութիւնք յեպիսկոպոսաց սրբոց և յամենայն եկեղեցեաց բարձրանային ի փառս Աստուծոյ և ի մխիթարութիւն աշակերտելոցն ոչ

սակաւ: Յորոց թուղթս աւետադիրս հանդերձ շնորհատուր պարգևօքն և յամենայն իւրայիւրն, ի շնորհացն Աստուծոյ ճանապարհորդ լինէր, զօթևանօք անցեալ աշողութեամբ և հոգելից ուրախութեամբ եկեալ հասանէր ի Հայաստան աշխարհն, ի կողմանս Այրարատեան գաւառին, առ սահմանօք Նոր քաղաքին, ի վեցերորդ ամի Վռամշապհոյ արքային Հայոց Մեծաց:

Եւ արդ եկեալ յիշելին մերձ ի թագաւորական քաղաքն, ազգ լինէր թագաւորին և սրբոյ եպիսկոպոսին: Որոց առեալ զամենայն նախարարադունդ առաջանոյն ամբոխ, ի քաղաքէն ելեալ, պատահէին երանելոցն՝ դափամբ Ռահ գետոյն: Եւ զցանկալի ողջոյնն միմեանց տուեալ, ուստի և բարբառօք ցնծութեան և երօք հոգևորօք և քարձրագոյն օրհնութեամբք ի քաղաքն դառնային, և զատուրս տօնական ուրախութեամբ անցուցանէին: Եւ ի ձեռն առեալ այնուհետև աստուածագործ մշակութեամբ զաւետարանական արուեստն՝ ի թարգմանել, ի գրել և յուսուցանել:

Յայնմ ժամանակի երանելի և ցանկալի աշխարհս Հայոց, անպարման սքանչելի լինէր, յորում անկարծ ուրեմն օրէնսուսոց Մովսէս՝ մարգարէական դատուն, և յառաջադէմն Պաղոս՝ բովանդակ առաքելական գնդովն, հանդերձ աշխարհակեցոյց աւետարանան Քրիստոսի, միանգամայն եկեալ հասեալ ի ձեռն երկուց հաւասարելոցն՝ հայաբարբառք հայերէնախօսք գտան:

Անդ էր այնուհետև սրտալիր ուրախութիւն և ակնավայել տեսիլ հայելոյն: Քանզի երկիր, որ համբաւուցն անդամ օտար էր կողմանցն այնոցիկ, յորում ամենայն աստուածագործ սքանչելագործութիւնք գործեցան, առժամայն վաղվաղակի ամենայն իրացն եղելոց խեղամուտ լինէր: Իսկ իբրև զչափ առեալ զիրացն հաստատութեան, և համարձակագոյն և տաւելագոյն զաշակերտութիւնն նորադիւտ վարդապետութեանն՝ խմբէին ուսուցանել և թերել, և պատրաստական բարոգութեանն անգէտ մարդկան յօրինել. որոց և ինքեանք իսկ ի կողմանց և ի գաւառաց Հայաստան աշխարհին յորքեալք և զորեալք հասանէին ի բացեալ աղբիւրն զիտութեանն Աստուծոյ: Քանզի յԱյրարատեան գաւառին, ի կայս թագաւորացն և քահանայապետոցն, բղխեցին Հայոց շնորհք պատուիրանացն Աստուծոյ:

Յետ այնորիկ առնոյր հաւանութիւն երանելին Մաշթոց և հրաժարեալ ի նոցանէն հանդերձ ալովք ևս օգնականօքն, որոց առաջ-

նումն Տիրայր անունն ի Խորձենական գաւառէն, և երկրորդին Մուշէ անունն ի նահանգէ Տարսնայ, հանդերձ այլովք ևս սպառաւորօք աւետարանին, զոր չեմք բաւական ըստ անուանցն նշանակել երթեալ իշանէր յառոտտակն Գողթան, յառաջին դաստակերտն իւր։ Եւ կարգէր յամենայն դիւզս գաւառին՝ դասս սրբոց վանականաց։

Ապա յետ այնորիկ ի սահմանակիցս ի Սիւնաթան աշխարհն ելանէր, մինչև հասանել նմա բովանգակ ի վերայ սահմանաց Սիւնեաց, և ժողովեալ մանկունս առաւել զգաղանամիտ զվայրենագոյն զճիւղադարարոյ կողմանցն, զայնկարար սնուցանել և խրատել, ապա և զերկիրն Սիւնեաց դասուք վանականաց ընդր։

Դարձեալ յետ ժամանակի ինչ ընդ մէջ անցելոյ, հոգ ի մօտ արկանէր և վասն բարբարոսական կողմանն. և առնոյր կարգեալ նշանագիրս վրացերէն լեզուին Գրէր, կարգէր և օրինօք յարդարէր. և առնոյր ընդ իւր զոմանս լաւագոյնս յաշակերտաց իւրոց, յորոցեալ գնայր իշանել ի կողմանս Վրաց, և երթեալ յանդիման լինէր թագաւորին, որում անունն էր Բակուր, և եպիսկոպոսի աշխարհին՝ Մովսէս։ Եւ նորա զիւր արդւետուն առաջի արկեալ խրատէր յորորեկով. յորում և յանձն առեալ ամենեցուն զխնդրելին կատարել։ Եւ գտեալ զայր մի թարգման վրացերէն լեզուին, որ անուանեալ կոչէր Ջաղայ, այր դրաղեւտ և ճշմարտահաւատ. հրամանս տայր այնուհետեւ արքայն Վրաց՝ ի կողմանց կողմանց, և ի խառնադանշ գաւառաց իշխանութեան իւրոյ՝ ժողովել մամիկոնս՝ տալ ի ձեռն վարդապետին։ Զոր տուեալ արկանէր ի բովս վարդապետութեանն։ Իսկ իրրն ընդ ամենայն տեղիս Վրաց կարգեալ զգործ աստուածալաւորութեանն, այնուհետեւ դառնայր լեռկիրն Հայոց։

Ապա դարձեալ ելանէր շրջել զտեղիօք կարգելիօք և պատուօքն աշակերտելովք աշխարհին Հայոց, զուարթացուցանել, նորոգել, հաստատել։ Խորհուրդ առնոյր այնուհետեւ վասն կէս ազգին Հայոց, որ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին Հոռոմոյ։ Եւ փութեցեալ գնայր հանդերձ աշակերտօք բազմօք, անցանել ի կողմանս Բունաց։ Հասանէին ի թագաւորակաց քաղաքն Կաստանդինական, զորմէ իսկոյն պատմէին յարքունիսն. և մտեալ առաջի պատուական ավետոյն՝ յանդիման լինէր աստուածակարգ թագաւորացն և հայրապետին։ Եւ ապա ցուցեալ կայսերն զպիտոյիցն զհանդամանս և առեալ զանրնդգիմակաց հրամանն հանդերձ ասկիւրօք կալ-

անրագիր նշանակելովք՝ վասն մանկուոյն յաշակերտութիւնն, առ ի կէս ազգէն Հայոց ժողովելոյ։ Գային հասանէին ի համադիր կողմանս, և անդէն վաղվաղակի պատահեալ սպարապետին Հայոց, հանդերձ ասկիւրօք կայսեր յանդիման լինէին։ Եւ նորա առեալ սակերս կայսերական նշանօք, փութայր վաղվաղակի զհրամանն կատարել. և հրեշտակս արձակեալ այնուհետեւ ի գաւառս կէս ազգին Հայոց, յիշխանութեանն կայսեր, բազմութիւն մանկուոյ ժողովել։

Յայնմ ժամանակի եկեալ դիպէր նմա այր մի երէց աղուան ազգով, Բենիամէն անուն. և նորա հարցեալ և քննեալ զբարբարոս գրանս աղուաներէն լեզուին, առնէր ապա նշանագիրս։

Յետ այնորիկ հրաժարեալ՝ բազում աշակերտօք գայր անցանէր ի կողմանս Հայոց Մեծաց, և հասեալ ի նոր քաղաքն, յանդիման լինէր սրբոյ եպիսկոպոսին Սահակայ և թագաւորին Հայոց, որում անունն Արտաշէս կոչէին։

Դադարէր անդ ատուս՝ ինչ և ապա յետ այնորիկ հրաժարեալ դնալ ի կողմանս Աղուանից, և երթեալ իշանէր յաշխարհն. և հասեալ ի թագաւորական տեղիան, տեսանէր զսուրբ եպիսկոպոսն Աղուանից, որում անունն Երեմիա կոչէին, և զնոցին թագաւոր՝ որում Արափաղ էր անուն։ Ապա հարցեալ ի նոցանէ, առաջի եղեալ վասն որոյ եկեալն էր։ Տային հրաման՝ ի գաւառաց և ի տեղիաց իշխանութեանն իւրեանց, բազմութիւն մանկանց՝ յարուստ դպրութեանն ածել։

Եւ ապա զայն դայր ի կողմանցն Աղուանից, անցանել յաշխարհն Վրաց, և հանդէպ հասեալ դայր Գարդմանական ձորոյն։ Ընդ առաջ լինէր նմա իշխանն Գարդմանից, որում եւուրս կոչէին, առաջի դէր զանձն վարդապետին, հանդերձ իշխանութեամբն իւրով, առաւել յորոյն իսկ վայելեալ ի հիւթ և ի պարարտութիւն վարդապետութեանն, յուղարկէ զիրանելին՝ ուր և երթալոցն էր։

Իսկ նորա անցեալ դիմեալ ի կողմանս, առ որով ժամանակաւ Արծիւլ անուն թագաւորեալ Վրաց, որոյ առաւելապէս պայծառացուցեալ ծաղկեցուցանէր զվարդապետութիւնն. և նորս շրջեալ զամենայն աշակերտօք, պատուիրեալ կալ ի ճշմարտութեանն։ Յայնժամ իշխանին Տաշրացոց՝ որ անուանեալ կոչէր Աշուշայ, ի ձեռն տայր նմա զանձն ամենայն դասառմն իւրով. և նորա ամենապիւր վարդապետութիւնն ոչինչ պակասութեամբ քան դայրոցն դասառաց անցուցեալ, ինքն դառնայր ի կողմանս Հայոց Մեծաց։

Յետ այնորիկ ուշ եղեալ երկոցունց երանելեացն՝ զիրեանց ազգին զդպրութիւն առանել յարգել և դիւրացուցանել, ձեռն ի գործ արկանէր ի թարգմանել և ի գրել մեծն Իսահակ՝ ըստ յառաջագոյն սովորութեանն: Որոց դարձեալ դէպ լինէր եղբարս երկուս յաշակերտացն՝ յուղարկել ի կողմանս Ասորոց, ի քաղաքն Նոքսացոց, զՅովսէփ և երկրորդն Նզնիկ անուն, յԱյրարատեան գաւառէն, ի Կողբ գեղջէ, զի յասորական բարբառոյն զնոցին հարցն սրբոց գաւանդութիւնս՝ հայերէն գրեալս դարձուցեն:

Իսկ թարգմանչացն հասեալ՝ ուր առաքեցանն և կատարեալ զհրամանսն, և առ պատուական հարսն առաքեալ, անցեալ գնացին ի կողմանս Յունաց, ուր և ուսեալք և տեղեկացեալք, թարգմանիչս կարգէին ըստ հելլենական լեզուին: Յետ այնորիկ հաստատուն օրինակօք աստուածատուր գրոցն և բազում շնորհագիր հարց յետ այնր աւանդութեամբք գային երևելով աշխարհին Հայոց, և առաջի զմէկն հարցն զրեքեալ կտակարանս:

Իսկ երանելոյն Սահակայ զեկեղեցական գրոց գումարութիւն՝ կանխաւ [ի] յունական բարբառոյն ի հայերէն դարձուցեալ, և բազում ևս զհայրապետաց սրբոց զճշմարիտ զիմաստութիւնն: Դարձեալ յետ այնորիկ առեալ հանդերձ Նզնիկաւ՝ զյառաջագոյն ղյանկարծադիւտ զփութանակի զթարգմանութիւնս, հաստատէր ճշմարիտ օրինակօք բերելովք, և շատ ևս մեկնութիւն գրոց թարգմանէին: Եւ այնպէս զամենայն ժամանակս իւրեանց՝ յընթերցումս գրոց ծախէին հարքն՝ զտիւ և զգիշեր:

Ապա յետ դարձեալ՝ այնպիսի առանել և բարձրագոյն վարդապետութեամբք՝ սկսեալ երանելոյն Մաշթոցի ճառս յաճախագործս դիւրապատումս, շնորհագիրս, բազմադիմիս կարգել և յօրինել, լի ամենայն ճաշակօք: Եւ այնպէս զամենայն կողմանս Հայոց, Վրաց և Աղուանից, զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց, զամառն և զձմեռն, զտիւ և զգիշեր, անմեհեր և առանց յապաղելոյ իսկ:

Յետ այնորիկ դէպ լինէր նովին ճշմարտութեամբ՝ երանելոյն Սահակայ լցեալ աստուրք երկայն ժամանակօք, և վայելչացեալ աստուածաբան պտղոցն բարոյթեամբք, յառաջնումն ամի Յագեկերտի՝ որդոյ Վառամայ՝ թագաւորի կոստելոյ ի Պարսից աշխարհին, ի Բագրատանդ գաւառի, ի զիւղ Բլրոցաց, ի կատարել ամսեանն Նուստարդի, որպէս և զօր ծննդեան երանելոյն յիշէին, յերկրորդ ժամու

աւուրն, ի պաշտաման անուշահոտ իւղոյն, հանդերձ աստուածահաճոյ աղօթիւք՝ ծերունոյն ի Քրիստոս աւանդեալ:

Իսկ երանելի զոգրականին լուեալ, զՄաշթոցէ ասեմ, բազում անձկայրեաց տրտմութեամբ և արտօսրագութ ողբովք և ծանրաթախիծ ոգովք պաշարեալ դնէր: Անդէն ի նմին ամի, յետ ամսոց վեցից անցելոց վախճանի երանելոյն Սահակայ, լինէր հանդերձ սրբով վարդապետով բանակն Հայոց յԱյրարատեան ի Նոր քաղաք, և նովին հոգեկրօն վարուք հասանէր սրբոյն քրիստոսակոչ կատարումն, յետ սակաւ ինչ աւուրց հիւանդութեանն, յերեքտասաներորդում ամսեանն Մեհեկանի: Զոր առեալ Վահանայ և Հմայելի կազմութեամբ վախճանելոյ, հանդերձ աշխարհական ամբօխիւ, ուղմութեամբ և օրհնութեամբ, և հոգեւոր ցնծութեամբ, կանթեղօք վառելովք և ջահիւք բոլրեքելովք և ամենայն լուսաճաճանչ զնդիւն, յՕշականն ելանէին, և անդ ի մարտիրոսարանն մատուցեալ, զօրինաւոր յիշատակն կատարեալ:

Իսկ յետ երից ամաց անցելոց, յաջողեցան Վահանայ Ամատունայ խորան սքանչելի կանգնել, տաշածոյ վիմօք քանդակելով և ի ներքսագոյն խորանին զսրբոյն հանգիստն յօրինեալ:

Եւ արդ լինի համար հաւատոց երանելոյն ամբ քառասուն և հինգ, և ի դպրութենէն Հայոց մինչև ցվախճան սրբոյն՝ ամբ երեսուն և հինգ:

Կորիւն

9.

ՏԵՍԻՔ ՔԱՂԱՔԱՅ

Ազգի ազգի տեսիլք մոլեգինք լինին ի քաղաքս բազումս, և յուրբով մինչև ցերեկոյ միտ եղեալ պշուցեալ հային իբրև ի դարման խմն և ի կերակուր աչաց ցանկութեամբք բնակիչք նոցա, և յսել անդադար զձայնս աղտեղի երգոց՝ որ լնուն արկանեն ի լսելիս նոցա զյիշատակս բազմաց ազտեղութեանց, որ մտանեն բունեն յըշտեմարանս սրտից և մտաց. և այնպէս անյադ են լսել զլուրն վնասակար: Եւ այլք՝ որ ոչ էին անդր մօտ, երանի ևս տան քաղմամբօխ ժողովոցն, որ երթեալ կցորդեալ կոսմեալ կան առ վնասակարս: Եւ կէսքն զշահ ևս վաճառացն, զոր ժողովին միշտ ի հրապարտաց, թողուն և երթան անդր դատարկանան. և կէսքն

զգործ արուեստից, որ գտանեն զդարման կենաց իրեանց: Եւ այսու ամենայնիւ սնտոյի ցանկութեամբ զաւուրս կենաց ժամանակաց իրեանց յունայնութիւն և ի սնտոյիս ծակեն:

Եւ զայն ոչ առնուն ի միտ, թէ գուսանութիւնն իւրովք պատիր արուեստիւր զապականութեան նշանակ գործէ ի տեսողս իւր, և իրք առականաց են անդ, որոց առաջի ամենայն մարդկան զնին ծանակութիւնքն: Եւ այնպէս միաժողով միանգամայն նստին բազումք ղեզերեալք ժամանակեալք ի մի ժամադրութիւն՝ լոկ և տեսանել պապականութիւն աղտեղութեանց: Զի ծայր երգչացն պէսպէս նուագովք ղեզեղեալք, և բարբառք յորտացն տեղի ապականութեան և աղտեղութեան յիշատակեն ի միտս նոցա: Եւ յորժամ ծնծրդալքն և տափղքն բարբառեսցին, առաւել նա յաթիռս և յակճիռս կան բնկճեալք, զի զօրինակ կերպարանաց նոցա նկարեսցեն յանձինս իրեանց:

Բարսի Վեցօրեայն, էջ 66

10.

ԲԱՐԻ ԵՒ ԳԵՂԵՑԻԿ Է ԾՈՎ.

Բարի և գեղեցիկ է ծով ի խաղաղ ժամանակի, յորժամ հանդարտացեալ կայցէ յալեաց և ի մրբկաց ի պարզ և յատակ ժամանակի. յորժամ միտ եղեալ նայիցիս ընդ ծիծաղել ջուրց նորա, որ յազգի ազգի գոյնս ցուցանեն զերին երին նարօտուց, մերթ ծիրանուց, մերթ կապուտակի, մերթ սևաներկ երանգաց. և յորժամ քաղցրաշունչ սողոյս վէտս վէտս զմկանունսն ճօճեալ ճեմեցուցանիցէ. յորժամ ոչ բռնութեամբ օդոյ յանդգնութեան ծփեալ կոծիցէ գերկիր՝ զիւր դրացի, այլ խոր խաղաղութեամբ և ջերմեռանդ սիրով զիրկս արկեալ պատեալ կայցէ զցամաքան:

Առաջին գեղեցկութիւն ծովու այս է, զի նա է ակն մեծ խոնարտութեան ջուրցն բազմութեան, և յաներևոյթ և յանդնողս են զնացք իւրոյ յորդութեան, որպէս յայտ առնեն փորուածք երկրի և ցնցրդկաձև երակք՝ որ են ի միջի նորա: Զի ջուրք ծովու փորեն ծակոտեն զերկիր, որ և քնան ի նմա մանուածապատ շրջանօքն, շրջին կոծին ընդ վայրս բազումս, մինչ քամին պարզին աղի ճաշակքն և դառնութիւնք, և ապա բխեն ի ներքոյ ի վեր քաղցր և անուշ ճաշակօք. և առնին ըմպելի ուրախարար ամենայնի, որ գեռան յերկիր:

Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, վասն երազնիւացն գնացից ջուրցն անդնոցն, որ պարմաւոր շափով բաժանին բաշխին ընդ ամենայն կողմանս, լինել հանգիստ ամենայնի: Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, որ առանջական է հիւրամեծար գետոց քաղմաց, որ յամենայն տեղեաց մտանեն ի նա: Առնու ամփոփէ զամենեան, և ինքն կայ ի նոյն սակի և ի նոյն սահմանի առանց թերութեան, յաւկուածութեան: Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի նա է ակն գլխաւոր՝ ջուրցն օդոց, որ պարզին ելանեն ի նա ճառագայթիւք արեգական, յառնու ընդ ազօտ ի նուրք ջերմութեամբն քաղցրացուցանել զջուրան քաղցրացուցիչ տապովն, որ ձգին ելանել ի բարձունս վերինս: Եւ առնուն ջերմութիւն ի տապոյն արեգական, և ապա դառնան հովանան հովանեօք ամպոց, որ զնոսս բնդունին, ի շնել հողմոց ամպավարաց, և ապա դան հասանեն ջուրքն լինել յանձրես, թանան գերկիր և արբուցանեն զնա:

Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի է պատճառք բարի, զի պնդէ ամրացուցանէ զկղզիսն՝ որ ի միջի նորա, և պահին առանց վնասու, և առանց նենդութեան կերակրին ի նմանէ իրրե ի ցամաքի, և առնին ի նմա գեղեցիկ օթեանք տեղուջէ ի տեղի, և ի հանգիստ այնոցիկ, որք շրջին ի նմա:

Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի է պատճառք բարի. բանդի նովին ընտրին և սահմանին աշխարհք ի միմեանց: Եւ է դարձեալ ճանապարհ յատակեալ ի շահ վաճառականաց, և ամենայն կերպարանօք լցուցիչ է կարօտութեան մարդկան: Շահ մեծաշահ է մեծատանց՝ բերելով զվաճառն ազգի ազգի, դարմանիչ և կերակրիչ է աղքատաց, զի գոանեն ի պատճառս նորա զպէտս կարօտութեան կենաց իրեանց:

Եւ ես զի՛նչ իցեմ տկար մի տառապեալ՝ կալ ճշգրտիւ պատմել զմեծապայծառ գեղ վայելչութեան ծովու:

Բարսի Վեցօրեայն, էջ 78—80.

11.

ՓԱՌՔ ՄԱՐԴԿԱՆ

Ամենայն մարմին խոտ է և ամենայն վայելչութիւն մարդոյ իրրե զծաղիկ խոտոյ: Եւ արդ միտ եղեալ նայեսցուք. զի սակաւօրեայ կարճակեաց նուաղ ուրախութեամբ է ազգ մարդկան. զի

ամենայն հանգիստք և ամենայն ուրախութիւնք նոցա ի սակաւ
ստորս և ընդ հուպ ժամանակս սպասեալ պակասին. իբրեւ դաշարի
բուսեալ և իբրեւ վիստ ծաղկեալ թառամեալ խամբին, և ամենայն
վաշիշխութիւն նոցա իբրեւ գերազ թռանի:—Նայեացուք այսուհետեւ և
ընդ մարդ ի ժամանակ ողջութեան. զիւրդ է առողջ մարմնով,
զուարթ երեսօք, գունեան գոմով, հզօր զօրութեամբ, գութարձախից
բերկրութեամբ, կայտառ ի մանկութեան, շուտ յերիտասարդութեան,
զրգեալ գոգանօք, փափկատուն, փափկակեաց, բարեկեցիկ, զիւ-
րասեռունդ, երանիկ, երջանիկ, շարալօժար և մեղաստէր: Եւ այսու
ամենայնիւ մինչ զեւ զութարձաքեալ վաշիշխ՝ յանկարծակի վազվա-
զակի հասանէ ի թշուառութիւն, վատէ ի զօրութենէ, անկանի ի
կենաց, ծնդի, ծիրի, հիւանդութեամբ ջերանի, յաղթի և թերեւ սա-
կաւորեաց ասորքք վճարի:

Նայեալ զարձեալ ընդ մեւ ևս՝ որ ամին նման է. մեծատուն
ընշաշատ, խաշնաւետ, նշանաւոր, երեւի, տէր ժառանգից և ազաւ-
նեաց, յոր եկեալ յեցեալ և թիկունս արարեալ վասն մեծութեան՝
օտարաց և պանդխտոց. կէսքն շոթափեն, կէսքն հպարտակովին
մատուցանեն, կէսքն տեղանակիցք լինին, կէսքն անխառնութիւնս
կատարեն, կէսքն առաջի սուրհանդակք, կէսքն յետոյ ունին պա-
տիւ, ընթանան աստի և անտի, շուրջանակի բարեկամք և բարեա-
սացք, և բազում ազգաստոհմա և թալլարթոսք: Եւ նորա այսպէս
թովի, եթէ նորա է աշխարհս գոյիւ իւրով. և այսպէս խաղացեալ եր-
թան գհետ նորա բազմամբոխէ ժողովուրդք մարդկան. զոման ի
զործ առնէ, զոմանս ի ճանապարհ, և բազումք անդէն շուրջ զնո-
վաւ նմին սպասիկք. և ամենեւին նախանձելի է ամենեցուն. որ արտ-
տահին նմա:

Յանել զարձեալ ի վերայ ալար մեծութեան զիշխանութեանն
մեծութիւն և զպատիւս արքունիական, լինել զօրագլուխ զօրաց,
հրամանատար ազգաց, դատաւոր քաղաքաց, առնուլ յանձն և պա-
տուեալ յօրինեալ սպասուք, հրապարակացն յարդարելոյ, փողո-
ցացն զարդարանաց, ճանապարհացն յատակելոյ, զոհացն մաք-
րեցելոյ, յօրինեալ կարգօք սպասատրացն՝ որ կարգեալ տողեալ
երթան գերկայնածիգ հրապարական:

Եւ այսպէս խաղացեալ երթան մեծաւ շքով և բազում պա-
տուով. բարդքն առաջի աղաղակեն, մի մի գզեղգեղեալ բարբառան
նուագեն, որոտան, հնչեն, լնոմն աղաղակաւ զհրապարական: Աստի

անտի նուիրակք հպարտացեալք ամբարձուածեալք ստիպին ճե-
պեն, զխստնադանձ ամբոխն ի բաց պարզեն. նկարեալ ունին յաշս
և յերեսս զահ և զերկեղ սպառնալեացն, արկանել շտապ տագ-
նապի ամենեցուն, որ խառնիխառն նոցա ի դիմի հարկանիցին:
Անդ են տեսիլք ահագինք և արհաւիրք սրտաբեկութեան, կապանք
շղթայից և պէսպէս կերպաքանք հարուստոց, տանջանք աղգի
աղգի, մահճ քանաշունչք. և ժողովք ոսմիկ մարդկան սրտաթափ
սրտաբախ լինին յահէն և յերկելէն ի միտջէ ի վիշապաշունչ բար-
բառոյն՝ իրեանց ազգին և նմանոյ: Եւ այլ զի՞նչ ևս:

Յետ այսր ամենայնի գայցէ հասանիցի և վերայ հպարտա-
ցեալ աշաց ամբարտաւանին, յանկարծակի ի միտմ գիշերի հա-
սանի ցաւ յանկարծակի իբրեւ զնետ մոլորական, և ջերմ և տենդ
տապախառն իբրեւ զհօր բորբոքեալ հնոցի: Սկսանի այսուհետեւ
մերթ յօրանջել յողն երթալ, մերթ ձգտել պարապատել: Եւ անդէն
վաղվաղակի իբրեւ ժամադիր ժամանակաւ բառնան կեանք հպար-
տացելոյն, և իշանէ լինի հող ի բարձրացեալ հպարտութենէ. ելանէ
ի քնկովթենէ մարդկան, հեռանայ ի կենդանեաց և ի բազմամ-
բոխ ժողովրդոց, որով ամբարհաւածեալ մեծամտէր. և այն ամե-
նայն մեծասպաս փառասորութիւնքն իբրեւ գերազ թռանին:

Բարսղի վեցօր. էջ 85—6.

12.

ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵՎԱԿԱՆ

Չիցէ՝ արդեւ տեսեալ քո ի բարձրաբերձ բարձրավանդակաց
զդաշտ ընդարձակ և մեծանիստ, յորում վարիցին հարկիք եղանց
ի բացառվայրի ուրեք. զիւրդ արդեւ թուեցին քեզ հանդերձ եզ-
նողան՝ որ վարիցէն գնտա, այլ թերեւ իբրեւ զմրջինս գետնա-
գնացս, յօգոյ անտի՝ որ այլապէս գտեալ աշաց քոց:

Եւ կամ չիցէ՝ տեսեալ ի գլխոյ բարձրացեալ լեռինն գծով մեծ
իւրով մեծանիստ լայնութեամբն, և հայեցեալ պշտեցեալ ընդ նոս և
ընդ վզգիսն, որ իցին ի միջի նորա, որչափ ի՞նչ փոքր արգէ՛ք երեւո-
ցին քեզ մեծութիւնք նորա. և կամ յո՞րչափ սակաւութիւն տեսա-
նիցես զմեծութիւն նաւու, որ բարձեալ բերիցէ աղլաւդխեալ օղեր-
ձեալ զբազմաշահ վաճառան, հանդերձ սպիտակ առաքաստիւն՝
որոյ խորշ առեալ՝ գոգ դործեալ տանի զնա յարշաւանի, ճեմեալ

ձօճեալ ի վերայ վաշխուղ ջուրցն մկանաց. այլ թերևս իբրև դժադ մի ազաւնոյ տեսանիցես զնաւն աւաղձուն, յայլալել օդոյն՝ որ քայքայէ զտեսիլ աչացդ լուսաւորաց, որ ոչ էտ ճշգրտիւ նշմարել զտեսիլ իրացն լուսաւորաց, քանզի շառնի բաւական լոյս աչացն զհեռաւորսն իբրև զմօտաւորս տեսանել: Զի զլերինս բարձունս և զմեծամեծս, որ զատեալ և մեկնեալ են ի միմեանց խորածորովք, յորժամ հայեցեալ տեսանիցեմք ի հեռաստանէ, այնպէս տեսանիցեմք՝ եթէ շրջանս ատեալ դայցեն շուրջ զմեւք. քանզի այլալի տեսիլ աչացն երկնահայեաց տարածիւք, և վատէ զօրութիւն լուսոյն աչացն, և ոչ կարէ ճշգրտիւ նշմարել զխորածորոցն անջրպետսն: Եւ ոչ զկերպարանս և զնշմարանս տարերցն կարէ նկատել հաւաստեալ ի հեռաստանէ, զի աշտարակքն շորեքուկիւք՝ բոլորակք երեկն, և այնպէս թուին՝ թէ շուրջ դայցեն. և մեծութիւնք և տեղակայք տարերց ի քացուտ իբրև շարժունք երեկն, և ոչ որպէս հաստատեալ կան ի տեղոջ՝ նովին կերպարանօք երեկն ի հեռաստանէ:

Եւ յայսմ ամենաբնէ յայտ է, եթէ մեծ է արեգակն ըստ վկայութեան դրոցն, որ եղև ի վերայ նորա, և բիրապատիկ և անբաւ մասամբք մեծ է քան զայն, որչափ երեկո՝ Եւ յայսմ օրինակէ յայտնի ի միտ առ՝ զի՛նչ չափ է մեծութեան նորա, տե՛ս ո՛րչափ քաղմութիւն աստեղաց են յերկինս, և ընդ ամենեանս ոչ են բաւական լուսաւորել զտխուր տրտմութիւն զիշխրոյն, և արեգակն միայն միով անձամբ, յորժամ երեկ և տարածեաց ի վերայ օդոյ զլոյսն, զամենայն սահմանս աշխարհիս միանգամայն լուսաւորէ, և զաշտ ամենայն տեսողաց՝ որ ի նորա հանդիպութիւնս կարկառեալ յառեալ հայեացին: Նա և մինչ չև երեւալ և ընդ երկիր ծաւալեալ իցէ քաղցրահայեաց հառադայթիւքն, ցրուէ մաշէ դիտաւորն, և հեռակորոյս առնէ զաղջամուղջն, բառնայ զտխուրն տրտմութիւն, և ի տարածեալ մեծապայծառ լուսոյն ծածկէ զլուսաւորութիւն աստեղացն. և զթանձրամած օդոյն զստուերն մերկանայ յերեսաց երկրէ, և զխաւարն մթապատ հալածական ի տիեզերաց երկրէ: Եւ ընդ նմին օդ քաղցրաշունչ շնչէ ընդ առաւօտս յաշխարհի, և ընդ արեւածայրս լուսաւորին՝ արկանէ ցօղ մանրացօղ ի ժամանակս ամառայնոյ ընդ ամենայն երեսս երկրի: Եւ ուսոյ՝ կարող է լուսաւորս այս զանչափ մեծութիւն երկրի միովն երեւելով յանկարծաթին ժամովն լուսաւորել, եթէ ոչ զի ի քարձրացեալ քարձանցն՝ որ ունի

զմեծատարած բոլորն բոլորակ, զանչափ հառադայթան լուսոյ արծակել:

Բաղդի Վեցօրեայք, էջ 129-131.

13.

ՄԱՐԴ ԵՒ ԾԻԾԱՌՆ

Մի՛ որ կարի յոյժ տրտմեացի վասն ազբաւորութեանն, և մի՛ որ այնչափ մոռացի՛ զանձին հատանել զլոյս, յորժամ ոչ ինչ գասնիցի ի տան: Նայեացի ընդ ծիծառն անջատ և միանձն, տեսանէ՛ս զիա՛րդ դարակիցի, տկար զօրութեամբն տունիցէ դարբաս անձին: Զի յորժամ զտառապանաց բունիկն կամիցի շինել, բերանացի քաղէ տանի շիղս. և քանզի ոտիւքն ոչ կարէ կրել կաւ, զծայրս մաղջացն ի ջուրն թանայ, և ելանէ ընդ մանր փոշի գնայ, և յայապիսի տառապանաց՝ հնարիւք լնու զկարօտութիւն կատցն կրելոյ: Եւ տա սակաւ հնարի շինել զվարանացն զբունիկն. դնէ նախ զվաւն, և ապա զշիղն ի վերայ իբրև զպահանգս կապէ, և այնպէս կատարէ զշինուած բունոյն, զի հանէ ի նմա ձագո և սնուցանէ ի սմա զձագսն:

Եւ եթէ դէպ տացէ ցաւել աչաց միոյ ուրուք ի ձագուց անտի և կամ հարցի ընդ խմբ և վնասեացի, դիտա բժշկութեան տան բնութեամբ՝ մատուցանել աչաց ծննդոց իւրոց և բժշկել:

Զայս ամենայն հնարս աչամ տկար թռչնոյս առցէ մարդ աղբատ ի մխիթարութիւն իւր, զի մի՛ վասն աղբատութեանն անկցի ի գործս շարեաց. և յորժամ վիշտք ինչ անհնարինք հասանիցեն ի վերայ մեր յաշխարհի, մի՛ վհատեալք և լքեալք անյուս լինիցիմք:

Բաղդի Վեցօրեայք, էջ 168-9.

14.

Ի ՍԵՐԵՐԻԱՆՈՍԷ ԵՄԵՍԱՑԻՈՑ ՀԱՏՈՒԱԾԲ

1. Աղաչեմ, մի՛ ձանձրանայք զլսելն, և յշտեմարանս մտացդ ամփոփեա՛ զիմաստո խօսիցս, զի մի՛ վայրապար առ լսելեօք չոսեսցին. որպէս ջուր ընդ վայր ծաւալեալ՝ չմտանէ ընդ երկիր և շարբուցանէ զանդս, այլ յորժամ յառու անկանիցի և ընդ կորիսն

գնացցէ, շնորհիւ ընդ վայր, այլ զանքան ոտոգանէ. և այժմ մի՛ ցրու-
հացին բանքս, այլ ոտոգանիցեն զանդս մտաց ձերոց իմաստք
բանիցս:

(Էջ 46)

2. Եւ մի՛ զարմանայցես, եթէ թեթեւ բնութիւնն զմարմինն ծանր
երարձ. նախ աստէն իսկ յայժմ արարածս՝ որ մեզս երեւին, է՛ ինչ
որ բնութեամբ ծանր է, և է՛ ինչ որ յախտարակաց թեթեւ է. և չէ՛ ինչ
ըստ ծանրութեան, և ո՛չ ըստ մեծութեան, այլ ըստ իրաց բնութեան
արարածոց. որպէս զիւրդ և իցէ: Ընդէ՛ր ամենայն մայրք մե-
ծամեծք, և թէ ամենայն իսկ անտառք կոտորեցին և ի ջուր ան-
կանիցին, շրնկզմեացին, և զասեղն մի փոքրիկ կամ սակաւ ինչ
քծուար յերկաթոյ՝ չկարէ ծով մեծ ի վեր ունել. և այսպէս ո՛չ ըստ
մեծութեան ինչ է և ո՛չ ըստ ծանրութեան, այլ յարարչին արուես-
տէ: Բայց սակայն երկաթոյ ուրոյն առանձին չէ հնար ի վերայ
ջուրց կալ, այլ թեթեւ իւր կայ ի վերայ ջրոց, և կրի տեղեաց ի
տեղիս: Ընուն զնաւ մեծամեծս երկաթով և տանին յո՛ւ և կամին.
և քանզի թեթեւ է փայտի բնութիւն, քանայ թեթեւն զծանրն:
Ա՛ն միւս ևս այլ օրինակ. մարդ չկարէ բազում ժամս ի վերայ ջուրց
զօղայ, թեպէտ և զարուեստն զիտիցէ, այլ քանզի չկարէ կարի ի
տոկ ձգել ասանց հանգչելոյ, աշխատին բազուկքն, և հարկ լինի
ընկզմելոյ:

(Էջ 108)

3. Օրինակ ինչ նմին ի մէջ բերցուք, թեպէտ և մթին և ընդ
աղօտ իցէ, սակայն և ի փոքուն առնու որ գոնէ սակաւ ինչ զնշմա-
րանս մեծին: Ա՛ն երկաթ և միւսս՝ ի բովս հրոյ, և տե՛ս որպիսի՛
ինչ էր՝ մինչ չև ի հուր միւսեալ էր. մթար երեսօք, ցուրտ առ փ շօշա-
փել. և յետ ի հուրն մտանելոյ՝ լուսաւոր տեսեալմբ, ջերմն զննե-
լով. և չկորոյս զլինելն երկաթ, այլ զի առաւելութիւն քան զիւր
բնութիւնն ընկալաւ. թեպէտ և պաշտօնացաւ, չվրայեաց յիւրոց
կերպարանացն. զինչ կերպարանք և ի ներքս միտեցես, նոյն և
երեւի. եթէ բոլորակ, եթէ երեքկուսի, եթէ չորեքկուսի, և եթէ զիա՛րդ
և իցէ՛ զկերպարանս շփոխէ. բայց գոյնն զհրոյն գոյն առնու:

Եւ չիցէ՛ տեսեալ, զիա՛րդ որք ի տար աշխարհէ յետ բազում
ժամանակաց դայցեն, և ընտանիքն նշան խնդրեն, ո՛չ զփառաւո-
րութեան ինչ, թեպէտ և փառաւոր դայցեն. այլ զառաջին կենացն,
թէ արգարե սա նա՛ իցէ. և ոչ այնչափ ինչ ճշգրիտ ի հանգերձն:

հային, որպէս յօնացն կերպարանս և ձեռացն նշմարանս, և ի
հերսն՝ թէ ծաղկահեր կամ գանգրահեր իցէ. և մարմնոյն թերու-
թիւնք քարոզ անծանօթին լինին:

(Էջ 116—7)

4. Ո՛վ իցէ ի ձէնչ, որոյ իցէ բարեկամ, և երթիցէ առ նա ի
հասարակ գիշերի, և ասացէ. «Բա՛րեկամ, տո՛ւր ինձ երես նկա-
նակս հաց. քանզի բարեկամ իմ եկն ի հանապարհէ, և չիք ինչ ո՛ր
առաջի դիցեմ»: Եւ նա պատասխանի տացէ և ասացէ թէ «Դուրքդ
փակեալ են, և մանկունքս ընդ ինե կան յանկողնի. մի՛ աշխատ
առնեք զիս. ո՛չ կարեմ յառնել և տալ»: Եւ զի՛նչ յետ այնորիկ.
ամէն ասեմ ձեզ, եթէ և վասն բարեկամութեանն ո՛չ տայցէ, սա-
կայն վասն ժողովեան նորս յարուցեալ տացէ նմա աւելի քան
որչափ կամէրն:

(Էջ 159)

5. Զոր օրինակ յորժամ բժիշկն զերկաթն ի գործ արկանէ և
խարանս ի մարմինն դնէ, ո՛չ այնու ընդ մարդոյն կողմի, այլ ընդ
ցաւսն մարտնչի: Միթէ տեսե՛ր երբեք զբժիշկ առ ցաւման ձեռն
ի գործ արկեալ, կամ առ զայրացուս ինչ ի խարանս մատուցեալ,
կամ այլ ինչ նոյնպիսի: Թեպէտ և հիւանդին երեսքն բժշկին ահա-
գին թուեսցին, այլ բժշկին օգուտ գործեալ կայ ի միտս. և ո՛չ վասն
զի ցաւածին ահագին բժշկութիւնն թուիցի, և հարաւարութեանն
խոստումն ահագին ինչ իցէ: Վիրածն յորժամ տեսանիցէ զբժիշկն՝
զի կտրել զվէրն կամիցի, ահագին համարի, և իբրեւ ի թշնամույ
խուսափէ. իսկ յորժամ բժշկեացի, զոր երբեմն տեսանէր և զերեսս
դարձուցանէր, յետոյ մօտ հայի և երկիր պազանէ: Եթէ չդիտի-
ցեմք իսկ, զի առ զայրացուս ցաւոցն՝ թշնամանս գնեն հիւանդն
բժշկացն, և բժիշկն ներէ զայրացելոցն. քանզի զիտէ՛ եթէ ո՛չ ի
կամացն են թշնամանքն, այլ առ ցաւսն: Իսկ յորժամ ապաքինին
յախտէն, և վարձ ևս տան նոցա, զորս անազորոնս համարէին.
տան վարձս՝ ո՛չ իբրեւ պահանջեալք, այլ ինքնակամ յօժարութեամբ:
Նոյնպէս և մեք այժմ դժկամակ լինիմք ընդ նեղութիւնս. և յորժամ
հաւանիցէ պտուղ նեղութեանցն, ապա զարմացեալ ասեմք՝ եթէ
անցար մեք ընդ հուր և ընդ ջուր, և հաներ զմեզ ի հանգիստ:

(Էջ 176)

Ի ՔՐՈՆԻԿՈՆԷՆ ՆԻՍՆԵՐԱՅ

Ազգ եղև հօրն նորա նարուպաղսարայ, եթէ շահապն նախարարապետ՝ որ կարգեալ կայր ի վերայ աշխարհին Եգիպտացոց և կողմանցն Ասորաց և Փիւնիկաստան գաւառացն, կապարձա դարձոյց, յետս եկաց յապստամբութիւն: Եւ զի չէ՛ր ատակ աշխուհետե ինքն կշտամբել, գումարեաց եղ ի ձեռին որդւոյն իւրում նաբուկոդրոսորայ, որ այնուհետև ի շտաի իսկ հասակի հասեալ էր, մասն ինչ ի զօրացն, և առաքեաց երթալ ի վերայ Երթեալ հասեալ նաբուկոդրոսորոս՝ խումբ գործեալ տայր պատերազմ ընդ ապստամբին և յաղթէր. և զաշխարհն, որպէս և էր իսկ ի բնէ, անդրէն ընդ իւրեանց թաղաւորութեամբ նուաճէր: Իսկ հօրն նորա նարուպաղսարայ դէպք տային ի նմին ժամու հիւսնդանալ ի Բաբելոնացոց քաղաքին և վճարել զկեանս, թագաւորեալ ամս իրա:

Զգաստ լինէր յետ բազում ժամանակաց նաբուկոդրոսորայ հօրն վախճանէ. կարգէր յարդարէր զիրս երկրին Եգիպտացոց և զայլոցն աշխարհաց, և զգերին Հրէից և զՓիւնիկեցոց և զԱսորոց և զԵգիպտացոց ազգացն, հրաման տայր ոմանց ի բարեկամացն հարստաբաւուն զօրօք և զայլ ևս զառ և զկահ և զկաղմած խաղացուցանել ի Բաբելոն: Երթեալ հասեալ՝ գտանէր նուաճեալ զիրս ամենայն ի Քաղդէացոց, և պահեալ նմա զթագաւորութիւն՝ ուրումն ազնուականի ի նոցանէ: Տիրէր բովանդակ հայրենի իշխանութեան, և զգերոյն հրաման տայր՝ յաղնիվ տեղիս Բաբելոնացոց աշխարհին բնակեցուցանել: Եւ ինքն յառէ և յասարէ պատերազմին՝ զմեհնանն Բելայ և զայլն ամենայն առատութեամբ զարդարէր. եւ ի բուն քաղաքն և այլ ևս արտաբաւտ ի ներքս յաւել ջուրք. և սնդէր զտեղիան, զի մի՛ ևս լինիցի հնար պաշարողաց՝ զգետն ի քաղաքն դարձուցանել: Եւ յաւելոյր երես պարիսպս ներքոյ քաղաքին և երես արտաքնոման. և զկէս պարսպացն ի նիւթուն աղիւսոյ և ի նաթիւ շինէր, և զկէսն ի լոկ աղիւսոյ. և պատէր աղիւսագոյնս զքաղաքն պարսպօք, և զգրունան զարգարէր զխցազունս: Եւ այլ արքունիս մօտ ի հայրենի արքունիսն շինեալ յաւելոյր զորոց զշտի և զդեղ և զաղբի ազգի յօրինաւածս հազիւսք ուրեք եթէ պատմել կարասցէ: Բայց այնչափ միայն՝ թէ կարի նորակերտ նորանշան մեծապայծառ և շնաշխարհիկ գործ էր. և կատարեցաւ

համօրէն ի հնգետասան ասոր, եւ յարքունիսն աշտարակաքարկութիւն բարձրաբերձս հանդերձ մահարձանօք շինեալ յօրինէր. և զճակատս կողակացն ի նմանութիւն լեռանց յարդարէր: Եւ տնկեաց ծառս ազգի ազգիս. և գործեաց և վաղմեաց զանուանեալ բուրոսատանն կախաղանսս, վասն տնիշանաց կնոջն իւրոյ ի լեռնային հովասուն վայրաց, որ ի Մարաց. աշխարհին հովասուն անեալ էր:

(էջ 61—70)

ԿՈՐԾԱՆՈՒՄՆ ՄԵՀՆԵՑՑ

Անուոյր այնուհետև խորհուրդ հաւանութեան ընդ թագաւորին և ընդ իշխանան, նախարարօքն և զօրօքն հանդերձ՝ վասն խաղաղութեան հասարակաց, քակել, կործանել, բառնալ զղայթակղութիւնսն, ի միջոյ ի բաց կորուսանել, զի մի՛ ումեք լիցի խեթ և խութ այնուհետև ընդ ոոս անկանել և խափան առնել՝ եղանկ յազատութիւնն վերին:

Իսկ անդէն վաղվաղակի թագաւորն ինքնիշխան հրամանաւ և ամենեցուն հաւանութեամբ, գործ ի ձեռն տայր երանելոյն Գրիգորի, զի զյառաջագոյն զհայրենական հնամեացն նախնեացն և զիւր կարծեալ աստուածսն շատուածս անուանեալ՝ անյիշատակ տունել, ջնջել ի միջոյ: Ապա ինքն իսկ թագաւորն խաղայր քնայր ամենայն զօրօքն հանդերձ ի Վաղարշապատ քաղաքէ՝ երթալ չկրտաշատ քաղաք, աւերել անդ զքաղինսն Անահատական գիցն, և որ յերազմանցն տեղիսն անուանեալ կայր նախ զիսեալ ի ճանապարհի երազացոյց երազահան պաշտաման Տրի գից, դարի գիտութեան քրմաց, անուանեալ Դիւան գրչի Որմզդի, ուսման ճարտարութեան մեհեան, նախ ի նո ձեռն տրկեալ՝ քակեալ ալրեալ աւերեալ քանդեցին:

Ուր և երեւալ կերպարանեալ դիւացն ի նմանութիւն առնն և ձիոյ բաղմութեան, կաղմութեան դնդի և հետեակազօրու, մկնդատրք և ուռնատրք, առաջի ընթացեալք ի կերպարանս մարտիան նմանութեան, նիզակօք և նշանօք, ի զէն և ի գարդ վառեալք, մեծու գոյճամբ զազաղակ հարեալ՝ վախատեալք չկանահատական մեհեանն անխանէին, ուստի ընդ հասեալսն մարտ եղեալ կուռէին:

նետս անոյժս և բարավէժս թանձրատարափս ի վերուստ ի շինուածոցն ի խոնարհ զմարդկան ցնդէին: Իսկ Փրիգոր՝ իբրև տեսեալ զայն, դիմէր ի դուռն մեհենին և ամենայն շինուածք մեհենին ի հիմանց դշորեալ տապալեցան. և լուցեալ յանկարծօրէն փայտակերտն հրեհեցաւ և ծովան ծառացեալ մինչև յամպս հասանէր: Իսկ մարդկանն հասելոց անդէն քանդեալ զհիմունս մնացեալս աւերէին, և զգանձան մթերեալս՝ աղբատաց, տառապելոց և շրտորաց մասն հանէին: Եւ զդատաւերտոսն և զսպասաւորսն՝ քրմօքն հանդերձ և նոցին գետնովքն և սահմանօքն ի ծառայութիւն նուիրեցին եկեղեցւոյ սպասաւորութեան:

Եւ երթալը հասանէր ի Գարանաղեաց դաւառն, զի և անդ դանուանելոցն դատա աստուածոցն զբաղինան կործանեցին, որ էր ի գեօղն Թորդան, մեհեան անուանեալ սպիտակափառ դիցն Բարշամինայ: Նախ զնա կործանէին, և զպատկեր նորին փշրէին. և զգանձան ամենայն, զտակոյն և զարծաթոյն, աւար հարկանէին և զայն աղբատաց բաժանեալ բաշխէին: Եւ զգեօղն ամենայն դատաւերտօքն հանդերձ և սահմանօքն յանուն եկեղեցւոյն նուիրէին...

Ապա երթեալ հասանէր յամուր տեղին անուանեալ Անի, ի թագաւորաբնակ կայեանսն հանգստոցաց գերեզմանաց թագաւորացն Հայոց: Եւ անդ կործանեցին զբաղինն Ջևս դիցն Արամաղդայ, հօրն անուանեալ դիցն ամենայնի: Եւ անդ կանգնեալ զտէրունական նշանն, և զաւանն ամրականաւն հանդերձ ի ծառայութիւն եկեղեցւոյն նուիրէին:

Եւ ապա յետ այսորիկ անդէն ի սահմանակից դաւառն Եկեղեաց ելանէր: Եւ անդ երեւեալ դիպցն ի մեծ և ի բոսն մեհենացն Հայոց թագաւորացն, ի տեղիս պաշտամանցն, յԱնահտական մեհենին, յերէզն աւանի. ուր ի նմանութիւն վահանաւոր զօրու ժողովեալ դիպցն մարտնչէին, և մեծագոյ բարբառով զլերինս հնչեցուցանէին: Որք փախատական եղեալք, և ընդ փախչելն նոցա կործանեալ բարձրաբերձ պարիսպքն հարթեցան: Փշրէին դոսկի պատկերն Անահտական կանացի դիցն, և ամենեկն զտեղին քանդեալ վատնէին, և զոսկին և զարծաթն աւար առեալ: Եւ անտի ընդ գետն Գայլ յայնկոյս անցանէին, և քանդէին զնանգաւան մեհեանն զրատերն Արամաղդայ ի Թիւն յաւանի: Եւ զգանձա երկոցուն մեհե-

նացն աւարեալ ժողովեալ՝ ի նուէր սպասուց սուրբ եկեղեցւոյն Աստուծոյ թողութիւն տեղեօքն հանդերձ:

Եւ այսպէս ի բազում տեղեաց բառնային զգայթակեցուցիչսն անմոռնչս, զծովեալսն, կռեալսն, կոփեալսն, քանդակեալսն, անպիտանսն, անօգուտսն, վնասակարսն, արարեալան անմատոյնամբ ցնորելոց մարդկան:

Գայր հասանէր ի Մահական մեհեանն անուանեալ որդոյն Արամաղդայ, ի գիւղն՝ զոր Բագայադիճն կոչեն ըստ պարթեալէն լեզուին: Եւ զայն ի հիմանց բրեալ խլէին, և զգանձան մթերեալս աւար հարկանէին և աղբատաց բաշխէին, և զտեղիան նուիրէին եկեղեցւոյ...

Լուսա Գրիգորիգոս, թէ վահեղեանն մեհեանն մնացեալ է յերկրին Տալոսոյ, մեհեանն մեծագանձ, լի ոսկով և արծաթով, և բազում նուէրք մեծամեծ թագաւորաց ձօնեալ անդ. ութերորդ պաշտօն հոշակաւոր, անուանեալն Վիշապաքաղն Վահագնի, յաշտից տեղիք թագաւորացն Հայոց Մեծաց, ի սնարս լերինն Քարբեայ, ի վերայ գետոցն Եփրատայ, որ հանդէպ հայի մեծի լերինն Տալոսի, որ և անուանեալ ըստ յաճախաշատ պաշտաման տեղեացն՝ Յաշտիշատ: Զի յայնժամ դեռ եւ շէն կային երեք բագինք ի նմա. առաջին՝ մեհեանն վահեղեանն, երկրորդն Ոսկեմօր Ոսկեմօր դից, և բագինն իսկ յայս անուն անուանեալ Ոսկեհատ Ոսկեմօր դից, և երրորդ՝ մեհեանն անուանեալ Աստղեան դից, Սենեակ Վահագնի կարդացեալ, որ է ըստ յունականին Ափրոդիտէս: Արդ՝ դիմեաց զայ սուրբն Գրիգորիգոս, զի քանդեացէ և զայն եւ, զի տակաւին իսկ տգէտ մարդիկ խառնակութեան զոհէին յայս բագինս մնացեալս:

(Ազարանգեղոս).

17.

Հ Ր Դ Ե Հ

Իցէ՛ տեսեալ, յորժամ հրեհ համեմեծ տանց հարկանիցի, զիարդ ցոլանայ բոցն և ծովան և անդր յերկինս կցի, և չիք որ ժախ մատչի և զլարն շիջուցանել. այլ ամենայն ոք ընդ անձին ճնայի և զիրեն միայն զիտէ, և հրեհն ոչ մեղմով, այլ սաստիկ զամենայն ճարակեցի. և բազում անգամ ամենայն բաղաքն շուրջ կայցէ և տեսողք Լեթ չարեացն լինիցին, և ոչ զօրավիզն և օղնակաւն: Եւ

անդ իցէ տեսանել, զի ոչ ինչ օգուտն լինիցին որ շուրջն կայցեն, այլ իւրաքանչիւր ոք զձեռա ձգիցեն, և նոցա՝ որ առ ժամայն իցեն եկեալ, զտեղն իմն ցուցանիցեն, կամ ընդ պատուհանս զբոցն ցուցեալ, կամ զգերանսն՝ որ հապ կիսայրեաց անկանիցին, կամ ողջոյն իսկ զփողոցսն՝ որ միանգամայն ի սեանցն և ի մութից զերծանիցին և յերկիրն կործանիցին: Իցեն թերև և բազումք յանդդունք և ի վսեմ եկեալք՝ որ և մօտ իսկ ժողիցին ի հրդեհ շինուածոյն հասանել. ո՛չ զի ձեռն տայցեն և զշարն շիջուցացանիցեն, այլ զի ցանկալի իմն զտեսիլն համարիցին, յորժամ ի մօտոյն ստոյգ կարիցեն նշմարել, որոց մինչ ի բացեալն կային, շերեւր աչնպէս: Եւ անտի զի՝ նշ օգուտ գտանիցեն, բայց թէ միայն վնաս: Եւ եթէ զեղեցիկ ևս և մեծամեծ շինուածքն իցեն, զայն համարին եղով և ողորմ, բազում արտառուաց արժանի: Նա և է իսկ ողորմ տեսիլ. քանզի սինքն հանդերձ համեղազէս խոյսկօքն մանրիցին և ի յատակսն կործանիցին. և իցէ ինչ բազում՝ զոր ինքեանք բեկտիցեն, կէսն ի հրոյն այրեսցի և կէսն շինողացն ձեռքն մղիցեն ընկննուցուն, զի մի՛ ևս բան զես սատուիկ չամբ հրոյն լինիցի: Անդ իցէ տեսանել և զբազում պատկերսն՝ զոր ազգի ազգի նկարուք բանդակեալ դրօշեալ, յորժամ ձեղունքն բանայցեն և մերկ յարկացն լինիցին, բազում անշքութեամբ մերկացեալ խանձատեալ նշառակ կացցեն. և զազգի ազգի զհանդերձսն, և զտախտէն և զարժաթեղէն անօթսն, զոր յանկարծ ուրեք տանտուտէրն հանդերձ իւրով միայն ամուսնուին տեսանէր, առպատք հանդերձիցն և խնկոցն կաշարայք ի մարմարամբուտ տեսեալսն յերմիներփի կէճիցն դրուազացն՝ ամենայն միանգամայն ի միոյ հրոյն գոհօրիկ կաճառանոց լինիցի:

Եւ հասանէ տեսանել այնուհետեւ աղբակիրս որթաւորս թիաւորս զամենեկեան խառն և անհարց ի ներքս մտեալ: Եւ այլ ինչ ոչ իցէ անդ տեսանել, բայց միայն ջուր և հուր և կու և մոխիր և զփայտան թերմայրեացս:

Ոսկեբեռան, եփնս. էջ 781—2.

18.

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ԶԻՈՅ

Դո՛ւ աղուցեր ձիոյ զօրութիւն և զգեցուցիւր զրահ ընդ պարտնոցաւ նորա: Արեւեր զնովաւ սպառազինութիւն, և փառս յանդաց

նորա զյանդգնութիւն: Որոտայ ի դաշտի և դափր հատանէ, ելանէ ի դաշտ զօրութեամբ: Ի սլատահեղ նետից՝ արհամարհէ, և ոչ դարձցի յերկաթոյ: Ի վերայ նորա շողան աղեղն և սուսեր, և շարժիւն վահանի և նիզակի: Եւ բարկութեամբ ապականէ զերկիր. և ոչ հաստայ՝ մինչև փող հարկանիցի: Եւ իբրեւ փող հարկանի, նա վաշ վաշ կարդայ, ի հեռաստանէ առնու գհոտ պատերազմի՝ վազս առնելով և փռնչելով:

(Յօր. ԼԹ. 19—25).

19

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՄՈՎԱԿԱՆ ԳԱԶԱՆԻ

Զդրունս երեսաց նորա ո՛ր բանայցէ. շուրջ զատամամբք նորա ահ: Փոր նորա վահանք պղնձիք. յօգք նորա իբրեւ զվէ՛մ գալլախազ, մի զմիոյ կնի կցեալ, և օդ ոչ անցցէ ընդ նա: Զմիմեանց կայցին և մի՛ մեկնեսցին: Ի փռնչելոյ նորա փայլատակունք հատանին. աշք նորա իբրեւ զտեսիլ արուսեկի: Ի բերանոյ նորա լամբարք բորբորեալք և հատանին անկանին շանթք հրոյ: Ընդ ոնդունս նորա ծովս ելանէ հնոցի հրոյ կայծականց: Անձն նորա կայծակունք, և բոց ի բերանոյ նորա ելանէ: Ի պարանոցի նորա թնակէ զօրութիւն, առաջի նորա կորուստ ընթանայ: Անդամք մարմնոյ նորա մածեալք. եթէ զեղցէ ի վերայ նորա՝ ոչ խլրտեսցին. զի սիրտ նորա սալացեալ է իբրեւ զվէ՛մ, և հաստատեալ կայ իբրեւ զապ զարբնաց անշարժ: Ի խլրտել նորա՝ ահ զազանաց և շորքոտանեաց և զեռնոց երկրի: Իթէ պատահեսցեն նմա արդունք, ոչ ստեանեն զէնք և նիզակք: Բանդի համարի զերկաթ յարդ, և զպղինձ իբրեւ զփայտ փուտ: Ոչ խոցոտէ զնա աղեղն պղնձի. համարի զամբարար խոտ. և իբրեւ զեղէզն համարեցան նմա տուտնք: Մաղր առնէ զշարժումն հրալից: Անկողինք նորա տեղք սրեալք. ամենայն ոսկի ծովու ընդ նովա իբրեւ զկաւ անբաւ: Ծագուցանէ զանդունդս իբրեւ զկաթսայ. համարի զծով իբրեւ զոչինչ, և զտարտարոսն անդնդոց իբրեւ զգերի մի. համարեցաւ զանդունդս իւր ճեմելի: Զամենայն բարձունս տեսանէ, և ինքն է թագաւոր ամենայնի՝ որ ի ջուրսն էն:

(Յօր. ԽԼ.).

ԵՐԳ ԵՐԳՈՅ

Փեսայն ցհարանն ասէ.

— Ահա աղիկ կաս գեղեցիկ, մերձաւոր իմ, ահա աղիկ կաս գեղեցիկ. աչք քո աղանիք. վարսք քո իբրեւ գերամակա ածից որք երեւցան ի Գաղաաղէ: Ատամունք քո իբրեւ գերամակա կորեկոց որք ելանեն ի լուսեաց: Իբրեւ զթել որդան են շրթունք քո, և խօսք քո գեղեցիկք. իբրեւ զկեղեկ նուան են այտք քո: Մինչև տիւն նուաղեսցէ և ստուերքն շարժեսցին, գնացից ես ինձէն ի լեառն դմունենեաց և ի բլուրն կնդրիկի: Ամենեկին գեղեցիկ ես, մերձաւոր իմ, և արատ ինչ ոչ գոյ ի քեզ: Սրտակաթ արարեք զմեզ միով ակամք քով, և միով քառամանեկաւ պարանոցի քո: Մեղր կաթեցուցանեն շրթունք քո, մեղր և կաթն ի ներքոյ լեզուի քո, և հոտ հանդերձից քոց իբրեւ զհոտ կնդրիկի: Մտի ի պարտէզ իմ, կթեցի զմուսա իմ հանդերձ խնկովք իմովք. կերայ զհաց իմ մեղու իմով, արբի զգինի իմ կամար իմով: Ես նմջեմ և սիրտ իմ արթուն կայ:

Հարանն զգայ զփեսային բախել զդուռնն.

— Ձայն սիրելոյ իմոյ բախել ի դրանն:

Փեսայն ասէ.

— Բա՛ց ինձ, մերձաւոր իմ, աղանի իմ, կատարեալ իմ. զի զլուսիս իմ լցաւ ցօղով, և վարսք իմ ի շաղից գիշերոյ:

Հարանն ասէ զայս ինչ.

— Մերկացայ զպատմութեան իմ, զիա՛րդ ագանիցիմ գնալուացի զոտս իմ, զիա՛րդ աղտեղացուցից զնոսա:

Սիրելին իմ ձգեաց զձեռն իւր ընդ պատուհանն, և որովայն իմ խոռվեցաւ ի նա: Յարեայ ես ի բանալ սիրելոյ իմոյ. ձեռք իմ կաթեցուցին զմուսա, և մատունք իմ զմուսա լցեալս ի վերայ ձեռաց փակաղակին: Բացի ես սիրելոյ իմոյ. սիրելին իմ անց, և ոգի իմ ել ընդ բանի նորա:— Խնդրեցի զնա և ոչ դտի. կոչեցի զնա և ոչ ետ ինձ ձայն: Երգմնեցուցանեմ զձեզ, դատերք Երուսաղեմի, եթէ գտանիցէք զսիրելին իմ՝ պատմեսցիք նմա, եթէ խանդակաթ եմ ես ի սէր քո:

ՉԷ ՊԱՐՏ ՊԱՇՏՈՆ ՄԱՏՈՒՑԱՆԵԼ ԱՐԱՐԱՄՈՅ

Արդ բարիոր է արեգակն և գեղեցիկ բնութեամբ, և մեզ և ամենայն արարածոց՝ որ ի ներքոյ երկնից՝ յօգուտ և ի դարման, իբրեւ հրազ մի ի մեծի տան ի մէջ ձեղուան և յատակի լուցեալ՝ առ ի զխաւարն և զստուերն գերկուց մեծացն անօթոց ի բաց ի միջոյ փարատելոյ. բայց ինքն եթէ իցէ և եթէ չիցէ՝ զայն ոչ դիտէ, զի չէ ի բանաւորաց և ի մատուրաց. նոյնպէս և այլքն յանշնչոցն արարածոց: Եւ թէ ջուր թէ հուր թէ երկիր թէ օդ, թէ իցեն և թէ չիցեն՝ զայն ոչ դիտեն, և զսպասաւորութիւնն՝ յոր կարգեցան՝ անդադար մատուցանեն, վարելով այնր՝ որ կազմեացն զնոսա: Եւ մեր ոչ անարգեմք զնոսա, և ոչ պաշտօն մատուցանեմք նոցա. այլ հայեցեալ ընդ նոսա՝ փառաւորեմք զկարգիչն նոցա և զյօրինիչ, զի մեզ ի պէտս են, և կարգչին իւրեանց ի փառս:

Զիա՛րդ պաշտիցեմք զարեգակն, որ մերթ կոչի իբրեւ զծառայ առ ի սպանն՝ յոր կարգեցաւ՝ հասանելոյ, և մերթ երթայ զօղէ իբրեւ զարհուրեալ, և տայ տեղի խաւարին լնով զմիջոց ի մեծի տանս. և ընդ ժամանակս ժամանակս ի խաւար դառնայ՝ առ ի յանդիմանութիւն և յամօթ իւրոցն պաշտօնէից. յայտ արարեալ եթէ չեմ ես արժանի պաշտման, այլ այն՝ որ զիս և զամենայն տիւ լուսաւոր պահէ, և զցայգ զօղեցուցանէ. և երբեք երբեք խաւարեցուցանէ՝ և իբրեւ խօսուոն բերանով անշշունջն բողոքէ՝ եթէ չեմ արժանի պաշտօն արնոյ, այլ պաշտօն հարկանելոյ: Կամ զլուսին՝ որ ամսոյ ամսոյ հիւծանի. զրեթէ և մեռանի, և ապա սկիզբն առնու կենդանանալոյ, զի քեզ զյարութեան օրինակն նկարիցէ: Կամ զօդ՝ որ մերթ գոչիցէ վարազացեալ՝ հրամանաւ, և մերթ սարսէ ի գոչելոյն՝ նաստիւ: Եւ կամ զհուր՝ որում և զքեզ իսկ երկրորդ արարիչ կազմեաց յօրինիչն, զի յորժամ կամիցիս՝ վառիցես, և յորժամ կամիրիս՝ խափուցանիցես: Կամ զերկիր՝ որ հանապազ բրեմք, և ցանկ կոխեմք, և զաղբ զմեր և զանասնոց մերոց ի նա հեղումք: Կամ զշուրս՝ զոր հանապազն լոմպեմք, և զանուշութիւն նոցա ի ժանտաճոտութիւն ի փորի մերում դարձուցանեմք, և զներքին և զարտաքին աղտեղութիւնս մեր նոքօք սրբեմք:

Եւ այսու ամենայնիւ յայտ է՝ թէ զոր առ աստուածսն ունին, անարգեն շատք և անպատուեն: Նա և զոգումն և սոսկումն ունի

զարարածսն, յորժամ զպատիւ արարչին որ նոցա մատուցանիցէ-
և յայտ առնէ երկիր շարժելովն, և լուսաւորքն խաւարելովն, և
օդքն զժղմելովն և քամնելով, և ծով սաստկութեամբ ալեացն
սպառնալեօք: Զի թէ ոչ սաստ արարչին նաՀանջէր զնոսա, մի մի ի
նոցանէն բաւական էր զամենեւին սատակել՝ առ ի խնդրելոյ զվճէժ
անարդարաց հասարակաց արարչին: Կամ ծով ծածկելով, որ տկար
աւազովն պաշարեալ՝ շիշխէ անցանել ըստ հրաման: Կամ երկիր
կլանելով, որ ի վերայ ոչնչի կայ հաստատեալ, և յոչնչ զառնալ և
դարձուցանել չէ պատշաճ զիսր զքնակիչսն: Կամ հողմ պարտա-
սեցուցանելով, որ կենդանութիւնն է ամենայն շնչաւորաց, և շիշխէ
արգելով զկենդանութիւնն՝ առանց հրամանի կենդանապահին:
Կամ օդք երբեմն զստամանիւն շնչելով, և երբեմն զխորշակն բե-
րելով, և լինէր ամենայն ինչ ոչ ինչ:

եզնիկ, էջ 14—17.

22.

ԿԱՌՔ ԱՇԽԱՐՀԻ

Այլ նա աւասիկ իրբն զկառս իմն լծեալ ի շորից երկվարաց
զաշխարհս տեսանեմք, ի ջերմութենէ, ի ցրտութենէ, ի ցամաքու-
թենէ և ի խոնաւութենէ, և զօրութիւն իմն ծածուկ կառավար, որ
զչորս կազեցողսն ընդ միմեանս ի հաշտութեան և ի հաւանութեան
պահեալ նուաճէ: Ամենայն կառք ի համազգեաց երկվարաց լծին,
բայց միայն այսց կառաց՝ որ ի չհամազգեաց լծեալ են. և որ ի
համազգեացն լծեալ են, երբեմն սայթաքեն, երբեմն օձտեն և ի
տազնապի զկառավարն և զանձինս կացուցանեն. և երբեմն խոր-
տակումն իսկ կառացն զործեն. և յորժամ ողջ կառքն իցեն և ողջ
կառավարն և վարժ երկվարքն, ուշ եղեալ ի հանդէպ երեսացն և եթ
արշաւին: Եւ այս կառք զարմանալիք ի հակառակ և յանձնան երկ-
վարաց լծեալ և ծածուկ ձեռամբ ուղղեալք, ո՛չ ի մի միայն կողմն
ի հանդէպ երեսացն և եթ արշաւին, այլ յամենայն կողմանս վար-
դին, և ընդ հանութ արշաւին, և ընդ քնաւ սլանան, և ամենայնի
բաւական են: Յորժամ ընդ արեւելս ընթանան, չէ ինչ արգել՝ թէ ընդ
արեւմուտս ոչ արշաւիցին. և յորժամ ընդ հիւսիսի վարդին, չէ ինչ
արգել՝ թէ ընդ հարաւ ոչ սուրայցեն. զի ձեռն կառավարին բաւա-

կան է յամենայն կողմանս զխեցուցանել, և ընդ շորս անկրկն
տիեզերաց արշաւեցուցանել:

եզնիկ, էջ 17.

23.

ՆՈՆԱՐՀՈՒԹԻՒՆ

Սիրեսցես զխոնարհութիւն, զի նմանեալ է զօրութիւնն երկա-
թեզէն պարսպի: Սիրեսցես զզգաստութիւն, զպտուղ անուշութեան.
զի որ ուտէ ի նոցանէ, յաղի անձն նորա, և ուրախ լինի և ցնծայ:
Ամենայն ծառ ի պտղոյ իրմէ ճանաչի. և խորհուրդ մարդոյ ի բե-
րանոյ իրմէ ճանաչի: Եւ զամենայն մարդ՝ առ որում մերձեանայ
իմաստուն, ի լեզուէ նորա ճանաչէ զխորհուրդս նորա: Եւ յորժամ
առն որ զբան խեղկատակութեան, նա ո՛չ հաստատէ առ նա զլսի-
լիս իւր: Եւ մարդ՝ որ ի չարիս խորհի, ի շրթանց նորա ճանաչէ
իմաստունն. և եթէ զքանս ծաղու. և խաղու և արհամարհանաց և
հայհոյութեան խօսի, ճանաչէ այն՝ որ լսէն զնոսա: Մտն բարի՝
պտուղ բարի առնէ, և ծառ չար պտուղ չար առնէ. և ո՛չ կարէ ծառ
զառն պտուղ քաղցր առնել, և ո՛չ ծառ քաղցր՝ բերել զպտուղ
զառն. քանզի ի պտղոյ անտի ճանաչի ծառն: Սոյնպէս և այլ
քաղցր, որ կայ ի սիրտ նորա բարի, ի նոյն դանձուց պտտի հանէ և
խօսի. և այլ զառն, որ կայ ի սիրտ նորա չար, ի նոյն պանծուց
սրտի հանէ և խօսի: Եւ եթէ հաղար պտուղ իցէ ի ծառն, ի միոջ
անտի կարես դու ճանաչել զծառն ամենայն, և եթէ ճաշակիցես
պտուղ մի ի ծառոյն, որոյ պտուղ իւր քաղցր և անոյշ է, ցանկայ
անձն քո, թէ զպտուղ ծառոյն այնորիկ դո՛ւ միայն կերիցես: Սոյն-
պէս և այլ իմաստուն, որ մերձեանայ առ մարդ չար, նախ ի բանից
նորա ճաշակէ զնա. ապա եթէ տեսանիցէ թէ բանք նորա անուղ-
ղայ և մոլորականք են, այլ ո՛չ ևս կամի լսել նմա: Եւ եթէ մերձե-
նայ առ մարդ իմաստուն և ուսեալ կատարեալ, նստի առ նմա և
յամէ մինչև ճաշակէ զբանս նորա. եթէ տեսանէ զի բարիք և քաղ-
ցունք են և զիտութիւն և հանճար լի են, ի ժամէ անտի այնպէս
կամի, թէ զամենայն բան նորա լուիցէ և ուսցի: Եւ մարդ՝ որ խո-
նարհ է, ի ճաշակաց իւրոց որոշէ զնա իմաստունն: Եւ որ երեւի
իրբն իմաստուն լուս և խոնարհ և միամիտ, և սիրտ իւր ի չարիս
խորհի, նմա՛ն է նա խոնարհի ի մէջ խոնարհաց. իմաստունք՝ որ

խորհին զբարիս, ի դատն մրդոց անտի ո՛չ ճաշակեն, որ խառնեալ կայցէ նա ի մէջ սերկեկի մրդոց, և ճաշակ նորա զքիմս դառնացուցանէ:

Սիրեա՛ զխոնարհութիւն, սիրելի՛, որ հոս իւր անոյշ է և համ իւր քաղցր: Խոնարհն և ի բարձրութեան իւրում խոնարհագոյն է, և սիրուն է նա բարձրացելոց և խոնարհաց: Բարեկամք խոնարհի բազումք են, և ոչք հարցանեն զողջութե՛ նորա՝ չի՛ք նոցա շափ:

Զգո՛ճ. էջ 187-9.

24.

ՎԱՍՆ ՍՈՎՈՒՆ ՈՐ ԿԱԼԱԻ ԶԸՐԵԱՅՍՆ

Ասացից վասն անհնարին նեղութեանցն որ եկին հասին նոցա ի սովի անդ: Յորեան յայտնապէս բնաւ ոչ ուրեք երեւր. զի վաղ-վաղելով բնթանային և մտանէին ի տունս և ի մառանս, և խիլ արկանէին և յուզէին. և թէ ինչ առ ոսմէք գտանէին և որ ուրանային՝ հարկանէին ի հարուածս գառնութեան. և թէ ոչ գտանէին առ մարդ՝ որ վասն սովոյն թագուցեալ էին, անհնարին տանջանօք չարշարէին զնոսա: Բազումք իսկ ի ծածուկ գատացուածս իւրեանց փոխանակէին ընդ կապձի միոյ ցորենոյ՝ եթէ մեծատունք էին, և եթէ աղքատք՝ ընդ գարուոյ, և թագուցանէին զանձինս ի ներքնատունս իւրեանց: Եւ կէսք ի նոցանէ ի բազում կարօտութենէ պոռեանս ուտէին՝ իբրեւ շէր աղացեալ, և էին որ եփէին, որպէս և հարկ օրինին հրամայէր. և սեղան բնաւ ամենեւին ուրեք ո՛չ ուղղէր, և անդստին ի կրակէ անտի յափշտակէին և ուտէին զկերակուրն. և արտասուաց արժանի էր տեսիլ նորին. և որ միանգամ զօրագոյնք էին քան զընկերս իւրեանց, յափշտակէին զնա, և որ հիւանդոտքն էին, լային և կային: Բայց քան զամենայն վիշտս և նեղութիւնս անցեալ զանցանէր նեղութիւն սովոն. իրք որ յայտն վայրի ամօթոյ պատկառանաց արժանի են, ի մէջ նորա անարգեալ արհամարհէին. զի կանայք յարանց իւրեանց մանկունք ի հարց իւրեանց, և կորանք քան զամենայն՝ մարք ի բերանոյ աղայոց իւրեանց յափշտակէին զկերակուրն. և իբրեւ սիրելիքն իւրեանց ի ձեռս փութանց թառամեալ համարէին, ոչ անխայէին բաճուլ զկայ կենաց նոցա: Թեպէտ և այսպէս ուտէին, սակայն թագըն ոչ կարէին. յամենայն տեղիս իսկ հասեալ ժամանէին խոռվիչքն՝ այնմ

յո՛րք զոր յափշտակէին նոքա: Զի յորժամ տեսանէին ուրեք դուրս փակեալ՝ նշան էր այս այնոցիկ՝ թէ կերակուր ինչ գոցէ ի ներքս. եթէային և խորտակէին զդուրսն, արտաքուստ ի ներքս անկանէին, և հասանէին ունէին զկոկորդս նոցա և հանէին զկերակուրն. բայց կրանէին ծերքն՝ որ ժուժկալէին կերակրոց, և խզէին զգէսս կանանց որ թագուցանէին ինչ կերակուր. և ոչ գոյր ողորմութիւն ի վերայ ալեաց ծերոց և ո՛չ աղայոց. զի զաղայսն ամենուն և նովին կերակրովն կախէին և զարկուցանէին զերկիր:— Սոսկումն և դողումն էր և լսելոյ անգամ, զոր ինչ համբերէր մարդ ի խոստումն միոյ նկանակի և վասն ափոյ միոյ ալեր դարու: Իսկ այնոցիկ որ սողէին և ելանէին զաղսուկ ըստ պահակապանսն Հոռոմոց զիւրայն, քաղել իւրեանց խոտ ի վայրէ և բանջար, ընդ առաջ լինէին նոցա. և յորժամ համարէին եթէ ահա ապրեցար ի թշնամեաց անտի իւրեանց, յափշտակէին ի նոցանէ զայն ինչ զոր բերէինն և ինչ ի նմանէ ոչ տային նոցա:

Եւ խոր ևս սաստկանայր սովն և լիզաչինջ առնէր զամենայն ժողովուրդն, և տանկստան լի էին կանամբք և մանկոտով՝ որ լուծեալ անկեալ դնէին, և հրապարակք՝ ծերոցն դիակամբք. իսկ երիտասարդք և կուսանք դանդաղէին իբրեւ զսուրբ, և իբրեւ պատկերք ի հրապարակս շրջէին և անկեալ դրոճին և ճար ուրեք միոյ ի նոցանէ ոչ լինէր ի շարշարանաց. զի թաղել իսկ ոչ կարէին զսիրելիս իւրեանց. և այն որ ժուժկայն էր, ձանձրացեալ էր ի տրտմութենէ անտի զիականցն մեռելոց. և թէ զի՛նչ անցք իսկ ընդ նա անցցեն՝ ո՛չ գիտէր. զի բազումք ի նոցանէ ի վերայ թաղելոցն անկանէին և մեռանէին:— Բայց բազումք մինչ չև հասեալ էին ի գերեզման անգր՝ մեռանէին. և յայս ամենայն անհնարին նեղութիւնս՝ ողբք և լալիք ոչ գոյին. զի սովն սաստկացեալ զամենայն վիշտս չարշարանացն մոռացուցանէր. և ցամաք առօր տանջեցեալք ի մահ հալէին՝ ընդ այնոսիկ որք զառաջէին զնոսա ի մահ. զի խոր լուծիւն պատեալ էր զբազաբան և գիշեր լի մահուամբ:

Եւսեք. պատմ., էջ 155.

25.

ՍՔԱՆՁԵԼԻՔ ԲՆՈՒԹԵԱՆ

Յի՛ դու, նախ տե՛ս զգարունն, և ի նմին զծաղիկան ազգի ազգի. վարդի զկարմրութիւն և շուշանի զսպիտակութիւն ի միտջէ ցօղոյ,

ի միտքէ երկրէ: Ե՛կ տե՛ս դու զճշմարտութիւն ի միտքէ հաստատութեան ծառոյ. զիա՛րդ զկէսս ի նոցանէ ի հովանիս, և զկէսս ի նոցանէ ի պտուղս ազգի ազգի բաժանեալ ցուցանէ: Մի է ազգի, և զիմն մի ի նոցանէ յայրեաց տունալ է և զիմն մի ի նոցանէ քի բոյս, և զիմն մի ի նոցանէ ի գնդակս, և զիմն մի ի տերես, և միանգամայն դամենալն ողկողս խաղողոյ: Ե՛կ զարմացի՛ր դու զեղեգանն կեղևանօք զմիմեամբք պատելով և ստէպ ստէպ առմիմեամբք զծունր կապելով: Ի միտքէ երկրէ ելանէ սողուն և գազան, երէ վայրի, փայտ և կերակուր, ոսկի և արծաթ, պղինձ և երկաթ և քար: Մի բոյս բարուց ծննդեան ջրոյ, և ի ամանէ ազգ թոշնոց երկնից, և զօղակաց ծախու, զի զոր օրինակ նոքա ի ջուրս դուղին, սոյնպէս և սոքա բնդ օգս վերացեալ ընդ երկինս թռչին:

Այս ծով մեծ և անդորր, անդ սողունս առ ո՛չ գոյ թիւ: Ո՞ կարէ պատմել զձկանցն, որի նմա զեղեցկութեամբ զարդարեալ են: Ո՞ կարէ պատմել զմեծամեծ ձկանցն յաղթութիւնս և կամ զերկակենդան շնչատրացն զգօրութիւնս. զիա՛րդ կեանք իւրեանց անդ ի ջուրս են և աստ ի ցամաքի: Ո՞ կարէ զծովուն պատմել զխորութիւն անդնորոց, կամ զլայնութիւն տարածման, կամ զանթի թիւս ալեացն զմիմեամբք կուտակելոց, սակաւն հասեալ ի սահման զետդ առեալ կայ. որ ընթացեալ ի խորոց անդնորոց անտի ալեօք կուտակելովք, հասեալ ի ծագ և ի գիծ սահմանաց իւրոց՝ անդէն յանձն իւր թուրացեալ լուծանէ զգօրութիւն իւր: Յայտնապէս թողու նշան. պարոյր առեալ զիւրեալ զսահմանս ցամաքին:

Ո՞ կարէ զմտաւ ածել խորհել զբոյս բարուց ծննդեան զօղանացն թռչնոց. զիա՛րդ ոմանց ոմանց լեզուքն ճշողք և ճճողք և կանչողք, և ոմանց ազգի ազգի իրեւ նկարք ճարտարաց լերին երփն փետուրս զարդարեալ են. և զիա՛րդ ոմանք ճախրեալ ի վեր քան զամենայն հաստատեալ կան ի մէջ օդոյն թռուցեալ: Տարածեալ զթևս իւր՝ հաստատեալ կայ բազէ հայեցեալ ընդ հարաւ: Ո՞ կարէ ի մարդկանէ բարձրացեալ զարծով թռուցեալ տեսնել ի բարձունս: Ո՞վ է մարդ ի մարդկանէ, որ զամենայն դազանաց գիտէ ասել գո՛նէ զանուանսն. կամ ո՞ է, որ զմտաւ ածել մարթէ զիրարքանչիւր նոցա բարուցն բարեգիտութիւն: Զի աղուէսն ցուցանէ զբարս նննգաւոր մարդկան, և օձն յայտ առնէ զբարեկամաց զժանգաւոր դժնդակութիւն, և ժրագլուխ մրջինն, զի զարթուցանէ զվատացն զտաղտկութիւն: Զի յորժամ երիտասարդութիւն հեղգու-

թեամբն և տաղաղկութեամբն զանգեալ իցէ, յանքան անասնոյ անտի ժրութենէ կշտամբեալ յանդիմանեացի, որպէս և ասացին զիրք. «Տե՛ս զմրջինն, ո՛վ վատ, և նախանձեալ՝ ընդ ճտնապարհ՝ նորա, և լե՛ր դու իմաստնապոյն ի ժրութեան»: Զի իրլեւ հայիս ընդ էս, որ ի ժամանակի իւրում գանձէ զհամբարս իւր, նախանձեալց և դու ընդ նմա գանձել և դու քեզ պտուղ գործոց բարութեան:

(Կիւղի Կոչումն քննայութեան, էջ 151—154).

26.

ԿՈՐԾԱՆՈՒՄՆ ՆԻՆՈՒԷԻ

Յարեալ թագաւորն և կանայք իւր, և ի բաց եղին զթագն ի վերայ զխոյ թագաւորին. զի լուան թէ վաղիմ չիցեմք: Ամենայն քաղաքն միարան գոչեցին. վասն զի ի գոչել հոգմոյն պղտորէր զհող երկրին, զի երկինք խռովեալ էին. ամաք և մէդք զմիմեամբք պատէին և զօրացեալ թանձրանայր մառախուղն: Փայլակն զփայլակն բախէր, որոտումն որոտման պատահէր, կայծակնօք զկայծակունս սոխպէին. դողումն անդ և հիանալ սրտի: Ամենայն մարդ ընդ գետին հայէր, թէ ահաւախի՜ տապալի: Լային ամենեքեան զմիմեանս ի կատարել աւուրցն: Եհա՛ս ժամն աշի. կացին ամենեքեան յաստիճան մահու, բոտն հարին զմիմեամբք, վասն զի եհաս յուսահատութիւնն: Եւ ի լայն իւրեանց հայէին ընդ երկկան, եթէ եկն զիշերս և երեք մեղ խաւար անմեկնելի. եկն զիշերս և ահա չիք մեղ տեսանել զառաւօտն: Եւ ասէին՝ թէ յորժամ պահու կործանի. յերեկորեալ՝ երբեք տապալի, եթէ առաւօտուն կործանի. յորժամ պահու արդիւք դայ ձայն դուժին: Կարծէին թէ յերեկորեալ տապալի. եկն երեկոյն, և նա կայր կանգուն: Ակն՝ ունէին եթէ ի զիշերի ընկղմեացի. եղև զիշեր, և նա կայր ևս տակաւին: Ակն ունէին եթէ առաւօտուն կործանի. բացաւ առաւօտն, բացաւ ողորմութեան և զթութեան դուռն ի վերայ քաղաքին. զի չայն աւուրսն երկիրն ի շարժմանէ ոչ դադարէր: Յայս վեց եօթնհարողսն երանի էր մեռելոց՝ քան նոցա: Կենդանի մեռեալ էին, և չէին թաղեալ: Եղբայր եղբօր պատահէր և ոչ ճանաչէր զկերպարանս նորա. և ոչ ունէին կարաց ի միմեանց մեկնել զձայն ի ձայնի: Իրլեւ դիտանձող կրակի լին ի պահոց. մորթ և օսկերք լոկ մնացին:

Յփրեմ, Գ. 119.

ՀԱՄԱՐԱՆՔ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՍՈՐԻՈՅ

Դա՛նն և անհնարին հրամանն ստիպեալ հասանէր և սաստիկ ապականալիք շարաշշուկ դատաւորացն դողումն յամենեանն արկանէր: Քանզի ամբարշտը իբրեւ զբոց հրոյ բորբոքէին և որպիս կորուստեանն որ ոստեն զմիս հում զկենդանեաց՝ իբրեւ զզազանս զիշակերս սրէին դատամունս:

Առեւծն ահագին գոշեր և ելաներ ի շարաշուք մորտն՝ յարձակել յափշտակել և բեկանել զեզինս հարկեաց որոտայր:

Գալլը ապականիչք չիւրաքանչիւր որչից ելանէին՝ հասանել պատրաստականք ապականել զորձս պարարտ խաշինն: Ազուէսը ժանտահոտք չիւրաքանչիւր դադարաց ըզձիկս լինէին՝ զալ կրծել զանկեալ ոսկերս խաշանցն:

Քաշասիրտք և պնդակազմք պատուի և պսակի հասանէին, և վատասիրտք և տազնապեալք կորուսանէին զյաղթութիւնն:

Գասակը դասակը օգեաց մտանէին խիզախելով, և պատակը պատակը աշծեաց ելանէին սեացեալք գունովք ուրացութեանն: Մտանէին սուրբք և սպիտակք, և ելանէին ազանդիք և արկնոտք: Սատանայ և դէք խնդսին ընդ անհնարին բեկումն մեր, և այսք պիղծք ցնծային ընդ կորուստ ապականութեանն:

Օղբ սուղ զգեցեալ բարկութեամբ շնչէին և ի պարզ յատկութեանէն յարամուր և ի մըրթիկ դառնային: Քաղցրաշունչ հողմն հարատւ դառնաշունչ բարկութեամբ կապ եղեալ ընդ աշխարհիս մարտնչէր: Որոտմունք և անհնարին հայթիմունք առանց անձրեի և ցօղոյ զմիմեանս բախէին և դողացուցանէին:

Ահեղ փայլատակունք չեւաշտից անկանէին ի մարդիկ և խարշէին: Մռայլ և ծուխ շարատեսիլ շփոթեալ ընդ երկինս ընթանայր և փոխանակ ցօղոյ և անձրեի՝ փոշի ցատմամբ արկանէր յանդաստանս: — Ամպք ամուլք, անձինք և անորդիք լինէին, զի ոչ ծնան և սնուցին և հասուցին զբոյս ի չափ հասակի:

Զամենայն աշօք մռայլ մածեալ նստէր ի սովոյ, և գոցնր ամենեցուն իբրեւ զձակնդեղ խարշեալ յեղեմանէ: Մարդք պատուականք առ վտանգի սովոյն զիշամիս ուտէին: Կէսք զմիմեանց մարմինս ուտէին և ոչ յագէին: Կանայք պատուականք և զթածք ընդ իւրեանց

ձեռն հիւէին զմանկունս և ուտէին, և դարձեալ ինքեանք զկնի նոցա մեռանէին շարշարանօք:

Գետք անհունք նուազեցին և եղեն մօտ չազազանել, բազաքք բազումք թափուր եղեն և աւերեցան, շէնք թափեցան և աւերակք բազմացան:

Վկայք աւերակից. էջ 40.

28.

ԱՂԵՐՍ ԵՒԹԱՂԻ

Ամենայն իրիք ամենայն ուրեք ժամանակ է: Ահէ զայ հասանէ յատուիս և դարձեալ միւսանգամ անդրէն դադարէ: Բայց յաղթողն կարեաց միայն յամենայնի յաղթէ: Մի՛ լինիր ամբարտաւան, յորժամ ի ցանկալի փառաւորութիւնս իցես, և մի՛ գծու՜ յորժամ ի թշուառութիւն հասանիցես: Զի եթէ այսպէս զկշիռն ունիցիս, արդար կշռիչ կենաց աշխարհիս լինիցիս. քանզի ոչ ի պարզս և ոչ ի չօղուածոյս ի վնասաւարտութիւնս անկաք, այլ ի բազումս և յանհնարինս և ի պէսպէս դառնութիւնս, և չիք որ որայնց միսիթար լինիցի մեզ: Յամենայն կարծելոց բարութեանց՝ միանգամայն վրիպեցաք՝ յաշխարհէ և ի փառաց և ի մեծութենէ, և միայն օգնական շարեաց զանմտութիւնն գտի:

Նւ արդ քանզի բազում վշտօք պատեցար, ո՛վ անձն իմ, մի՛ վհատիր՝ յաշխատութիւնս, այլ համբեր, ո՛վ սիրելի, իբրեւ զյառ ինչ ածեալ զմտաւ, եթէ ոչ զոր կամի որ և խորհի՝ զայն առնէ, այլ զսր ոչն խնդրէ որ և փախչի՝ զայն կրէ:

Ասաց ոմն, ասաց մեզ աշապէս պուեսիկոս գլուխ մի՝ եթէ Յոյսք առ կենդանեօք, անյոյսք մեռանին: Եթէ այնպէս իցէ, պարտ է համբերել վշտաց և տանել առաքինութեամբ կարեաց: Զի ոչ որ է ինչ և չէ ինչ ի կեանս երկրածնաց և ոչինչ ի նմին հաստատութեան իրաց մարդկան կայ, այլ իբրեւ զանիւ շրջի ամենայն և բնթանայ:

Երազ. էջ 209.

ՀԵՏ-ՄԵՍՐՈՊԵՍԱՆ ՇՐՋԱՆ

1.

ՀԵՏ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ գրգեալք և զդուռալք էին յւրաքանչիւր բաստեռունս և ի գահաւորակս, հանապազ բոկ և հետի երթային ի տունս ազօթից, անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք, զի համբերել կարասցեն մեծի նեղութեանն: Որ ի մանկութենէ իւրեանց սնեալ էին ուղղովք զուարակաց և ամձովք երէց, խոտաբուտ կենօք իբրեւ զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խնդովեամբ, և ոչ յիշէին ամենեին զսովորական փափկութիւնն: Սեպեալ ներկան մորթք մարմնոյ նոցա, վասն զի ցերեկ արեակէզք էին և զամենայն գիշերսն գետնաբեկք:

Մոռացան զկանացի տկարութիւն և եղեն արուք առաքինիք և հողեոր պատերազմին. մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեզսն կարեւորա, հատին կտրեցին և բնկեցին զմահաբեր արմատս նորա: Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեան, և սուրբ սիրով լուացին զկապուտակ ներկուածս նախանձուն. հատին դարմատս ազահովեան և շորացան մահաբեր պտուղք ոստոց նոցա:

Այրիք որ ի նոսա էին, եղեն մեքսաւին հարսունք առաքինութեան և բարձին յանձանց զնախտտինս աշրուքեանն: Իսկ կանայք կապելոցն՝ կամօք կապեցին զմարմնաւոր ցանկութիւնս և եղեն կցորդ շարչարանաց սուրբ կապելոցն. ի կեանս իւրեանց նմանեցին քաջ նահատակացն մահուամբ, և ի հեռաստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանտարգելացն. Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան, և զկարգեալ ոտճիկ նոցա յարքունուստ՝ ամ յամէ թողակ առնէին և տային տանել նոցա ի մխիթարութիւն:

Անարին ճիպունց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրութեամբ առանց կերակրանաց կեան, և կենդանի են միայն զօդն ծծելով, զանմարմնոցն բերեն զնմանութիւն:

Բազում ձմերաց հալեցան սառնամանիք. եհաս զարուն և եկին նորեկ ծիծեռունք. տեսին և խնդացին կենցաղատէր մարդիկ, և նոքա ո՛չ երբեք կարացին տեսանել զանձկալիսն իւրեանց: Մաղիկք դարնանայինք յիշատակեցին զպսակատէր ամուսինս նոցա, և աչք իւրեանց կարօտացան տեսանել զցանկալի գեղ երեսաց նոցա: Ապառնցան բարակք որսականք և խցեալ կոտացան արշաւանք որսորդաց: Բնագոթ հիշատակեցան նոքա, և ոչ մի տօնք տարեկանաց ո՛չ ամին զնոսա ի հեռաստանէ. ի ճաշակատեղս նոցա հայեցան և արտասուեցին, և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա: Բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ ի նոսա:

Նւ իբրեւ այնպէս յամենայն կողմանց ալեկոծ լինէին միտք նոցա, ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութեանն: Արտաքնոցն երեւէին իբրեւ այրիք սգաւորք և շարչարեալք, և յոգիս իւրեանց զարդարեալք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով:

Ոչ ևս սովորեցին հարցանել զեկեալ ոք ի հեռաստատանէ, եթէ հ'րբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր. այլ այն էին իղձք ազօթից նոցա, եթէ որպէս սկսանս՝ քաջութեամբ ի նմին կատարեցին լի երկնաւոր սիրովն:

Եղիտէ

2.

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ԱՅՐԱՐԱՍԱՅ

Նւ խորհելով զայս ամենայն Արշակ թագաւորն ի միտս իւր՝ լքեալ մերժեալ թողոյր զբարի և զբնիկ ժառանգութիւն նախնեաց իւրոց, զգաւառն Այրարատու, զհոյակապն և զհոշակաւորն և զապանաւորն, զամենաբոյան, զամենաբողիւն, զամենալին, զամենագիւտն ի շահս և ի դարմանս մարդկային պիտոյիցս կենաց և վախճանութեան և սթափութեան. զղաշտս մեծաւարածս և որսաչիցս, զլիբինս շուրջանակի գեղեցկաբանիստս և պարարտաբոստս, զհոծեալս երէտվքն կճղակաբաժնիւք և որոճայնովքն, և ալլովք ևս բազմօք ընդ նոսին: Յորոց ի վերուստ ի կատարացն ջրոց հոսմունք, ան-

կարօտ ուղղման արբուցանելով զգալտս՝ մատակարարէ անբաւ բազմութեամբ յոստանն, կանամբք, արամբք և ընտանեօք, զանպակասութիւն հացի և դինուղ, զանուշահոտ զմեղրահամ քաղցրութիւն բանջարացն և զզանազանումն իւղարուղիս սերմանցն: Իսկ ի լանջակողմանսն կամ ի սարահարթ տեղիս սփռեալ, յոր դիպեցուցեալ զհացեցած նորոգատեալ մարդոց, հանդերձսինչ և ոչ ծաղկարոյս գոյնս կարծեցուցանեն սփռեալքս պարարտաբույսք և պարարտաբույսք պարարտահամք. որոց թանձրախիտ ամժտնք խոտոցն զանթիւ արօտակոնս ընտանի իշանց և զանհամբոյր բոյս վայրենի երէցն յագեցուցեալ՝ թանձրաթաղանթս, առողջապակս, սոնքացեալս դիրութեամբ զընաւ մարմինն ցուցանեն: Իսկ սաստկաբուրումն անուշահոտ ծաղկանցն, որ զարանցն քաջաց որսաւէր նետողացն և զհօտարած քացօթեղացն, ընձեռելով առողջութիւն՝ զօրացուցանեն զզգալութիւն խելացն և նորոգեն: Անդ գտանին և ազգի ազգի արմատք բուսոց ի պէտս օգտակարութեան գեղոց, ըստ ճարտարագէտ ճանաչողութեան ստուգահմտութեան բժշկացն յօրինուածոցն, երազահաս արտահալած սպեղանիք, և կամ արքամար յերկարելոցն ի ցաւս պատահացուցանեն առողջութիւն:

Իսկ դաշտացն ամենալայնութիւն գլխամ աշխատասիրացն կորդելով յինքեանց իրրե բանիւ, և առցեալ որ դինչ և է բարով՝ ևս առաւել փութանակի զգարձն առ ինքեանս հրաւիրեն միանգամայն: Որք ոչ միայն երևելութեամբն ցուցանեն, վերաբերեալ զշահաւորութիւն օգտից մարդկան, այլ առաւել յորդորախոյզ աշխատողացն՝ զառ ընդ երկրաւ ծածկեալ օգոստոս ուսուցանեն, զանձեղ անձանց շահս և զվայելս այսր աշխարհիս ի մեծութիւն թաղատրաց և ի հաստատութիւն հարկահանաց, զոսկի և զպղինձ և զերկաթ և զպատուական քարինս. զոր ընկալեալ արուեստող ձեռաց՝ զարդարեն զթագաւորս մեծատեսիլ զարդեօքն յօրինուածովքն, զոր ի խոյրան և ի թագան և ի հանդերձսն յոսկեհոտս պաճուճեալս ընդելուզանեն: Այլ և մածմամբ ջրոց՝ համածին անուշութիւնս մատուցանեն կերողացն զխորակացն որոշութիւնս: Նաև զարմատս եղէգնաւէր բուսոցն ոչ ընդունայն սնուցանէ յինքեան ամենաբարձրաշտն Այրարատոյ, այլ և ի նմանէ ծնեալ որդունս, ի վարդ կարմրատեսիլ գունոց, ընծայէ օգտասիրացն շահս և շքեղութիւնս: Եւ և գետոցն գնացք բազմակերպ ձկամբք մեծամեծօք և փոքրամբք գանազանեալ համովք և այլ և այլ տեսովք՝ ուրախացուցեալ լցու-

ցանէ զշնորհս ընչից և յագուրդ որովայնից ծրացելոցն և անվհերջանացողացն:

Մնացանէ յինքեան երկիրն ջրովք արուեստիւք և զառաւելութիւն հաւուցն յորախոյժութիւն և ի սթափումն որսատենչ ազատացն. զկրկնածայն քաղցրածայն առապարասէր վիմասոյզ սորամուտ երամս կարաւացն և սալամբացն, և կամ զեղէգնարնակ թփամուտ մացառագող պարարտամարմին զանուշահամ ազգ աքարացն վայրենեաց. այլ և զջրասուզակ մամուռախդիր խօզակեր մեծանձուր և յաղթամարմինք հաւքն, փորն և թանձրն և սազն, և կամ այլ բազում և անհամար ցամաքայնոցն և ջրայնոցն. ջրկք թռչնոցն: Իսկ թակարդացն շրջափակութեամբք, երազագիւղն և գահողովքն, եղեալ ի յորս գունդը նախարարացն որդավքն ազատացն, ուր ոմանք զհետ ցուցն և այժեմանցն ցարշաւելով դիխախական զաղեղնածայնն ևնթ բարբառին. և այլք զհետ բուլից եղջերուացն և եղանց ձիարձակ եղեալ՝ զգործ կորովածիգ արանցն ցուցանեն. և կէսր սուսերօք իրրե զմենամարտիկս՝ զսաստկանդամ երամս վարազացն զորեցուցեալ սպանանեն: Եւ շատք ի մանր մանկանց նախարարաց որդոցն զաստիարակօք և ծառալիւք զայլևայլ սեռս ի թռչնոցն որսացեալ բազայիւք՝ դարձեալ բերիցեն և յաճումն ընթրեանցն ուրախութեան. և այսպէս առցեալք իւրաքանչիւր որսով՝ գնան ուրախացեալք:

Ղ. Փարսեցի. էջ 9—11.

3.

ՆՐՈՒԱՆԴԱԿԵՐՏ

Քաղցր է ինձ ասել և յաղագս գեղեցիկ դաստակերտին Երուանդակերտի, զոր յօրինեաց նոյն ինքն Երուանդ գեղեցիկ և շքնաղ յօրինուածովք: Քանզի զմիջոց հովտին մեծի ընու մարդկութեամբ և պայծառ շինուածովք, լուսաւոր որպէս ական բիւք. իսկ շուրջ զմարդկութեամբն՝ ծաղկոցաց և հոտարանաց կազմութիւն, որպէս շուրջ զբթովն զայլ բոլորակութիւն ական: Իսկ զբազմութիւն ագեանտանոյ, իրր զարուեսանաց խիտ և գեղեցիկ ծիր. որոյ հիւսիսային կողմանն դիր կարակնաձև՝ արդարև գեղաւոր կուսից յօնից դարեանդաց համեմատ: Իսկ ի հարաւոյ հարթութիւն դաշտաց, ծնօտից պարզութեան գեղեցկութիւն. իսկ գետն բերանացեալ զա-

րաւանդօք ափանցն՝ զերկթերթիսն նշանակէ շրթունս: Եւ այսպիսի
բեղեցիկութեան դիր՝ անքթթելի իմն գոգցես ի բարձրաւանդակ թա-
գաւորանիստն զհայեցողածնն ունի. և արդարեւ բերրի և թագաւորա-
կան դաստակերտն:

Խորենացի, Բ. 42.

4.

ՎԱՍՆ ԿՈՏՈՐԱԾԻՆ ՈՐ Ի ՍՄԲԱՏԱՐԵՐՈՂ

Անդ էր տեսանել տեսութիւն ողորմելի և բազում տղբոց ար-
ժանի. զի զոմանս ի նոցանէ որ ի բուռն անկանէին, սրամահ սպա-
նանէին. և որք յառապար տեղիս անկանէին և ամբանային, նե-
տիւք խոցոտեալ սատակէին. և զբազումս յանձաւին վերայ ելեալք
մեծամեծ վիմօք զաջարդ առնէին, որոց դիակունքն զլաթաթալ ի
վերայ միմեանց շեղցեալ իբրեւ զկոյտս փայտահարաց՝ զառաջիկայ
զձորն լնովին: Վա՛յ և աւաղ շատ դառն լուսոյ աւուրն այնորիկ. զի
բաջ արքն վառեալ զինու և սրամտութեամբ եռացեալք, և վատքն
թալկանային, կանացիք յիմարէին և երիտասարդք խիզախէին, ալլ
եւս իրացն ոչ կարէին իմանալ: Քանզի յամենայն կողմանց պատ-
նէշ թշնամեացն պաշարեալ էր զնոսա. ոչ գոյր անդ սէր սիրելեաց
և ոչ աւաղ բարեկամաց. մոռացաւ հայր զգով զորոց, և մայր
զսէր նորածին մանկանց: Ոչ կարէր յիշել անդ կին նորահարսն
զսէրն փեսայի, և ոչ զմտաւ ածէր ալր զգեղ ցանկալի ամտանոցն
խորոյ. պակասեցան երգք պաշտօնէից, և հատան ձայնք սաղմոսաց
ի շրթանց սաղմոսողաց. կալաւ առ հասարակ զամենեանն դո-
ղումն և երկիր: Եւ ի սաստիկ տագնապէն, բազում կանայք յլի
գոլով՝ վիժէին զմանկունս. և այսպիսօրէն գործով՝ իբր վարմաւ
որսորդաց թակարդեալ էին զլեռն ամենայն մինչև լքան և հա-
տան ի զօրութենէ:

Իսկ ի դալ երեկոյին, տոեալ զառ և զգերի և զկապուտ սպա-
նեկոցն, չոգան ի տեղւոյն: Իսկ զկնի եղանելոյն նոցա, անդ էր տե-
սանել տեսութիւն ողորմելի և քան զառաջինն ողորմագոյն և բա-
զում ողբոց արժանի: Քանզի բազմադիմի էին օրհասք մահուն. զի
ոմանք յանկեկոցն դեռ յոգիս կէին և լեզուք նոցա ի ծարաւոյ ցա-
մաքեալք, նեղ և նուրբ ձայնիւ հայցէին հայթաթանս ծարաւոյն
դտանել, և ոչ ոք էր որ տայր. իսկ կէսք շարապէս վիրաւորեալք, և

ի ձայնէ պակասեալք, ուժգնակի շնչէին. և ալլք ընդ փողիցն զե-
նեալք՝ կիսամեռ գոլով, դժուարաւ խոնչէին. իսկ ոմանք ի դժուա-
րին խոցուածոցն մարմանցեալք՝ արսոտէին ոտիւք, և եղնգամք ձե-
ռացն զերկիր դափր հատանէին: Բայց առ նոսա և ա՛յլ ահագին էր
տեսիլ տեսանել, որ և զբարինս անգամ և զալլ անշունչ արարածս
շարժէին ի յողբս և ի հառաչանս. քանզի անօրէնքն յորժամ զգե-
րին հանին ի լեռնէն, զողայս առեալ ի գրկաց ծնողացն՝ յերկիր
ընկեցին, որովք ի բազմութենէ նոցա եռայր առհասարակ տեղի
բանակի նոցա: Ոմանք յանկեկոցն զբարի հարեալ սատակէին, և
կիսոց կոշտքն պատառեալ, և փորոտիքն յերկիր հեղեալ. իսկ
զկենդանեացն զկառաշ ո՛ր լսելիք տանել կարէին: Քանզի որ հե-
տիտիւք ընթանալ կարէին, այսր անդր յածելով զմարս ի բեանց
խնդրէին, յորոց ի բարձրաձայնութենէ լալեացն՝ արձագանգ լե-
րինն զհեռ հնչէին. իսկ ալլք որք չև ևս էին հաստատեալք յոսս,
ի դուռն սողալով կառաչէին. իսկ որք քան զնոսա ի տխրծ հասա-
կին, ոտիւք զերկիր հարկանէին. և ի սողալոյն պակասեալք ի
ձայնս, ո՛չ կարէին արտաքս բերել զհագագն. և այսպիսի ողորմա-
կին ձայնիւք և անհատ աղաղակաւ՝ զգառանց բերէին զնմանու-
թիւն, որ զեռազեռ ի մարցն բաժանեալ՝ ի հորձիցն երևելս առնէին
վասն անժոյժ գոլոյ բնութեանն. և անդադար ղօղանջիւք վիթա-
ւորէին զօղն, և ձանձարացուցանէին զլսելիս լսողացն:

Լասիվեցի, էջ. 50—51.

5.

Ի ԽՈՐՈՅ ՍՐՏԻ ԽՕՍԲ ԸՆԴ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

Ձայն հառաչանաց հեծութեան սրտի՝ տղբոց աղաղակի քեզ
վերընծայեմ, տեսողդ գաղտնեաց. և մատուցեալ եղեալ և հուր
թախծութեան անձին տոչորման՝ զպտուղ քղձից ձենձերոյ սասա-
նեալ մտացս, բուրվառաւ կամացս առաքել առ քեզ: Այլ հոտոտես-
ցիս, հայեսցիս, զթած, քան ի պատարագն բոլորապտուղ մատու-
ցեալ ծխոյն բարդութեան: Ընկա՛լ զսակաւամասնեալ բանիցս յօ-
ղոած քեզ ի հաճութիւն և մի՛ ի բարկութիւն:

Այն զի՛ծով է ինձ ծփանաց կենցաղոյս բերմունք յոյժ նմանա-
գոյն. յորում կոհակօք բազմօք անթիւ դիմեցմանց տատանեալ հո-
գիս ի յայսմ աշխարհի մարմնոյս շինուածով իբր ի նաւակի: Քան-

զի մինչդեռ շուէի ես յանհոգութեան անտարակոյսն վստահութեամբ, դոյզն կասկած արկածից ի միտ բերելով առ խտրոց փոքր միջոցին, որ ի մէջ հանգստեանն և աշխատութեանն, իբր այն թէ հասնալ իցեմ, ձմեռն յամարանի բքաբեր հողմով ժամանեալ երեքալեանն դիմակցութեամբ ամբոխեաց զհանդարտութիւնն: Ուստի նաւն ի բախմանէ վայրենի ալեացն խորտակեցաւ: Թևոցն ձեռնարկութիւն քայքայեցաւ, կայմն ամբարձման ի կայից իւրոց խլեցաւ, առաքաստին թռչարան յանկարկատելի ծուէնս պատահեցաւ, առաքաստին թռչարան յանկարկատելի ծուէնս պատահեցաւ, շինուածոյն շուք անզարդեցաւ, առասանք ձգողականացն խզեցաւ, տեսարան գլխոյն դիտակի խոնարհեցաւ, ապաւանդակին պարան կտրեցաւ, ապաւանդութիւն խարսխին լուծաւ, լուծք ստոսարք ամոլիցն կցորդութեան բաժանեցան, սամիք ուղղացն հետոց դալարեցան, լաստ հիմանն հաստարանի ընկղմեցաւ, ղեկացն կառուցմունք անդրէն սուզան, շուոցն յարմարութիւնք պակասեցան, ողնափայտին պատասպարան իսկոյն բեկաւ, կապարանք զստին հաստուածոյ յօշատեցաւ, դոգք ամփոփման ծոցոյն կազմածոյ անարդեցան, խելք շրթանցն եզերաց խախտեալ ոստեաւ, պաղպաղունք բազմականացն անկեալ քարձաւ, վանդակապատին վալելշութիւն յատակեցաւ, զահաւորակին հանգստարանն շփոթեցաւ, մածմունք տախտակաշարք ի միաբանութեանց միմեանց անջատեցան, հեղոյսք պնդման բեռացն քարշեցան: Արգասիք իրին յիշատակարան ողբոց ինձ նմանեցաւ: Նաւուղիդն հանդէպ նաւին դեպքեալ ողբայ, ձեռն ի ծնօտի եղեալ, արտասուաց դետս իջուցանէ: Նշմարք սակաւ մնացուածոցն՝ ի ծայրից ծփմանց ազդելոյ ծովուն, իբր խողխողեալ բանաւոր, ողորմադին թախծանօք հեծէ:

Գր. Նաւեկացի, 1, 25.

ՌՈՎԱՆԳԱԿՈՆԹՅՈՒՆ

Դաս 1	3
Դաս 2	4
Դաս 3	5
Դաս 4	6
Դաս 5	8
Դաս 6	9
Դաս 7	11
Դաս 8	14
Դաս 9	16
Դաս 10	18
Դաս 11	19
Դաս 12	21
Դաս 13	23
Դաս 14	25
Դաս 15	27
Դաս 16	28
Դաս 17	30
Դաս 18	33
Դաս 19	38
Դաս 20	40
Դաս 21	42
Դաս 22	44
Դաս 23	46
Դաս 24	48
Դաս 25	51
Դաս 26	53
Դաս 27	56
Դաս 28	57
Դաս 29	58
Դաս 30	59
Դաս 31	61
Դաս 32	62
Դաս 33	64
Դաս 34	66
Գրաւարի ծաղկաբաղ	75

Տպագրվում է Վ. Մ. Մոլոտովի անվան
Երևանի պետական համալսարանի խմբագրական-
հրատարակչական խորհրդի որոշմամբ

★

Տեխնիկական խմբագրեր՝ Կ. Բաղդասարյան
Կոնստրուկտորներ՝ Ն. Դավուխանյան

★

Երկրորդ հրատարակչությունը որոշում № 16, 2/VI 1954 թ.:
ՎՋ 13515: Պատվեր № 737: Իջեցված է արտադրության 5/X 1954 թ.:
Ստորագրված է ապ. 19/XI 1954 թ.: Թղթի ֆորմատը 60×84¹/₁₆:
Տպ. ՏՊ 2 մամուլ: Հեղ. 6,2 մամուլ: Հաշվահրատ. 6,3 մամուլ: Տիրած 3000

Գինը 2 ռ. 30 կ.

Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Երևանի պետական
համալսարանի հրատարակչության տպարան,
Երևան, Կիրովի փող. № 12

2 n. 30 4,

ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ